

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**Francisci Baconi Baronis de Verulamio, Vice-Comitis S.
Albani, Summi Angliæ Cancellarii, Opera omnia, Quæ
extant: Philosophica, Moralia, Politica, Historica ...**

Bacon, Francis

Francofvrti ad Moenvm, 1665

Sermones Fideles, Ehtici, Politici, Oeconomici: Sive Interiora Rerum.
Accedunt Faber Fortunæ, Calores Boni Et Mali, &c.

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10497643-5

FRANCISCI
BACONI,
BARONIS
DE
VERVLAMIO,
VICE-COMITIS SANCTI
ALBANI, AC SUMMI
ANGLIÆ CANCELLARII,
SERMONES FIDELES,
ETHICI, POLITICI, OECONOMICI:

Sive

INTERIORA RERUM.

Accedunt

FABER FORTUNÆ, CALORES BONI ET MALI, &c.

Impensis Johannis Baptistæ Schönvvetteri.

Anno cl̄c̄ l̄c̄ LXIV.

INDEX SERMONUM

- I. **D**E Veritate.
 II. De Morte.
 III. De Unitate Ecclesie.
 IV. De Vindicta.
 V. De Rebus adversis.
 VI. De Dissimulatione & Simulatione.
 VII. De Parentibus & Liberis.
 VIII. De Nuptiis & Cœlibatu.
 IX. De Invidia.
 X. De Amore.
 XI. De Magistratibus & Dignitatibus.
 XII. De Audacia.
 XIII. De Bonitate, & Bonitate nativa.
 XIV. De Nobilitate.
 XV. De Seditionibus & Turbis.
 XVI. De Atheismo.
 XVII. De Superstitione.
 XVIII. De Peregrinatione in partes externas.
 XIX. De Imperio.
 XX. De Consilio.
 XXI. De Mora.
 XXII. De Astutia.
 XXIII. De Prudentia qua sibi sapit.
 XXIV. De Innovationibus.
 XXV. De expediendis negotiis.
 XXVI. De Prudentia apparente.
 XXVII. De Amicitia.
 XXVIII. De Sumptibus.
 XXIX. De proferendis finibus Imperij.
 XXX. De regimine valetudinis.
 XXXI. De Suspensione.
 XXXII. De Discursu Sermonum.
 XXXIII. De Plantationibus Populorum & Colonis.
 XXXIV. De Divitiis.
 XXXV. De Ambitione.
 XXXVI. De Natura, & Indole naturali in hominibus.
 XXXVII. De consuetudine & Educatione.
 XXXVIII. De Fortuna.
 XXXIX. De Usura sive Fœnore.
 XL. De Juventute & Senectute.
 XLI. De Pulchritudine.
 XLII. De Deformitate.
 XLIII. De Edificiis.
 XLIV. De Hortis.
 XLV. De Negotiatione.
 XLVI. De Clientibus, Famulis, & Amicis.
 XLVII. De Supplicantiis.
 XLVIII. De Studiis, & Lectione Librorum.
 XLIX. De Factionibus.
 L. De Cæremoniis civilibus, & Decoro.
 LI. De Laude.
 LII. De vana Gloria.
 LIII. De Honore & Existimatione.
 LIV. De officio Judicis.
 LV. De Ira.
 LVI. De vicissitudine rerum.
 LVII. Quomodo profectus in virtute faciendus sit.
 LVIII. De civili Conservatione.
 LIX. Consilia quadam de Negotiis, ex Parabolis aliquibus Salomonis. Vide sis in lib. 8. de Augm. Scient. p. 209.
 LX. Faber Fortuna sive Doctrina de ambitu, eod. lib. p. 223.
 LXI. De certitudine Legum, per Aphorismos, eod. lib. p. 242.
 LXII. Colores Boni & Mali, tam simplicis, quam Comparati, reperies lib. 9. de Augm. Scient. p. 159.

Illustration of a coat of arms or seal, featuring a central figure (possibly a saint or noble) surrounded by a circular border with text.

Annus 1621

Illustri & Excellenti DOMINO,
G E O R G I O,

Duci Buckinghamiæ, Summo Angliæ Admirallio,

Honoratissime Domine,

Salomon inquit, *Nomen bonum est instar Vnguenti fragrantis & pretiosi*; Neq; dubito, quin tale futurum sit *Nomen* tuum Sapud Posteris. Etenim & *Fortuna*, & *Merita* tua, præcellerunt. Et videris ea plantasse, quæ sint duratura. In lucem jam edere mihi visum est *Delibationes meas*, quæ ex omnibus meis Operibus fuerunt acceptissimæ: Quia forsitan videntur, præ cæteris, *Hominum* Negotia fringere, & in sinus fluere. Eas autem auxi, & *Numero*, & *Pondere*; In tantum, ut plane *Opus* Novum sint. Consentaneum igitur duxi, *Affectui*, & *Obligationi* meæ, erga *Illustrissimam Dominationem* tuam, ut *Nomen* tuum illis prætigam, tam in *Editione Anglica*, quam *Latina*. Etenim, in bona spe sum, *Volumen* earum in *Latinam*, (*Linguam* scilicet universalem) verum, posse durare, quamdiu *Libri* & *Litera* durent. *Instauracionem* meam Regi dicavi: *Historiam Regni Henrici Septimi*, (quam etiam in *Latnum* verti,) & *Portiones* meas *Naturalis Historiæ, Principi*: Has autem *Delibationes Illustrissimæ Dominationi* tuæ dico; Cum sint ex *Fructibus* optimis, quos, *Gratia* divina Calani mei laboribus indulgente, exhibere potui. *Deus Illustrissimam Dominationem* tuam manu ducat.

Illustrissimæ Dominationis tuæ

Servus Devotissimus & Fidelis

FR. S. ALBAN.

SERMONES FIDELES.

I. DE VERITATE.

Quid est *veritas*, inquit *Pilatus* Derisor? Nec præstolari voluit *Responsum*. Certe sunt, qui *cogitationum* vertigine delectantur; ac pro *servitute* habent, *Fide* fixa aut *Axiomatibus* constantibus constringi; *Liberi Arbitrii* usum in *Cogitando*, non minus quam in *Ageudo*, affectantes. Cujusmodi quidem *sectæ Philosophorum* licet defecerint, super sunt tamen *Ingenia* quædam ventosa & discursantia, quibus eadem omnino venæ, licet non pari, cum *Antiquis*, copia sanguinis, repletæ. Verum, nec *difficultas* sola, laborque quem *Homines* subeunt, in *Veritate* inveniendæ; nec quæ ex ea *inventæ* *Cogitationibus* imponitur *Captivitas*, *Mendacius* favore conciliat; Sed *ipius Mendacii* *Naturalis* (ut cunque corruptus) *Amor*. E recentiore *Græcorum Schola* quidam, rem ad *Examen* vocans, hæret attonitus, dum excogitare nequit, quorsum *Mortales* amarent *Mendacium*, *ipsius Mendacii* causa; Cum nec *voluptati* sit, ut *Mendacia Poetarum*; nec *utilitati*, ut *illa Mercatorum*. Sed nescio quomodo, *Veritas* ista, (ut pote nuda & manifesta *Lux* diurna,) personatas hujus *Mundi Fabulas*, *Ineptias*q; nō tam magnifice & eleganter ostendit, quam *Tædæ*, *Lucernæ*q; *nocturnæ*. Ad *Unionis*, forsân, *valorem*, pervenire poterit *Veritas*, quæ per diem *speciosissima* apparet: Sed ad pretium *Adamantis*, aut *Carbunculi*, qui *lumine* vario pulcherrime splendent, nunquam ascendet. *Mixtura Mendacii* voluptatem semper auget. *Ecquis* dubitat, si è *mentibus* *Homini*um tollerentur *Opiniones* vanæ, *Spes* blandæ, *Æstimationes* *Rerum* falsæ, *Imaginationes* ad libitum, & id genus alia, quin multorum *animi* relinquerentur *dejecti*, & *marcidi*, atræ *bilis* & *languoris* pleni, ac sibi met *ipsi* ingrati ac displicentes? *Patrium* unus, magna cum *severitate*, *Poesin* appellat, *Vinum Demonum*; Eo quod *Phantasiam* vanis impleat; licet *Poesis Mendacii* tantum *umbra* sit. Veruntamen, non est *Mendacium*, mentem pertranstiens, quod officit: Sed *Mendacium* quod à *mente* imbibitur, nempe *eius generis*, de quo ante diximus. Verum utrumque: in deprava-

vatis *Homini*um *judiciis*, & *affectibus*, hæc ita se habeant. *Veritas* tamen (quæ sola se *judicat*) docet *Veritatis* *Inquisitionem*, quæ eam, proci instar, demeretur: *Veritatis* *Cognitionem*, quæ præsentem eam silit: & *Veritatis* *Receptionem* cum *Affectu*, quæ est *ipius* *Fruitio* & *Amplexus*, *Summū* esse *Humanæ* *Naturæ* *Bonum*.

Prima, in *Operibus* sex *dierum*, *Creatura Dei*, fuit *Lux sensus*; Postrema, *Lux Rationis*; Quin & *Opus* ejus, *Sabbatho*, quod deinceps perpetuo exercet, est *Spiritus* sui *Illuminatio*. Primo inspiravit *Lumen* in *Faciem* *Materia*, vel *Molis indigestæ*, postea in *Faciem* *Homini*s; Quin & usque semper *Lucem* inspirat in *Faciem* *Electorum*. *Poeta*, qui *Seclam*, alioqui cæteris *inferiorem*, ornavit, elegantissime dixit: *Suave est in litore stanti videre naves* *finclibus* *exagitatas*: *Suave ad Arcis fenestram stanti, prælium commissum*, *ejusque varios* *eventus*, *inferius* *speltare*: Sed *nulla* *voluptas* *aquiparari* *potest* *huic* *ipsi*, *Nempe* *ut* *quis* *stet* *super* *Climum* *excelsum* *Veritatis* (*Collem* *certe* *inaccessibilem*, *ubi* *aër* *semper* *liquidus* *est*, & *serenus*;) atq; *inde* *Errores*, *Homines* *palantes*, *Caligines* & *Tempestates*, in *Convallibus* *subjacentibus*, *despiciat*: *Modo* *prospectus* *iste* *cum* *misericordia* *conjunctus* *est*, *non* *cum* *Tumore*, *aut* *Superbia*. Et hoc ipsum, est *Cælo* in *terris* *frui*, quando *Mens* *Humana* in *Charitate* *movetur*, in *providentia* *quiescit*, & *supra* *polos* *veritatis* *circumfertur*.

Jam vero, ut à *Theologica* & *Philosophica* *Veritate*, ad *Veritatem*, aut potius *Veracitatem* in *Civilibus* *negotiis*, transeamus: *Agnoscent* *vel* *ipsi*, qui eam non *exercet*, *apertam*, & *minime* *fucatam* in *Negotiis* *gerendis*, *rationem*, præcipuum esse *Humanæ* *Naturæ* *Decus*: *Mixturam* *autem* *Falsi*, similem esse *plumbæ* *materia*, quæ *efficit* *sane*, ut *facilius* *cudi* *possit* *Metallum*, sed *ita* *ut* *interim* *vilis* *fiat*. Nam *flexuosi* *isti*, & *obliqui* *motus*, *Serpentum* *sunt*; *Qui* *super* *ventris* *suum* *graduntur*, *non* *pedibus* *incedunt*. Non est *vitium*, quod tanto *Homini*em *pudore* *obruit*, quam si *Falsus* *vel* *Perfidus* *inveniatur*. Itaque *acutissime* *Montaneus*, *rationem* *serutatus*, cur *Mendacii* *vocabulum*, pro tanto haberetur *Opprobrio*, & *Contumelia*;

Ccc

Si

Si res recte perpendatur, (inquit,) qui dicit Hominem mentiri, eadem opera dicit, eum adversus Deum audacem esse, adversus Homines timidum. Mendax enim Deo insultat, Homini se incurvat. Certe, quam flagitiosa res sit, Falsitas, & Persidia, nullo modo exprimi potest melius, quam quod istis (quasi ultimis Clamoribus,) devocabuntur Judicia Dei in Genus Humanum. Prædictum enim est, Christum, in Adventu suo secundo, non recepturum Eadem super terram.

II.

DE MORTE.

MEtuum Homines Mortē, ut Pueri Tenebras. Quemadmodum autem metus iste naturalis in pueris augetur fabulosis quibusdam Terriculamētis, ita & ille alter. Sane, Mortis Meditatio, pro ut *Mors sibi pendit est peccati*, & ad aliam vitam transitus, pia est & salubris; Metus vero ejus, ut est *Natura debitum* res est infirma, & inanis. Inest tamen nonnunquam piis Meditationibus, Fermentum aliquod Vanitatis, nec non Superstitionis. Præcipitur in *Libris* nonnullis *Religiosorum*, qui tractant de *Mortificatione*, ut recogitet secū Homo, quantum sit dolor, cum vel minimus digiti articulus torqueatur; atque inde æstimet, quantum sit in *Morte* cruciatus, ubi totum corpus corrumpitur, & dissolvitur. Cum tamen *Mors* sæpenumero transeat, minore cum dolore, quam sentitur in tortura membri. Partes enim maxime vitales, non sunt maxime sensitive. Nec abs re dictum fuit, ab illo, qui locutus est ut *Philosophus* tantummodo, & *Homo animalis*: *Pompa mortis magis terret, quam Mors ipsa*. Gemitus & Singultus, membrorum Convulsiones, oris Pallor, Amici flentes, & atra Funera, cum similibus, hæc sunt que *Mortem* ostentant terribilem. Observatione plane dignum est, nullam esse *animi Passionem* tam debilem, quin superet, & in ordinem redigat *Timorem Mortis*. Ideoq; *Mors*, non est hostis adeo formidabilis, cum multos habeat homo circa se Athletas, qui in certamine illam vincant. *Ultio de Morte triumphat*; *Amor* eam parvi facit; *Honor* ambit; *Metus* ignominia eligit; *Mæror* ad eam cōfugit; *Metus* anticipat. Imo legimus, quod postquam *Otho Imperator* se ipsum interfecisset, ipsa *Miseria* (quæ *Affectus* est omnium tenerrimus) multos provocavit ad commoriendum, ex mera *Animi Compassione* erga *Dominum* suum, ut fidissimos *Affectas*. Quin & addit *Seneca Fastidium*, & *Societatem*: *Cogitā quam diu eadem feceris; Mori velle non tantum Fortis, aut Miser, sed etiam Fastidiosus potest*. Nec minus observatu dignum est, quantillam mutationem in *Animo* generoso & forti, appropinquans *Mors* efficere valeat; Eosdem enim gerunt homines illi *Spiritus*, usq; ad extremum momentum. Mortuus est *Augustus Caesar* voce certe urbana: *Livia, conjugij nostri memor, vive, & vale*. *Tiberius* inter dissimulandum; Ita enim de illo *Tacitus*: *Iam Tiberium vires, & corpus, non dissimulatio, deserbant*. *Vespasianus* cum *Scominate*; Exonerans enim se super sella: *Ut puto Deus fio*. *Galba* cum *Gnoma*: *Feri, si ex re sit Populi Romani*; protendens simul collum. *Septimius Severus*, inter expedienda negotia: *Adeste, si quid mihi restat agendum*. Pariter & alii. Certe *Stoici*, nimium insumperunt operæ in *Solatia Mortis*: Etenim grandi suo, contra eam, apparatu, effecerunt, ut terri-

bilior videretur. Rectius ille, qui *Finem vita extremum inter munera* ponit *Natura*. Aequè enim est naturale hominibus *Mori*, ac *Nasci*; atq; *Infans* forsitan, non minorem sentit dolorem, ex hoc, quam ex illo. Qui *moritur* inter profecquendum magnum aliquod desiderium, ita se habet, ut vulneratus, sanguine adhuc fervente, qui plagam vix sentit. Itaq; *Mens* in aliquod Bonū fixa & intenta, à doloribus *Mortis* se subducit. Verum enimvero super omnia, suavissimum *Canticorum* est illud, *Nunc dimittis*; Cum quis *Fines* suos, & *Expectationes* honestas, affectus fuerit. Hoc item in se habet *Mors*, ut *bona Fama*, janua aperiatur, & *Liborem* extinguat; *Extinctus amabitur idem*.

III.

DE UNITATE ECCLESIE.

Cum *Religio* sit præcipuum humanæ Societatis vinculum, par est, ut & ipsa, debitis veræ *Unitatis* & *Charitatis* vinculis, alligetur. *Diffidia* circa *Religionem*, Mala erant, *Ethnicis* incognita. Nec mirum, cum *Religio Ethnicorum* posita esset potius in *Ritibus*, & *Cultu Deorum* externo, quam in constanti aliqua *Confessione*, & *Fide*. Facile enim est conjicere, cujusmodi fuerit illorum *Fides*, cum præcipui *Ecclesie* ipsorum *Doctores* & *Patres*, fuerint *Poeta*. Inter *Attributa* autem veri *Dei* ponitur, quod sit *Deus Zelotypus*: Itaque *Cultus* ejus non fert mixturam, nec consortium. Quamobrem pauca quædam de *unitate* in *Ecclesia* dicemus. Scilicet, qui sunt ejus *Fructus*, qui *Limites*, quibus denique *Modis* concilietur. *Unitatis Fructus* præcipue, (præterquam quod *Deo* summe placeat, id quod ante omnia poni debet,) sunt duo. Alter respicit eos, qui *extra Ecclesiam* sunt; Alter eos, qui *intra*. Quod ad priorem attinet, certum est, longe maxima in *Ecclesia* Scandala, esse *Hæreses*, & *Schismata*: Ut que etiam *Corruptelas* *Mortu* superent. Quemadmodum enim in *Corpore Naturali*, *Vulnera*, & *Solutio Cōtinuitatis*, genere pejora sunt, quā *Humores putridi*; Similis est *Corporis Spiritualis* ratio. Adeo ut nihil reperiat, ac *Unitatis violatio*. Itaq; temporibus quibus illud increbescit, ut alii dicant; *Ecce in deserto*, alii, *Ecce in Penealibus*! hoc est, dum quidam *Christum* quærunt in *Hæreticorum Conciliabulis*, quidam in *Facie Ecclesie* externa: opus est prorsus, ut illa *Vox aures* *Hominum* quasi perpetuo feriat, *Nolite exire*. *Doctores* ille *Genium*, cujus *Vocatio* & *Missio* propria & demandata, ei imposuit, ut eorū, qui *extra Ecclesiam* fuerant, curam gereret, inquit: *Si ingrediatnr cœtus vestros Infidelis quispiam, aut Idota, & vos variis loquentes linguis audiat, an non vos insanire predicabit? Neque sane multo melius se habet, cum *Athei*, & *Homines profani* tantas in *Religione*, *lites*, & *Opinionum* *dimitationes*, intueantur. Siquidem hæc res ab *Ecclesia* illos avertit, & in *Cathedra* *Doctores* sedere facit. *Levius* quiddam videatur, quam ut in *Tractatu* tam serio citetur, deformitatem tamen rei egregie depingit. Insignis quidam *jocandi Artifex*, in *Catalogo librorum*, *Bibliorheca* cujusdam *Fabulosa*, inter ceteros, cum hac *Inscriptione*, *Librum* ponit, *Salutationes Florales*, & *Gesticulationes Hæreticorum*. Nemo enim est ex iis, qui non peculiarem quandam motum *Corporis* ridiculum, & *Gestus* deformitatem,*

tatem, exhibeat, unde fieri non potest, quin Homines Carnales, & Politici degeneres, subfannent, qui facile in contemptum Rerum Sacrarum feruntur. Quantum ad *Fructus Unitatis*, qui ad eos, qui intra sunt, redudat, uno verbo, *Pax* est, quæ innumeras Benedictiones complectitur. Etenim Fidem stabilit, Charitatem accendit; Quin & externa *Ecclesia Pax* in Pacem internam Conscientiæ sensim destillat; Laboresque scribentium, & legentium Controversias, vertit in Tractatus Pietatis, & Mortificationis.

Quantum ad *Terminos & Limites Unitatis*, vera proculdubio & iusta eorum Collocatio, magni profus est, ad omnia in Religionis, momenti. Duo autem in iis statuendis videtur fieri Excessus; Homini- bus enim zelo fervidis, omnis *Pacificatio* mentio est odiosa; *Numnam pax Iehu?* *Quid tibi eum pax?* *vade post me.* Quasi *Pax* nihil esset ad rē, sed *secte & Partes*. Contra quidam tanquam *Laodicenses*, in causis Religionis tepidi, putant, *Capita Religionis*, nexu se commodo colligare posse, per Vias medias, & Opiniones utriusque; participantes & Reconciliationes ingeniosas, ac si pro Arbitris se gerere vellent, inter *Deum & Homines*. Uterque Excessus vitandus; Quod fiet, si *Fœdus* inter *Christianos*, ab ipso *Servatore* nostro descriptum, in clausulis illis, quæ primo intuitu inter se opponi videntur, perspicuam & planam interpretationem fortiatur: *Qui nō nobiscū est, cōtra nos est.* Et rursus: *Qui cōtra nos non est, nobiscū est.* Hoc est, si *Capita Religionis*, plane *Essentialia & Fundamentalia*, rite discernantur & distinguantur à *Capitibus*, quæ non sunt ex *Fide*, sed ex *Opinione* probabili, & Intentione sancta, propter ordinem, & *Ecclesia* politiam, sanctitatem. Hoc vero plurimis videri possit triviale quiddam in quo quis actum agat: Verū si hoc ipsum, minore partitū studio, fieret, majore etiam consensu reciperetur. In hac re Consilii non nihil impertiri visū est, pro captus nostri tenuitate. Videndum est, ne Homines *Ecclesiam Dei* lacerent, per duo *controversiarum* genera. Primum est, cum *Controversia* materia levior est, nec tanta contentione, quanta circa eā excitatur, digna; Contradictione sola inflammata: Quemadmodum enim acute & eleganter notatū est, ab uno ex *Patribus*: *Tunica Christi inconsutilis fuit: at vestis Ecclesie versicolor.* Unde præcipit: *In veste varietas sit, Scissura non sit.* Differunt enim haud parum inter se *Unitas*, & *Uniformitas*. Secundum est, cum *Materia* quidem *Controversia* pondus habet, sed ad nimiam subtilitatem ac obscuritatem redacta est: Adeo ut ingeniosa quædam res esse videatur, potius quam solida. Videmus quandoque fieri, ut quis *Doctus*, & *Intelligēs*, Homines imperitos, de aliqua *Quæstione* inter se litigantes, audiat; atque perspicue advertat, eos idem re ipsa sentire, & in unum convenire, quibus tamen ipsis nunquam fuisset aliquis dissidendi Finis. Quod si hoc nunquam eveniat, in exigua illa *Judicii* disparitate, quæ inter Homines esse potest; An non credere par est, *Deum* in Cœlis, qui *Corda scrutatur* & novit, satis perspicere, nos Homines fragiles, in aliquibus, de quibus *Controversiam* movemus, idem revera sentire, & in ambobus benigne complacere? Hujusmodi *Controversiarum* Natura, & Character, optime à *D. Paulo* exprimitur, in monito illo, ac præcepto, quod circa illud adhibet: *Devota*

prophanas vocum Novitates, & oppositiones falsi nominis Scientiæ. Creant sibi Homines *Oppositiones*, quæ revera nullæ sunt, easque in nova *Vocabula* effingunt, & cudunt; Quæ tam fixa sunt & invariabilia, ut ubi *Sensus* *Vocabulum* regere debeat, *Vocabulum* imperet *Sensui*. Sunt etiam, ut *Controversiarum*, ita *Unitatis*, species duæ; quæ adulterinæ censei possunt. Altera, cum *Pax* Ignorantiæ tantum implicitè innititur. Coloribus enim omnibus in Tenebris bene convenit. Altera, quæ cōsuta est & sarcita, expositionibus ex diametro inter se contrariis: in *Capitibus* nimirum *Fundamentalibus*. *Veritas* enim & *Falsitas*, similes sunt *Ferro* & *Luto* in digitis pedum *Imaginis*, quam in somnis vidit *Nebuchadnezzar*: Adhærere sane possunt, incorporari non possunt.

Jam quatenus ad *Modos*, per quos conciliatur *Unitas*, cavendum est Homini- bus, ne, dum *Unitatem Religionis* procurent & muniant; *Leges Charitatis & Societatis* solvant, & demoliantur. Inter *Christianos* duo tantum recipiuntur. *Gladius: Spiritualis* nempe & *Temporalis*. Uterque autem suum habet locum, & suo profungitur munere, in *Religione Christiana* propugnanda, & protegenda. Sed neutiquam arripiendus est *Gladius* tertius, qui est *Machinatus*, aut illi similis; Hoc est, ut *Religionem Bello* propagemus, aut eruentis persecutionibus vim *Conscientiæ* inferamus; Exceptis Casibus Scandali aperti: & insolentis *Blasphemie*, aut *Machinationis* adversus *Statum Civilem*: Ne dum ut foveantur *Seditiones*, animentur *Conjuraciones*, & *Rebelliones*, *Gladius* in manus *Populi* transferatur, & similia: Quæ omnia manifesto tendunt ad *Majestatem Imperii* minuendam, & *Auctoritatem Magistratuum* labefactandam; Cum tamen, omnis *Legitima potestas* sit à *Deo ordinata*. Hoc enim nihil aliud est, quam alteram ex *Tabulis Legis*, in alteram allidere; & in tantum Homines ut *Christianos* intueri, ut interim oblitū videamur, quod sint *Homines*. *Lucretius Poeta* cum sibi ante oculos poneret *Agamemnonem*. *Filiam propriam* immolantem exclamat: *Tantum. Religio potuit suadere malorum!* Quid tandem dixisset si ei *Laniena Parisiensis*, aut *Conjunctio Pulveraria* in *Anglia*, innotuisset? Certe septies factus esset magis *Epicureus*, & *Athenis* quam fuit. Nam quemadmodum *Gladius Temporalis*, non temere, sed magno cum *Judicio*, in *Calu Religionis*, stringendus est; Ita monstri simile est, eum in manus *Populi* tradi. Sibi habeant hoc *Anabaptista*, & hujusmodi *Furæ*. Certe, insignis fuit illa *Blasphemia*, cum diceret *Diabolus*: *Ascendam, & ero similis Altissimo*: Sed adhuc major *Blasphemia* fuerit, si quis *Deum* introducat dicentem: *Descendam, & ero similis Principi Tenebrarum*. Quid autem hoc ab illo differt, si causa *Religionis* descendat, & præcipitur, & *Crudeli & Execrabilia Scelera*, *Principes* trucidandi, in *Populorū* vitas grassandi, & *Imperia* funditus evertendi? Videtur quidem hoc perinde esse, ac si quis descendentem faciat *Spiritum Sanctum*, in specie, non *Columba*; sed *Vulturis*, aut *Corvi*; aut ex *Navi Ecclesie* erigeret *Vexillum Piratarum*, & *Assassinorum*: Quo- circa, justum est, & idipsum necessitas *Temporum* flagitat, ut *Ecclesia* doctrina sua, & *Decretis* suis; *Principes* *Gladio*; omnesque *Littera*, seu *Religiose* sint, seu *Morales*, *Caduceo* suo in *Barathrum Inferni* damnent, & detrudant in secula hujusmodi,

Facta, & Doctrinas, iis Auctoritatem aliquam tribuentes; Ut magna ex parte jam pridem factum est. Certe optandum esset, ut in omnibus circa Religionem Consiliis, ante oculos Hominum praeferretur Monitum illud Apostoli: *Ira Hominis non implet Iustitiam Dei*. Atque ut verum dicamus, optime & prudentissime observatum est ab uno ex Patribus, profundae sapientiae viro; nec minus ingenue, & sincere, ab eodem prolatum, & evulgatum; *Eos, qui conscientias premi, usque vim inferri suadent, sub illo Dogmate, Cupiditates suas subtexere, illamque rem suam interesse, putare.*

IV.

DE VINDICTA.

Vindicta agrestis quaedam Iustitia est, quae quo magis in Humana Natura serpit, eo fortius Legibus severis est evellenda. Etenim Injuria illata, Legem tantummodo violat; Atreposita, Legem auctoritate sua plane spoliat. Certe, in vindicanda injuria, aequalem se quis Inimico suo sinit; In remittenda vero, superiorem: Regium enim est, Ignoscere Equidem memini dixisse Salomonem: *Honori est Homini, offensas praeterire*. Quod jam praeteriit, in integrum restitui non potest: At prudentes sat habent praesentia & futura curare. Nugantur igitur, & se frustra conturbant, qui praeteritarum rerum satagunt. Injuriam nemo, Injuria ipsius causa, infert; verum, ut ex ea, Lucrum aliquid, aut Voluptatis, aut Honoris, sibi conciliet: Cur igitur cui pia succenseam, quod se potius quam me diligat? Quod si quis ex malignitate mera sit injuriosus: quid tum? Etiam Spina & Rubus pungunt & lacerant, quia natura sua utuntur. Vindicta praecipue Excusationem merentur, in iis Injuriis, de quibus Lege cautum non est. At simul prospiciat quis, ut Gen⁹ vindicta ejusmodi sit, quod non sit Legi obnoxium. Alias ipse sibi Poenam conduplicat, Inimicus vero Lucrum facit. Sunt, qui, inter sumendam Vindictam, cupiunt, ut laesi intelligant, unde Malum illud sibi ingruerit. Nempe generosior est iste Affectus: Siquidem videntur illi non tam ipsa ultione delectari, quam ut laesum Facti sui poeniteat. At vili ingenio praediti, & malitiosi, instar sagittarum sunt, quae per tenebras volant. Magnus Dux Florentia Cosmus, acutissimum telum vibravit in Amicos perfidos, aut injuriosos: Legimus (inquit) & mandatum habemus, ut Inimicis nostris ignoscamus: at nuptiam legitur, astringi nos, ad ignoscendum Amicis. Verum Spiritus loquitur meliora: Numnam (inquit) de manu Dei bona accipiemus, neque mala istidem quandoque sustinebimus? Quod etiam, aliquo modo, de Amicis dici par est. Hoc certissimum est, Hominem, qui Vindicta studet, sua vulnera refricare, quae alias, sibi relicta, sanari & consolidari potuissent. Ultiones publica, maxima ex parte, prospere cedunt: Quales erant, propter caedem Caesaris, caedem Pertinacis, caedem Henrici Quarti Magni illius Galliae Regis, & aliorum complurium. At in vindictis privatis hoc minime tenet. Quin potius, Homines Vindicativi vitam fere agunt Veneficarum, quae ut aliis sunt exitiabiles, ita ipsae plerumque exitum infaustum fortiuntur.

V.

DE REBUS ADVERSIS.

Grande prorsus sonabat Seneca, more Stoicorum, cum diceret: *Bona rerum Secundarum optabilia, Adversarum mirabilia*. Certe, si Miraculum recte ponatur illud, quod Naturam superat, cernitur

Miracula maxima in Calamitatibus. At priorem illam Sententiam magniloquentia superat, alterum ex ejus Dicitis: Et excelcius quiddam est, quam Ethnico conveniat, *Vere magnum, habere Fragilitatem Hominis, Securitatem Dei*. Sane hoc Dicitum in Poesi fuisset tolerabilius, ubi transcendentia ista magis probantur. Ac ut verum dicamus, Poeta hoc intactum non reliquerunt. Eadem enim fere res est, quae adumbratur, in portentoso illo Poetarum antiquorum Commento; Quod Mysterio videtur non carere; imo & Statum Christianum non obscure referre; Nimirum de Hercule: Qui cum ad folvenda Promethei vincula proficisceretur, (in Prometheus autem figura Naturae humanae repraesentatur) Oceani longitudinem in poculo figulino emensus est; Ubi ad vivum Christiana Constantia depingitur, quae in fragili carnis testa, per Mundi fluctus, undique circumfusos, navigat. Verum ut à Granditate verborum, ad Modestitatem descendamus; Rerum secundarum praecipua virtus est Temperantia, adversarum Fortunado: Quae in Moralibus reputatur pro virtute maxime Heroica. Quin & res prospera, ad Veteris Testamenti Benedictiones; adversa, ad Novi Beatitudines, pertinent: Quae, & re ipsa majores sunt, & clariorem Divini favoris revelationem exhibent. Attamen etiam in Veteri Testamento, si Lyra Davidis aures praebas, plures invenias Threnos, quam Exultationes. Spiritus autem Sancti calamus, diffusus tractavit lobi afflictiones, quam felicitatem Salomonis. Res prospera, non sine plurimis timoribus & molestiis transeunt; Adversa itidem suis solatiis & spe non vacant. Videmus certe in acupictis, melius placere, cum imagines coloris lucidioris sunt, flamen autem telae, coloris magis opaci, quam cum flamen ipsum splendidius est, imagines autem tenebrosiores. Judicium igitur capi potest, quid cordi magis volupe sit, ex eo, quod oculos magis delectat. Habet certe virtus simile quiddam odoramentis quibusdam pretiosis; quae fragrantissima sunt, aut incensa, aut tusa. Nam fortuna prospera potissimum vitia hominum indicat, adversa virtutes.

VI.

DE DISSIMULATIONE ET

SIMULATIONE.

Dissimulatio est artium Civilium compendium quoddam, & ars infirmior: Etenim, & ingenium acre, & robur animi constans, ad hoc requiritur, ut quis sciat, quando verum proferendum sit, atque id facere audeat. Itaque inter inferiores Politicos reponuntur, qui magni sunt Simulatores.

Quod discrimen, bene apud Tacitum, Caesarem Augustum inter & Tiberium, adnotatum est. Etenim de Livia sic ait: Quod esset, cum artibus maris, & simulatione filii, bene composita. Artes Imperii Augusto, Simulationem Tiberio attribuens. Idem alibi hisce verbis, Mucianum inducit, Vespasianum ad arma contra Vitellium sumenda hortantem: non adversus Augusti acerrimam mentem, nec adversus Tiberii cautissimam senectutem, insurgimus. Quare haec facultates, Artium Civilium, & Simulationum, sunt prorsus distinguendae. Esto igitur, ut sit felicitas ita quisquam acuminis, tantaeque perspicaciae, ut distinguere queat, quae palam faciendae quae occultandae, quae tanquam in crepusculo producenda, temporum etiam & personarum ratione pensata; (Quae revera artes sunt Politicae, & Civiles, ut Tacitus

Tacitus eas recte appellat, huic *Dissimulatio* impedimento erit. Quo si quis, ad hunc iudicii & discretionis gradum adscendere non valeat, ei relinquitur tanquam tutissimum, ut sit *Tectus*, & *Dissimulator*. Ubi enim in singulis non datur eligere, ibi in omnibus caute insistere tutissimum est; Cautientibus enim lente movendum. Sane ubiq; reperias homines rerum tractandarum peritissimos, omnes fere Candorem, Ingenuitatem, & Veracitatem, in negotiis per se tulisse: Verum simul erant, tanquam equi, bene docti & domiti, qui subito se sistere, & se vertere, norant. Quod si necessitas quædam ingruat, *Dissimulationem* profundam postulans, tunc quidem opinio & fama, de bona fide & veracitate eorum præconcepta, eos reddit prorsus invisibiles.

Consilia & mentem regendi, aut *velandi*, gradus sunt tres. Primum est, *Taciturnitas* cum quis sensus animi sui premit, adeoque relinquit in æquilibrium, ut, in quam partem propendat, nemo facile coniecerit. Secundus, *Dissimulatio* in Negativa, cū quis ex cōposito signa quædā & indicia jactat, se non eum esse, qui revera est. Tertius, *Simulatio* in Affirmativa, cum quis aperte fingit & prætexit, se eum esse, qui revera non est.

Quantum ad Primum horum, *Taciturnitatem* scilicet; ea est certe *virtus Confessoris*. Atq; profecto, *vir taciturnus* multas audit *Confessiones*; Quis enim garrulo, & loquaci, pectus suum recludat? Quod si quis famā habeat *vir taciturni*, facile aliorum animos referabit: sicut aer clausus apertum fugit. Atq; veluti *delicta confiteri*, non ad aliquem finem collimat, qui ad res Civiles tendit, sed ad conscientiam sublevandam: ita certe *homines taciturni*, ad multarum rerum Notitiam simili de causa perveniunt, dum homines, non tam imperite, quam exonerare animum suum cupiant. Ut paucis dicamus, *mysteria silentibus* debentur. Præterea, si verum loquamur etiam in animo, æque ac in corpore, deformis & invenusta est nuditas: neq; parvam addit reverentiam consilii & factis hominum, si minus pateant. At *loquaces & fusiles*, etiam plerumq; leves sunt, & crudeli. Qui enim eloquitur quæ scit, effutiet etiam quæ nescit. Ponatur igitur pro certo, *habitu Taciturnitatis virtutem esse Politicam & Moralem*. Sed & illud addendum est, bonum esse homini, ut *vultus* suus *lingua* officium non præripiat. Nam, *revelatio animi ex vultu*, aut *gestu* magnus est defectus, & quædam quasi *prodigio*: eo magis, quod sæpe numero plus notatur, & fidem facit, quam verba.

Quantum ad Secundum, *Dissimulationem* scilicet, ex necessitate quadam illa *Taciturnitatem* sequitur. Adeo ut qui *rectus* esse vult, *Dissimulator*, aliquatenus vel nolens evadet. Etenim astutiores sunt homines quam ut patiantur aliquem in æquilibrio se continere absq; aliqua in alteram partem inclinationis suæ declaratione. Ita quæstionibus subtilibus eum obsidebunt, & allicient, & excutient, ut, nisi obfirmato & absurdo silentio se quis muniat, necesse ei fuerit, se *non nihil prodere*: Quinetiam si hoc non fecerit, ex silentio ipso aliquid conjecturæ capient; non minus, quam ex verbis. Quod vero ad *Æquivocationes*, & *Oracula verborum* atinet non poterūt illa diu valere. Ita ut nemo *rectus* esse queat, nisi aliquem *Dissimulationis* gradum

sibi indulgeat: Quæ nihil aliud est, quam silentii quædam appendix, aut limbus.

Quantum vero ad tertium gradum; nimirum *Simulationem*, & *Professionem falsam*: Illam magis vitiosam, & minus Politicam, duco; nisi forte dignus vindice nodus inciderit. Itaq; perpetua Conluetudo *simulando*, vitium est, aut ex ingenii lubricitate quadam, vel timiditate, ortum; aut etiam, ex animi constitutione, quæ vitio aliquo magno imbuta est: Quod, quia *occultare* oportet. *Simulationem* etiam in aliis adhibere & exercere efficit, ne forte habitus ipse intercidat.

Commoda Simulationis, & *Dissimulationis*, tria. Primum est, quod oppositionem amolitur, & homines imparatos aggrediatur: ubi enim consilia cujuscumque evulgata fuerint, Adversarii, veluti tuba, excitantur. Secundum est, quod in hominis potestate relinquit, ut pedem referat, & se absq; existimationis suæ jactura de negotio subducatur. Si quis enim se manifesta declaratio obstringit, is cunctis quasi impactis includitur, aut pergendum est ei, aut turpiter desistendum. Tertium est, quod ad aliena consilia detegenda viam aperiat. Etenim ei, qui sua consilia profert, non facile quis se adversarium profiteatur, verum assentabitur potius; & libertatem loquendi; in libertatem cogitandi vertet. Itaque habetur apud *Hispanos* satis malignum Adagium: *Dic mendacium, & veritatem erues*. Perinde ac si *Simulatio* clavis esset ad secreta referenda. Tria etiam sunt *Simulationis*, & *Dissimulationis*, *incommoda*, ut ex æquo res compenfetur. Primum, quod illa timiditatem arguant: id quod omnibus negotiis plumas vellit, ne perniciousiter ad metam advolent. Secundum, quod in ancipite cogitationes animos complurium conijciant, qui fortasse alias cooperaturi fuissent, & studio suo rem promoturi: unde sine socia & amica opera ad fines suos solus quis ambulet. Tertium est (idq; maximum,) quod præcipuo ad actiones organo hominem privet, minimum *Fide*. Optimum fuerit temperamentū, si quis *Veracitatis* famam obtineat, *Taciturnitatis* habitum, *Dissimulationis* usum tempestivum, & facultatem *Simulationis*, ubi opus fuerit.

VII.

DE PARENTIBUS ET LIBERIS.

*G*audia *Parentum* occulta sunt; nec minus dolores eorum, & metus. Illa certe verbis assequi nequeunt, hos autem proferre nolunt. Certe *Liberi* labores humanos suaviores, verū infortunia amariora, reddunt. Curas vitæ multiplicat, sed memoriam mortis mitigat. *Eternitas* sobolis etiam brutis communis est; Sed illa *Memoria Meritorum* & *Operum*, propria est hominibus. Atq; videre sane est, Opera nobilissima, & fundationes, ab *Orbis* profecta, quibus effigies animorum exhibere curæ erat, cum *corporis imaginibus* destituerentur. Adeo ut *Posteritati* maxime studeat, qui *Posteritate* caret. Qui honores in *familiam* suam primi introducunt, erga *Liberos* indulgentissimi sunt: Intuentur siquidem eos, non tantū ut *continuacionem* species suæ, sed ut *rerum à se gestarum heredes*: ideoq; ut *Liberos*, & *Creaturas*. Gradus affectuum in *Parentibus* erga *Liberos* diversos, sæpe disparis sunt. Aliquando iniqui: ac potissimum in *matre*. Unde *Salomon* dicit: *Filius sapiens latificat patrem: Filius vero stultus mœstitia est matri suæ*. In domo

fœcunda, & *Liberorum* plena, cernere quandoque est, unum aut alterum ex *senioribus* pluris æstimari: atq; ex *junioribus* in deliciis esse: Sed in medio fortasse aliquos quasi oblivione transiri: qui nihilo minus, hæud raro optimæ indolis evadunt. Illiberalitas *Parentum* erga *Liberos* suos, error est plane noxius: nam eos reddit animo degeneres; fallacis de ditos: ignobilium consortio se delectantes: magisq; ad luxum propensos, quando rerum copiam adepti sint. Itaq; optime succedit, quando *Parentes* suam, apud *Liberos*, auctoritatem tuentur, crumenam laxant, Invaluit, tam apud *Parentes*, quam *Pædagogos*, & *Famulos*, mos quidem ineptus, æmulationes inter *Fratres* ferendi, & alendi, durante eorum pueritia: quæ sæpenumero in discordias evadunt, post ætatem virilem, & *familias* turbant. *Itali* non magnum ponunt diferimen, inter *Liberos*, & *Nepotes*, aut *Cognatos*; sed, modo sint è *massa sanguinis*, non multum pensi habent, utrum sint *corpore proprio* editi necne. Atq; si verum dicendum sit, in natura non multum interest; adeo ut sæpe videmus, *Nepotem* *Avunculo* magis similem, aut *Cognato*, quam *Parenti* proprio; prout sanguinis casu quodam derivatur. Carent *Parentes*, in tenera ætate *Filiorum* suorum, cui vitæ generi illos destinatum enim maxime sunt flexibiles, & cerei. Neq; in hac electione respiciant nimis inclinationem *Filiorum* ipsorum: Quasi illud melius arrepturi sint, ad quod maxime videntur propensi. Verum est, si affectus, aut aptitudo *puerorū*, sit erga aliquod studium insignis, non expedire, ut quis naturæ aut indoli repugnet: Sed, ut plurimum præceptum illud sanum est: *Optimum elige suave & facile illud faciet consuetudo*. *Fratres* juniores plerumq; sunt *fortune filij*: Sed raro, aut nunquam, prosperum fortiuntur exitum, quando ex hæredantur *seniores*.

VIII.

DE NUPTIIS ET COELIBATU.

Qui *Uxorem* duxit, & *Liberos* suscepit, obfides *Fortune* dedit: Sunt enim magnorum conatum impedimenta, sive ad virtutem tendat quis, sive ad improbitatem. Certe præstantissima (ut alibi diximus) in usum *Reipublicæ* Opera, & Merita, à *viris* profecta sunt, *prole* *caerentibus*; qui tam affectu, quam fortunis, *Reipublicam* connubio sibi junxerunt, & dotarunt. Attamen rationi videatur magis consentaneum, ut qui *Liberos* relinquunt, majorem futurorum temporum curam gererent: Ad quæ satis norunt *clarissima illa sua Pignora* oportere transmitti. Sunt tamen, qui licet *Liberis* careant, tamen memoriz suæ incuriosi sunt, & cogitationes vitæ tantum curriculo terminant, & tempora futura, ut ad se nihil pertinentia ducunt. Imo & alii nonnulli, *Uxorem* & *Liberos*, tantum in *Rationibus* *Expenfarū* habent. Quinetiam reperiuntur aliqui fatui avari, qui gloriantur fere, se *Liberis* carere, ut habeantur tanto ditiores. Audiverunt scilicet aliquos dicentes, *Talisquispiam est dississimus*: alios autem sub inferentes, *At Liberis compluribus oneratur*: Quasi divitiarum hoc esset decrementum. Verum *Cœlibatus* causa maxime frequens, est *Libertas*; Præsertim, in quibusdam animis sibi complacentibus & phantasticis; qui omnis restrictionis sensum nacti sunt tam acutum, ut cingula & periscelidas fere habeant pro vinculis & compedibus. *Viri cœlibes* optimi sūt amici, optimi erga servos domini, servi etiam erga dominos op-

timi; At non semper subditi optimi: Sunt enim ad fugam expediti. Atque revera *Transfugæ* fere omnes sunt ejus conditionis. *Vita cœlibis Ecclesiasticis* bene convenit: non enim facile quis eriget Solum, si prius stagni alicujus receptaculum interveniat, *Judicibus* & *Magistratibus* res est fere indifferens: Si enim faciles sint, & corruptelis dediti, servū aliquem videas *uxore*, multis modis, ad hujusmodi lucra captanda, deteriorem. Quod ad *Milites* attinet, reperio certe, *Duces*, apud *exercitus* suos concionantes, illis in memoriam redigere solere *Charitates Uxorū* & *Liberorū*. Reperio etiam, *Nuptiarum* contemptum apud *Turcas*, *milites* vulgares reddere viliores. Sunt certe porro, *Uxor* & *Liberi*, disciplina quædam humanitatis: atq; *Cœlibes*, etsi sæpenumero magis sint munifici & charitativi, quia fortunæ eorum minus exhauriantur, sunt tamen, ex altera parte, magis crudeles, & sine visceribus, (idonei qui *Ulyssæ* perhibetur: *Verusam suam prætulit immortalitati*. *Mulieres castæ*, sunt plerumq; superbæ, & protervæ, merito *puccitiz* suæ elatæ. Inter vincula præstantissima castitatis, & obsequii *uxoris* erga *maritum*, illud censeri debet virum suum *uxor* prudentem putet: Quod nunquam faciet, si eū inveniat *zelotypum*. *Uxores*, *Juvenū* dominæ sunt; *Mediæ* ætatis, sociæ; *Senum*, nutrices. Adeo ut ad sit anxia ad *uxorem* ducendam ætatibus singulis. Inter *Sapientes* tamen numeratus est ille, qui interrogatus, *Quod esset tempus opportunum Nuptiarum*; respondit, *Inveneribus non adhuc, senibus non omnino*. Sæpe fit, ut *mariti* deteriores, bonas habeant *uxores*: Sive hoc fiat, quod hoc modo pretium addatur *mariti* benevolentiz, per vices: sive quod *uxores* in patientia sua gloriantur. Hoc autem nunquam fallit, si hujusmodi *mariti*, ab *uxoribus* ipsis expetiti & electi fuerint, contra consensum amicorum: Tunc enim animus iis semper adest, ut stultitiz suæ pœniteret non videantur.

IX.

DE INVIDIA.

EX Affectibus, nulli sunt, qui existimantur *fascinare*, præter *Amorem*, & *Invidiam*. Uterque acria progignit desideria; Uterq; se perniciousè format in phantasias, & suggestiones: Atq; uterq; facile incendit in oculos; (præcipue quando *Objectum* adest); Quæ omnia ad *Fascinationem* faciunt: si modo *Fascinatio* aliqua sit. Videmus etiam, *Scripturâ*, *Invidiam*, oculi mali nomine insignire: atq; *Astrologos*, malos astrorū influxus, *Malignos Aspectus* vocare. Ita ut agnoscit ab omnibus videatur, in *Invidia*, ejusq; operatione, ejaculatio quædam, & irradiatio ex oculis. Quin & nonnulli tam extiterunt curiosi, ut notaverint tempora, quibus ictus & percussio oculi *invidi* plurimum obest, tum præcipue esse, cum persona, in quam *Invidia* torquetur, spectatur in *Gloria*, & *Triumpho*: Etenim hoc mucronem *Invidia* acuit: Atq; in supercilis temporibus spiritus *Personæ* *Invitæ* prodeunt maxime in exteriora, unde ictus occurrunt.

Verum, missis istis rebus curiosis (licet non indignis, quæ inconsiderationem veniant, sed loco idoneo), tractabimus hæc tria: *Qui sunt ad invidiam maxime proclives*: *Qui sint invidia maxime obnoxii*

obnoxii; Et qua sit differentia inter Invidiam publicam, & privatam. Qui virtutis ipse expertus est, invidet virtuti alterius. Etenim animi hominum, se pascunt & delectantur, aut Bono proprio, aut Malo alieno; Quique primo alimento caret, satiabit se secundo; Et qui nullo modo sperat se ad virtutem alterius pervenire posse, ipse fortunam ejus libenter deprimit, ut minor intercedat disparitas.

Vir curiosus, & se alienis rebus immiscens, ut plurimum *invidus* est. Etenim, de rebus alienis multum inquirere, ne utique eo spectare possit, quod operosa illa sedulitas suis rebus conducatur: Itaque fieri non potest, quin hujusmodi *vir*, Scenicam quandam voluptatem capiat, aliorum fortunas spectandi: neque, qui rebus propriis tantum intentus est, segetem *Invidiæ* multam reperiet. *Invidia* enim passio est cursitans, & plateas terit, nec domi se continet; Non est *curiosus*, quin *idem sit malevolus*.

Viri natalibus Nobiles, *Invidiæ*, erga novos homines, notam subeunt. Etenim mutatur intervalum. Et simile est hoc deceptioni visus; Cum res retrocedere videantur, aliis se promoventibus.

Deformes, & *Eunuchi*, & *Senes*, & *Spurii*, *invidi* sunt. Etenim, qui conditionem suam emendare nullo modo potest, conditionem alterius, pro viribus suis labefactabit. Nisi forte hi defectus in generosa & heroica ingenia inciderint, quæ defectus proprios naturales, in honore sui incrementum vertere nitantur; scilicet, ut fama hoc arripiat, *Eunuchum*, aut *Claudum*, tam magna perpetrasset; miraculi nimirum honore affectato. Id quod evenit *Narseti Eunuchum* & *Agefilao*, atque *Tamberlani*, qui *claudi fuerunt*.

Eadem fere ratio est hominum, qui *è calamitatibus resurgunt*. Sunt enim plerumque temporibus insensiti; atque alienas calamitates, tanquam suarum molestiarum redemptiones, gustant.

Qui in plurimis excellere contendunt, levitate & gloria vana moti, necesse est ut sint *invidi*. Ubique enim occurrunt objecta *Invidiæ*: cum fieri nequeat, quin aliqui in tot rebus illos superent. Qui fuit character *Imperatoris Adriani*, qui *Poetas* & *Pictores*, & *Opifices* alios, in iis scilicet operibus, quibus ipse præcellere gestiebat, capitali quadam *invidia* prolequebatur.

Postremo *Propinqui*, & *Collegæ*, & *una educati*, ad *invidendum* æqualibus, cum evchuntur, proni sunt. Etenim exprobat hoc illis fortunam propriam, eosque quasi digito monstrat, & frequenter eorum memoriam vellicat; quin etiam in aliorum notam hæc fortunæ collatio magis incurrit. *Invidia* autem à fama & sermonibus, semper reflectitur, & conduplicatur. Unde *Invidia Cainis*, erga fratrem *Abel* malignior fuit: quia cum sacrificium *Abel* magis acceptum Deo fuit, nemo in spem exit. Atque hæc de iis, qui ad *invidendum* proclives sunt.

Quantum ad illos, qui *Invidia* magis aut minus obnoxii sunt; Primo, iis, qui eminente virtute præditi sunt, minus invidetur, cum promoventur: Promotio enim eorum, videtur ex debito; Debiti autem solutioni nemo *invidet*, sed largitioni supra meritum. Atque etiam, *Invidia*, non sine comparatione est; Ubi autem nullus comparationis gradus, nulla *Invidia*; Itaque *Regibus* non *invidetur*, nisi à *Regibus*. Illud tamè observatione dignum est, Personis

indignis sub primam honoris sui ascensum, maxime invideri; postea vero minus: ubi contra, Personæ dignæ, & meritis insignes, *Invidiam* tum demum experiuntur, postquam fortunæ eorum diutius duraverint, Etenim, licet virtus eorum eadem maneat, tamen minus fit illustri; Recentes enim oboriuntur homines, qui eam obscurant.

Nobiles genere, minus *Invidia* expositi sunt, cum honoribus cumulantur: Etenim nihil aliud videtur, quam debitum Majoribus suis repensum; præterea, parum fortunæ eorum additum videtur; *Invidia* autem, more radiorum solis, in clivo ardentior est, quam in plano. Itaque eandem ob causam, qui per gradus evchuntur, minorem subeunt *Invidiam*, quam qui per saltum.

Qui cum honoribus suis conjunctos habent labores magnos, curas, & pericula, *invidia* minus laborant. Etenim, existimant homines, eos, honores suos, caro pretio emere, & misereri potius ipsorum nonnunquam incipiunt: Misericordia autem semper fere sanat *Invidiam*. Itaque notabis plerumque, ex viris Politicis, & honore fulgentibus, magis sanos & sobrios, semper querimonias fundere, qualem vitam traducunt; canentes illud, *Quanta patimur!* Non quod ita sentiant, sed quo *Invidiæ* aciem retundant. Verum hoc intelligi debet, de negotiis, quæ hujusmodi viris imponuntur, non de iis quæ ipsi ad se attrahunt. Nihil enim *Invidiam* magis suscitatur, quam ambitiosum & immodicum negotiorum monopolium: Nihilque è converso, *invidia* extinguit magis, quam si quis in summis honoribus constitutus, aliis Officiariis inferioribus nihil detrahat. Hoc enim modo, quot illi ministri sunt, tot se regit umbraculis ab *invidia*.

Super omnia, illi *Invidiam* in se concitant maxime, qui fortunarum suarum amplitudinem insolenter & tumide ostentant; nunquam sibi placentes, nisi dum potentiam suam jactent, vel per pompam exteriorem, vel triumphando de Adversariis aut Competitoribus suis dejectis: ubi contra, Viri prudentes sacrificare quandoque *Invidiæ* ament, de industria interdum permittentem se vinci, in rebus, quæ minus eis cordi sunt. Nihilominus, illud verum est, potentiam ostentationem apertam, & indissimulatam, (modo absit arrogantia & gloria inanis) minore *Invidia* laborare, quam si callide & quasi furtim se nota subtrahat. Etenim, hoc cum fit, nihil aliud facit quis, quam ut Fortunam infimulet, quasi ipse sibi esset cõcius indignitatis suæ: unde alios ad sibi *invidendum* stimulat.

Postremo, ut huic parti finem imponamus; Quemadmodum in principio diximus, *Invidia* actum aliquid habere in se ex *Veneficio*; Ita non alia est *invidia* curatio, quam quæ solet esse *Veneficii*, & *Incantationis*: hoc est, *Sortis translatio* (ut vocant,) & in alium remotio. Ad quem finem, prudentiores ex honoratis, semper in Scenam introducunt aliquem, in quem *Invidiam*, in se alias incursum, derivent: quandoque in ministros & servos, quandoque in Collegas & socios; aut in alios quosdam eam rejicientes. Neque ad hunc usum unquam desunt Personæ aliqua violentæ, & temerariæ; quæ, modo potentiam & negotia agitent, ea quovis periculo mereari non dubitent.

Jam vero, ut de *Publica Invidia* loquamur. Ea saltem aliquid in se habet boni; ubi in *privata invidia* nihil profus inest boni. *Publica n. Invidia*, instar

salubris *Ostracismi* est, qui viros magnos, supra modum excrecentes, coërcet; unde etiam fræno est vitis præpotentibus, ne se nimium efferant.

Hæc *Invidia*, quæ mala *Contentatio* modernis linguis appellatur, (& in Titulo de Seditionibus plenius tractabitur,) est in *Regnis* & *Rebus pub. contagioni* nõ ab similibus. Etenim sicut *Contagio* in sanas partes serpit, easque corrumpit; ita etiam, quando *Invidia* statum occupaverit, vel optima Reip. Mandata & Instituta in odium vertit, & grave olentiam quandam, Itaque parum proficitur intermiscendo actiones gratas & populares odiosis; Etenim, hoc ipsum imbecillitatem & *Invidia* metum arguit; quæ tanto magis nocet, ut sit etiam in *Contagionibus*, quæ, si tibi ab iis metas, facilius irruunt.

Ac publica ista *Invidia*, magis in *Regum* Officiarios & Ministros involat, quam in *Reges* ipsos. At tamen ecce Regulam quæ vix fallit. Si *Invidia*, quæ ministro incumbit, sit magna, causa autem parva; aut si *Invidia* quasi generalis sit, & omnes Status ministros complectatur: tunc *Invidia* (et si occulto) *Regem*, aut *Statum* ipsum, petit. Atque hæc dicta sint, de *Publica Invidia*, aut *Contentione mala*; atque de ejus differentia ab *Invidia privata*, quam priore loco tractavimus.

Addemus etiam, in genere, de affectu *Invidia* hoc insuper; eum inter omnes *Affectus* esse maxime importunum, & assiduum. Etenim, aliis *Affectibus* excitandis subinde præbetur occasio. Recte autem dictum est, *Invidiam festos dies nõ agere*: quia semper materiam se exercendi reperit. Unde etiam observatum est, *Amorem & Invidiam*, maciem hominibus inducere; id quod alii *Affectus* non faciunt, quoniam non continui sunt. Est etiam *Invidia* *Affectuum* vilissimus & pravissimus: quam ob causam proprium est attributum *Diaboli*; qui dicitur, *Invidus homo, qui Zizanias inter Triticum nocturno seminavit*; quemadmodum etiam semper evenit, ut *Invidia* callide & in tenebris operetur, ad præjudicium cujusvis rei optimæ, veluti *Tritici*.

X.

DE AMORE.

AMori plus debet Scena, quam Vita. Etenim in Scena, *Amor* semper *Comœdiæ* præbet Argumentum; quandoq; etiam & *Tragœdiæ*: At in vita humana, multum plerumq; affert nocumti; Nunc ut *Sirenium* aliqua, aliquando ut *Furiarum*. Observare licet, & eminens ex Viris Magnis & Illustribus fuisse (quorum extat memoria, vel antiqua, vel recens,) qui adactus fuerit ad insanum illum gradum *Amoris*. Unde constat animos magnos, & negotia magna, infirmam hanc *passionem* non admittere. Excipere tamen oportet *Marcum Antonium Imperii Romani Duumvirum*, & *Appium Claudium*, Decemvirum, Legislatorum inter Romanos principem. Quorũ prior fuit revera homo luxuriosus, & voluptatibus deditus; Alter autem vir fuit prudens & austerus. Unde quisvis perspicat, *Amorem* (quanquam rarius) aditum reperire posse, non solum in cor apertum, sed & bene munitum, si diligenti custodia non asservetur. Abjectum quidem, & pusillanimum, est illud *Epicuri* dictum: *Satis magnum alter alteri Theatrum sumus*; Quasi homo, natus ad contemplationem Cœli & Cœlestium, Idolum adorans minutum, satageret, se submittendo, si non ori, ut bruta, oculo tamen,

certe ad altiora contemplanda dato. Mira res videbitur, si passionis hujus excessum perpendamus, ac quomodo ipsi rerum natura & valori vero insultet, vel hoc ipso, quod *Hyperbole* perpetua nulli rei conveniat, præterquam *Amoris*. Neq; hæc *Hyperbole* solummodo in locutionis phrasi cernitur. Cum enim verissime dictum sit, *Adulatorũ principem*, quo cum ceteri adulatores minores conspirant, esse unumquemq; sibi ipsi; profecto *Amator* aliquid amplius est. Nunquam n. fuit quisquam adeo superbus, qui se ipsum tam absurde magnificerit, quam *Amator* personam amatã. Recte itaq; receptum est illud *diverbiũ*; *Amare & Sapere, vix Deo conceditur*. Neq; aliis tantummodo manifesta est hæc *Phrenesis*, *Persona* autem *amate* minime; sed & *amate* potissimũ, nisi *Amor* sit reciprocus. Ceterum optimum enim est, *Amorem* semper repedi, aut *Amore* mutuo; aut *Contemptu* intrinseco, & secreto. Quo magis cavendũ est hominibus ab hac *passione*; quæ non solum alias res perdit, sed & se ipsam. Quæ alia infert damna, belle illa exprimit *Poetarum* fabula: *Eũ scilicet, qui Helenam præliis, Junonis dona, & Palladis, amisisse*. Quisquis enim *amatoris affectibus* nimis indulget, & divitiis & sapientiæ nunciũ remittit. Habet hæc *passio* æstus suos, in ipsis tẽporibus, quibus animus maxime mollior est, & infirmior: nimirũ in rebus prosperis, aut adversis; quanquam hoc posterius minus forsitan observatũ fuerit. Utraq; enim tempestas *Amorem* accendit, redditq; flagrantiorẽ; unde evincitur esse *stultitiæ* proles. Optime illi, qui si *Amores* omnino nequeant extrudere, eos tamen inordinem redigunt; & à rebus seriis vitæq; negotiis segregat. Si enim illis *Amor* se immisceat, turbat omnia, hominesq; eo compellit, ut fines suos recta petere nõ possint. Quicquid in re sit, viri militares *Amoribus* dediti sunt; opinor, non aliter, quam vino. Poscunt enim plerunq; pericula, compensationẽ voluptariam. Inest ingenio humano motus quidam arcanus, & tacita inclinatio, in *Amorem* aliorum: qui si non insumatur in unum, vel paucos, naturaliter se diffundit in plures; atq; homines reddit humanos, & charitativos: quemadmodum videre licet nonnunquam in *Monachis*. *Amor conjugalis* genus humanum creat; *Amor socialis* perficit; *Amor* vero *lascivus* inficit, & dehonestat.

XI.

DE MAGISTRATIBUS ET DIGNITATIBUS.

Viri in *Magistratu* collocati, ter servi: servi Principis vel Politicæ; servi famæ; & servi negotiorum. Adeo ut libertate ne utiquam fruantur, nec in personis, nec in actionibus; nec in temporibus suis. Mirũ cupiditatis genus, potestatem appetere, libertatem amittere: vel potestatem in alios ambire, potestatem in seipsum exuere. Ascensus ad *Dignitates* arduus est; & per labores pervenitur ad labores majores; sæpe quoq; *Indignitatibus* non vacat. Atq; per *Indignitates* pervenitur ad *dignitates*. *Statio* in *Dignitatibus* res lubrica est; Atq; regressus, aut præcipitium est, aut saltem *Eclipsis*; quæ & ipsa triste quiddam, & melancholicum. *Cum non sis qui fueris, non esse cur velis vivere*. Imo nec regredi datur, etiamsi quis cupiat; Neque regredi volunt homines, cum ratio postulat ut id facerent: verum *Impatientes* manent vitæ privatæ, etiam cum senectus aut infirmitas ingruit; quæ umbram

umbram & otium postulant, sicut oppidani senes, qui ante ostium sedere volunt, licet se eo pacto derisui exponant. Sane, Viris in Magistratibus positus opus est, ut aliorum opiniones metuentur, quo se ipsos beatos putent; Nam si iudicent ex sensu proprio, nihil huiusmodi reperient: Verum, quando secum cogitent, quid alii de ipsis sentiant, & quam libenter alii conditiones cum illis permutare velent, tum demum beati sunt, tanquam rumore tenus: cum intus fortasse cōtrarium experiantur. Si quidem dolores suos primi omnium sentiunt, licet culpas suas omnium novissimi. Certe Viri Potestatis sublimis, ipsi sibi ignoti sunt; Et dum negotiis distrahuntur, tempore carēt, quo sanitati, aut corporis, aut animæ suæ, consulant;

*Illi mors gravium incubat,
Qui notus nimis omnibus,
Ignotus moritur sibi.*

In Potestatibus, licentia magna datur, & boni, & mali: Quorum posterius pro maledictione habendum: In malis enim, optima conditio est, nolle; proxima, nō posse. Certe potentia bene merendi, verus est & legitimus ambitionis finis. Etenim bene cogitare, licet Deo acceptum sit, tamen versus homines non multo melius est, quam bene somnare; nisi in actum producat. Id autem fieri non potest sine Munere aliquo publico & Potestate; veluti Solo superiore & elevato. Merita & Opera bona, sunt veri fines laborum hominis: Atque eorumdem conscientia perfectio humanæ quietis. Et conversus Deus, ut aspiceret opera, quæ fecerunt manus suas, vidit quod omnia essent bona nimis. Tum sequitur Sabbatum. In Munere tuo perfungendo, propone tibi exempla optima; Imitatio n. globus est præceptorū; Et post tempus aliquod propone tibi exemplum proprium; Atque in te ipsum stricte inquiras, num non melius inceperis, quam perstiteris: Neque rursus exempla eorum negligas, qui eodem Munere pravitè functi sunt: nō ut te ipsum, eorum memoriam carpendo, vendites: sed ut monearis, quid evitare debeas. Insitue igitur reformationem, sed absque elatione tui ipsius, aut scandalo priorum temporum, & personarum; Hoc tamen tibi constitutum sit, Exempla præclara non minus introducere, quam imitari. Retrahe res ad primam earum institutionem; Et circumspicias, in quibus, & quibus modis, degeneraverint. Attamen utrumque; tempus consulas: tum antiquius, ut cognoscas quid optimum fuerit: tum recentius, ut notes, quid fuerit aptissimum. Contende, ut quæ agis pro Potestate, tanquam Regulis quibusdam cohibeantur, ut hominibus tanquam digito monstres, quid illis sit expectandū: Neque tamen nimium sis pertinax, aut peremptorius: Atque semper, cum à Regula recesseris, quid sit quod agas, diligenter expone. Muneris tui iura constantè tueare; Neque propterea lites de Jurisdictione facile move: Atque ita te geras, ut potius Jura tua assumes & exerceas tacite, & de facto, quam ut Quæstiones de iis cum strepitu susceperis, & agites. Jura etiam inferiorum Munerum, tibi subordinatorum, de fide, ac ne destitue. Tibique majori honori ducas rerum summas præscribere, quàm in omnibus satagere. Amplectere, imo invita, qui tibi adjuvato sint & informatio: ni; ad Muneris tui executionem, neque abige eos, qui operam suam ad hoc tibi deferunt, tanquam se ingerentes; sed potius cum favore eos allicias, & recipias.

Vitia in Auctoritate utenda, & exercenda, sunt præcipue quatuor: *Mora nimia, Corruptela, Asperitas & Facilitas.* Quantum ad Moras; faciles aditus præbe; tempora præstituta serva; inchoata quæ sunt, perface; neque negotia nova intermisce, nisi urgeat necessitas. Quantum ad Corruptelas: non solum manus tui ipsius & tuorum liga, ne munera accipiantur; Sed etiam manus supplicantium, ne ea offerantur. Prius horum præstat certe integritas adhibita; verum ea ipsa prædicata, & ex professo, idque cum detestatione *Corruptelarum*, etiam posterius affequitur. Neque tantum culpam, verum etiam suspicionem devita. Quicumque mutabiles sunt, & manifesto alterantur absque causa manifesta, injiciunt suspicionem de *Corruptelis*. Itaque, perpetuo, cum ab opinione tua quam declarasti, aut processu quem incepisti, deflectas, ingenue hoc ipsum profiteri; simul & causas quæ te ad hoc commoverunt sedulo declares & inculces; neque rem suffurari te posse credas Servus gratosus, & apud Dominum potens, si nō extet aliqua favoris causa manifesta, reputatur plerumque nihil aliud quam via obliqua ad *Corruptelas*. Quantum ad *Asperitatem*; invidiam, & malevolentiam parit illa, nihil inde metens: *Severitas* siquidem metum incutit, *Asperitas* odium parit. Etiam Reprehensiones de loco superiore, graves esse debent, non contumeliosæ. Quantum ad *Facilitatem*; ea *Corruptelis* etiam deterior est: *Corruptela* enim interdum & subinde tentantur; Quod si quis importunitati pateat, aut respectibus levioribus ducatur, hæc ei ubique aderunt. Sicut ait Salomon: *Personas respicere non est bonum; Talis enim offendet pro bucella panis.*

Verissimum sane, quod à veteribus dictum est; *Magistratus virum indicat.* Alios autem indicat in melius, alios in pejus; *Omnium consensu capax Imperii, nisi imperasset, inquit Tacitus de Galba:* Contra de *Vespasiano* idem: *Solus Imperantium Vespasianus mutatus in melius.* Licet alterum intelligat *Tacitus* de Arte Imperatoria, alterum de Moribus & Affectibus. Signum est luculentissimum indolis generosæ, si quis honoribus emendetur. Est enim Honor, aut saltem esse debet, locus virtutis: Atque quem admodum in natura, corpora moventur rapide ad locum, placide in loco: ita virtus in ambitu violentior est, in honore adepto sedatior. *Ascensus* omnis ad dignitatum fastigium, incedit tanquam per scalam graduum flexuosam; Atque si factiones valeant, bonum fuerit, alteri parti adherere, dum quis honorem scandat: at se ad æquilibrium reducere postquam eundem fuerit consecutus. Memoriam *Prædecessoris* tui illasam conserva. Hoc si non feceris, debitum tibi hoc à *Successore* tuo rependetur. *Collegas* etiam amice tracta, & potius advoca cum illud minime expectent, quam exclude cum consentaneum fuerit eos advocari. Ne sis loci tui nimis memor, aut crebram de eo mentionem facias, in quotidianis sermonibus, aut conversatione privata; sed potius prædicetur de te: *Alius prorsus vir est, cum sedet, & munus suum exercet.*

XII.

DE AUDACIA.

IN Scholis tritum est dictum, nec tamē Sapientis observatione indignum. Interrogatus olim *Demosthenes*, quænam prima Oratoris virtus? respondit, *Altitudo*. Quæ secunda? *Altitudo*. Quæ tertia? Idem respondit, *Altitudo*. Ipse dixit, qui re optime noverat;

nec

nec tamen in eo, quod laudabat, multum Naturæ debebat. Mira certe res, illam *Oratoris* partem, quæ non ultra corticem penetrat, & *Histrionis* potius virtus censenda est, quam *Oratoris*, in locum tam sublimem, supra nobiliores illas partes, *inventionis, Elocutionis, & cæterarum*, extolli; Imo quasi omne tulisset punctum, pene solam prædicari. Sed in promptu ratio est: Inest enim naturæ humane, plerunque, plus stulti, quam sapientis. Unde & facultates eæ, quibus capitur pars illa in animis mortalium stulta, sunt omnium potentissima. Huic mire convenit, & quasi parallela est, *Audacia* in negotiis Civilibus. Quid in istis primum? *Audacia*. Quid secundum? Quid tertium? *Audacia*. At tamen utcumque ignorantia, & fordidi ingenii, proles est *Audacia*, cæterisque Civilis scientiæ partibus longe impar. Sed nihilominus fascinat, & captivos ducit eos, qui vel iudicio infirmi sunt, vel animo timidiore: Tales autem sunt hominum pars maxima. Quin & Sapientibus ipsis, cum animis vacillent, vim injicit. Idcirco videmus *Audaciam*, in Democraticis, plurimum valuisse, Apud Senatores vero, & Principes, certe minus. Imo quando primo rebus gerendis admoventur *Audaces*, plus possunt, quam postea: Nam male pollicita præstat *Audacia*. Sane quemadmodum interveniunt agrytæ, qui corpori naturali mederi prohibentur, sic & corpori Politico non desunt homines, qui curationes vel difficillimas suscipiant: Quibus forsitan in paucis aliquibus experimentis feliciter successit, sed cum scientiæ principia non gustarint, sæpius excidunt. Imo videre est nonnunquam hominem *Audacem*, miraculum illud *Mahometis* edentem. Populo persuasit *Mahometes*, se collem ad semet evocaturum: atque à lummo ejus jugo, preces pro legis suæ cultoribus oblatum. Populus magna frequentia convenit: collem, ut ad se veniret, iterumque iterumque vocavit *Mahometes*, sed cum collis immotus maneret, ille (nihil omnino pudens) inquit: *Si collis ad Mahometem accedere nolit, ad collem ibit Mahometes*. Sic & istiusmodi homines, quando ingentia quædam in se susceperunt, turpissimèque in eis detecerunt, tamen (si ad ipsum *Audacia* culmen pervenerant) lusu rem excipient, & se vertent, & nihil aliud. Hominibus profecto magno iudicio præditis ludibrio sunt *Audaces*: Imo & apud ipsum vulgus *Audacia* aliquid habet ridiculi. Nam si risus Objectum sit absurditas, ne dubites, quin magna *Audacia* semper secum habeat aliquid ridiculi. Neque fere jucundius est spectaculum, quam videre in *Audace* oris confusionem: Vultum enim tunc nanciscitur in se reductum, sed deformiter, nec aliter fieri potest. Nam inverecundantibus fluunt paulatim, resfluuntque spiritus, sed *Audaces*, quando tale quidpiam illis contingit, attoniti hærent, ut fit in *Schaccia* ludo, quando non vincitur collusor, sed torpet tantum motus. Atqui hoc postremum Satyræ aptius, quam seriæ observationi. Illud vero animadvertendum, *Audaciam* semper cæcam esse: Discrimina enim & obstacula nulla videt. Quare in deliberando nocet, in exequendo juvat. Adeo ut, si *Audaces* tuto adhibere velis, summum illis Imperiū non deferas, secundæ Classi annumerentur, & ab illis regnantur. Nam in consiliis capiendis, pericula ante oculos habere, bonum est, in executione autem, oculos claudere oportet, nisi pericula valde magna fuerint.

XIII.

DE BONITATE, ET BONITATE

NATIVA.

Bonitatem eo sensu accipio, ut sit affectus, qui hominum commoda studeat, & bene velit: Quam eandem Græci *Philanthropia* vocant. *Humanitatis* autem vocabulum (prout vulgus ea utitur) levius aliquanto est, atque angustius, quam ut vim ejus exprimat. *Bonitatem* scilicet appello Affectum, & Habitum; *Bonitatem* autem *nativam*, Inclinationem. *Bonitas* vero inter omnes virtutes, atque animi dignitates, facile primas obtinet; cum sit ipsius *Divina natura* adumbrata quædam effigies, & character: Quæ è rebus sublata, homo animalis nihil aliud fuerit, quam res inquieta, scelestæ, misera, imo species quædam noxiorum vermium. *Bonitas* *Moralis*, virtuti illi Theologicæ, *Charitati*, respondet; neque excessum quidem capit, aberrationem autem patitur. Immodica scientiæ cupiditas Angelos cælo deturbavit; immodica scientiæ cupiditas hominem Paradiso expulit: At in *Charitate* non datur excessus; neque per eam aut Angelus, aut Homo, unquam periculum subire possit. Inclinationem autem ad *Bonitatem*, altis defixa radicibus, naturæ humanæ insidet: Quæ, si beneficiendi materia, aut occasione destituta, non inveniat quo se exerceat in homines, desect et certe in brutas animantes. Quod in *Turcis*, gente utique sava & fera, videre est. Qui nihilominus erga bruta animalia misericordes sunt, & elemosinas canibus & avibus distribuunt. Adeo ut (referent *Busbequius*) *Anrifex* quidam *Venerus, Byzantii* agens, vix furorem populi effugerit, quod avis cujusdam, rostri oblongi, fauces, inserto baculo, diduxisset. Neque tamen erroribus suis vacat, *Bonitatis* hæc, & *Charitatis*, virtus. Nequam apud *Italos* jactatur Proverbiū: *Tanto buon, che val niente. Adeo bonus, ut ad nihil bonus*. Neque subvertitur est *Nicolaus Machiavelus* literis cōcedere, idque desertis fere verbis: *Fidem Christianam, homines probos & innocentes in prædam Tyrannorum iniquitati dedisse*. Quod ideo pronuntiavit, quia nulla usquam Lex, nulla secta aut opinio, tam in immensum extulit *Bonitatem*, quam *Religio Christiana*. Quo melius itaque, extra scandalum, adeoque periculi ictum & minas, tuti consistamus, opere pretium erit nosse *Errores*, quibus nos à recto tam insignis *Habitus* tramite transversos agant. Ita aliorum bono studeas, ne te illorum interea aut vultibus, aut voluptatibus, mancipio dedas. Illud enim facilitatis, atque mollitiæ indicium est, quæ honestam mentem in vincula captivam abducit: Neque projicias *Æsopi* gallo gemmam, cui gratius & felicius, cederet granum hordei. *Dei* exemplum, in hac re, pro præcepto tibi sit: *Ille pluvia sua rigat, Sole suo irradiat justos juxta ac injustos*: Non tamen omnes ex æquo, aut opum imbre compluit, aut honorum, virtutumve splendore illustrat. Communia quidem beneficia cuius sunt communicanda; peculiariora vero paucis, & cum delectu. Cave autem, ne dum effigiem sculpas, Archetypum destruas. Theologia quippe, *Amorem nostri ipsius* pro Archetypo statuit; *Amorem proximi* pro imitamento: *Vende omne quod habes, atque largire pauperibus, & sequere me*. At noli omne, quod habes, vendere, nisi venias, & sequaris me: hoc est, nisi ejusmodi vitæ institutum ingrediaris, in quo, æque ex parvis opibus, ac ex magnis po-

poteris aliis benefacere. Secus, dum rivos alis, fontem exhauris: Neq; interea habitus tantum *Bonitatis* reperitur ad rectæ rationis normam applicatus, sed etiam in quibusdam hominibus reperitur *Indoles Naturalis*, ad eam propensa; Uti è contra in aliis *naturalis* quædam *Malignitas*. Sunt enim, qui ex ingenii proprii instinctu averferentur aliorum bonum. Et levius quidem *Malignitatis* genus, in morositate cedit, aut perversitate, aut præcipitem opponendi, & se in singulis difficilem præbendi libidinem, & similia: Gravius tamen illud, atq; altius, ad invidiam producitur, meramque *malitiam*. Huiusmodi homines in alienis calamitatibus fere florent, easque semper aggravant: Non digni certe, qui conferantur *cambus* illis, qui *Lazaris* delingebant ulcera, sed *muscis*, quæ cruda quæq; & excoxiata infestant. Non paucos reperies *Misanthropos*, quibus volupe est deducere homines ad suspendii ramum, neque tamen arborem habent in hortis suis, qualem *Timon* habuit. Ingenia ita disposita, non injuria vocare licet, humanæ naturæ vomitæ, & carcinomata. Sunt tamen hæc ligna accommodatissima, è quibus fiant *Mercurii Politici*; similia lignis incurvis, quæ bene navigiis extruendis conveniunt jactatione destinatis, non autem ædibus, quæ immortæ manent. Partes autem, & indicia *Bonitatis* sunt plurima. Si quis se erga Hospites & Peregrinos benignus humanumq; præbeat, arguit se *Mundi Curam*, sibi que cor esse non instat Insulæ, cæteris terris avulsæ, sed Continentis, quæ illis conjungitur. Si compatiatur afflictis, nobilitat sua præcordia, quæ non secus atque celebrata illa arbor, per sua vulnera, *Balsamum* exudat. Si facilis offensas remiserit, & delictorum gratiam fecerit, mentem indicat in alto positam esse, supra injuriarum jactum & tela. Si pro modicis beneficiis gratum se exhibeat, argumento est, pluris se æstimare hominum animos quam sarcinas. Supra omnia, si supremum illum *Sancti Pauli Apostoli*, perfectionis fastigium sit consecutus, ut devoveat se, atque anathematizet à *Christo*, propter salutem fratrum, indicio est, proxime illum accedere ad *Naturam divinam*, & quodammodo *Christo ipsi confirmari*.

XIV.

DE NOBILITATE.

DE *Nobilitate* prium agamus, ut est portio Reipublicæ; Deinde ut est conditio hominum particularium. *Monarchia*, in qua nulli prorsus *Nobiles*, semper pura est & absoluta *Tyrannis*; Cujusmodi est *Imperium Turcicum*. *Dignitatem* enim *Regalem* diluit *Nobilitas*, & *Vulgi* oculos à *Prosapia Regia* aliquantulum avocat. In *Democratia* vero, *Proceres* interdum non desiderantur: Imo Status ille popularis multo pacatior est, atque minus factionibus & turbis obnoxius, ubi non sunt *Stirpes Nobilium*: Illic enim in res ipsas oculi hominum conjiciuntur, non in personas; vel si omnino in personas, id fit, tanquam in maxime idoneis rebus gerendis, minime vero ut ratio habeatur *Insignium*, aut *Imaginum*, *Helvetiorum* Reipublicam satis florentem videmus licet Religionis *Pagorum*; diversitas obstrare videatur. Utilitas enim apud illos valet, non dignitas. Illa gubernandi forma, qua *Confederata Belgarum* Provinciæ utuntur, certe eminent: Ubi enim *Paritas* admittitur, ibi & *Consilia* ineuntur æquabilis. & *Tributa* penduntur alacrius *Nobilitum* potentia & auctoritas in

Monarchia, *Principi* ipsi impertit splendorem, sed potestatem imminuit; *Populi* vero animos auget, fortunas illorum deprimit, bene se res habet, cum *Nobiles* non sint potentiores, quàm aut *Imperii* aut *Justitiæ* ratio postulat: in eo tamen *Dignitatis* gradu sustineantur, ut insolentia popularis illorum reverentia, tanquam obice retundatur, antequam in *Regalem Majestatem* se effundat. Rursus, numerosa *Nobilitas*, quæ plerumq; minus potens est, Statum prorsus depauperat: Hinc enim profusa *Expensæ*: Atque insuper, cum necesse sit, tractu temporis, complures ex *Nobilibus* indigos fieri, sequitur divortium quoddam, sive malum temperamentum, inter honores & pecunias.

Quod vero ad *Nobilitatem* spectat in personis particularibus: venerationem certe habet, videre Castellum aut ædificium antiquum, quod nulla ruina invasit; aut etiam annosam & proceram arborem solidam & integram: quanto magis intueri antiquam *Nobilem Prosapiam*, à fluctibus, & procellis temporis illæsam? *Nobilitas* enim nova *Regia* potentia opus est, antiqua vero temporis solida. Qui ad *Nobilitatis* fastigium primi evenerunt, virtutis claritudine plerumq; posteris eminent, sed innocentia minime. Ad honores enim raro ascenditur, nisi per mixturam bonarum & malarum artium. Æquum vero est, ut *Virtutum* suarum memoria usque ad *Posterios* permanet; *vitiorum* vero una cum ipsis moriatur: *Natalium* splendor industriam plerumq; minuit; atq; qui minus est industrius, alienæ invidet diligentia. Ad quod accedit, quod non datur, quo possint ulterius *Nobiles* promoveri. Qui vero in eodem loco *Balsamum* exudat alii ascendunt, invidiæ stimulis vix carebit. Contra, *Nobilitas* passivam invidiam omnino lenit; eo quod *Nobiles* in honorum possessione nati videntur. Sane *Reges*, quibus *Nobiles* adsunt prudentes & capaces, negotia sua mollius fluere sentient, si eos potissimum adhibeant. Etenim erga huiusmodi *Proceres* populus magis propendet, utpote notas quodammodo ad imperandum.

XV.

DE SEDITIONIBUS ET TURBIS.

Magni refert, ut *Pastores populi* Prognostica tempestatum Politicarum sciant; Quæ tunc maxima sunt, cum Res vergunt ad *Equalitatem*; non secus ac naturales tempestatates circa *Equinoctia* invalescunt. Quemadmodum autem sæpe videre est status ventorum cavos, & veluti è longinquo; quin & similiter *Maris* tumores occultos ante procellam. Idem evenit ingruentibus procellis politicis:

--- Ille etiam cæcos instare tumultus

Sæpe monet, fraudesq; & opera tumescere bella.
Famosi libelli, & licentiosi & mordaces sermones in Status scandalum, cum passim volitant, & increbrescunt; similiter novarum rerum rumores mendaces, in Regiminis dedecus, undiq; jactati, & a vide à Populo excepti; sunt certe inter Prognostica *Seditionum*. Quo stemmate deducta sit *Fama*, cùm *Virgilius* depingeret, *Gigantum* sororè eam esse ponit: *Illam Terræ parens, iræ irritata Deorum, Extremam (ut perhibent) Cæo Encladeque sororè*
Progenitæ.

Quali *Fama* fuissent *seditionum* præteritarum reliquæ: verum sunt illæ non minus, *Seditionum* futurarum præcursorices. Recte tamen utcumque

nota

notatū est, inter *seditiones tumultuosas*, & *seditiones rudes*, nil aliud fere interesse, nisi qualis est Discrepancia inter fratrem & sororem, masculum & feminam. Præsertim, si eo usque ingravescat malū, ut actiones status laudatissimæ, quæ merito plausum Vulgi mereretur, & Populi studia conciliare deberent, in deteriorem partem traducantur, & fugilientur. Hoc enim invidiæ molem grandem demonstrat: ut recte ait *Tacitus*, *Conflata magna invidia, seu bene seu male gesta premunt*. Neque propterea sequitur, quod quia *Fama* istæ inter turbarum signa numerentur, ideo earum suppressio severior, remedium contra turbas præstare intelligeretur; Nam ut plurimum, contemptæ facilius evanescunt, & conatus sedulus eas coercendi, nihil aliud fere efficit, quam ut durent magis.

Item illud genus obsequii, in exequendis iussis, de quo loquitur *Tacitus*, pro suspecto habendum: *Erant in officio, sed ramentum qui mallet imperantium mandata interpretari, quæ exequi*. Mandata discutere, detrectare, cavillationibus eludere, quod aliud sunt quam jugum jactare; & inobedientiam tentare: Præsertim, ubi in istis Disputationibus circa mandata, qui à parte mandatorum stant, loquuntur timide & molliuscule; qui autem adversantur, audacius & contumacius.

Etiā (ut bene notat *Machiavelus*) cum *Principes*, qui se pro Parentibus communibus gerere deberent, factioni alicui se adjungunt, idem fit, ac cum lembus, inclinatione nimia in alterum latus, evertitur. Hoc temporibus *Henrici Tertii*, *Gallorum Regis*, confirmatum est. Ipse enim, à principio, in Ligam pro extirpandis Protestantibus, se recipi voluit: At paulo post, eadem Liga contra ipsum *Regem* vertit. Cum enim Auctoritas *Principis* sit causa cujuspiam tanquam accessoria, & fortior insurgit aliqua obligatio, quam vinculum *Imperii*, *Reges* scipiūt de possessioe Auctoritatis suæ dejici.

Porro cum discordiæ, & duella, & factiones, palam & audacter se ostendant, indicio est, reverentiæ erga *Principem* exui. Motus enim *Procerum*, debet esse sicut motus *Planetarum*, sub primo *Mobili*, (juxta opinionem receptam,) qui rapide quidem circumferuntur secundum motum primi *Mobilis*, leniter autem revertuntur in motu proprio. Quare si *Viri Primores*, & *Nobiles*, propriis motibus violenter rapiantur & (ut scite *Tacitus*) *liberius quam ut Imperantium meminissent*: orbes perturbari manifestum est. Reverentiæ enim idipsum est, quo *Reges* à Deo accinguntur, qui eam aliquando disrumperè minuitur; *Solvam cingula Regum*.

Rurfus, cū aliqua ex quatuor *Imperii Columnis*, concutiatur aut labefactetur, (quæ sunt *Religio*, *Iustitia*, *Consilium*, *Opes*;) tum serenitas precibus imploranda est. Sed mittamus hæc *Prognostica Seditionum*, (circa quæ nihilominus intervenient nonnulla quæ iis tractandis majorem lucem præbere possint in sequentibus;) & primo de *Materia Seditionum*; postea de earum *Causis* & *Flabellis*; ultimo de *Remediis* nonnihil dicamus.

Materia Seditionum expendere res est consideratione dignissima. Tutissima enim via *Seditiones* evitandi (si tempora patientur) est, ut ipsam *materiam* è medio tollamus. Si enim fomes flammæ paratus sit, scintilla, quæ incendium facient, ex qua parte emicare possint, nemo facile dixerit. *Seditionum Materia* duplex est; *Magna inopia*, &

Præsentium rerum tadium. Certissimū est, tot esse pro turbis vota, quot sunt hominum res attritæ, & decoctæ fortunæ. Unde illa *Lucani* observatio, de *Itata Imperii Romani*, paulo ante *Bellum Civile*:

Hinc usura vorax, rapidumq; in tempore fœnus: Hunc concussa fides, & multis utile bellum. Hoc ipsum, *Multis utile bellum*, certum est indicium Status ad commotiones & turbas dispositi. Tum si Primorum hominum indigentia, ac res accisæ, cum summa plebis inopia & paupertate conjungantur, periculum imminet grave. *Rebelliones* enim, quæ à ventre ortum habent, pessimæ. Quantum vero ad alienationes animorum, & tadium rerum præsentium; Sunt certe illa, in corpore Civili, instar humorum malignorum in corpore naturali, qui ad calorem præternaturalem colligendum, & inflammationes, apti sunt. Nemo autem *Principum*, sui periculi magnitudinem metiatur, ex eo, quod iusta sint aut injusta, illa quæ animos populi alienant: Hoc enim esset vulgus rationis nimium capax putare, qui suo sæpe recalcitrant commodo. Neque etiam ex hoc gravamina, ex quibus invidia oritur, grandia sint aut exigua. Malevolentia enim ex omnibus ista periculossimæ sunt, ubi plus timetur, quam sentitur. *Dolendi modus, timendi non item*. Præterea, in maximis oppressionibus, ea quæ patientiam irritant, etiam animos frangūt: At in timoribus dispar est ratio. Neque rursus *Princeps*, aut Status, alienationem animorum, & invidiæ grassantem, minus pendat, quod aut sapius, aut diutius, illa fastidia animorum extuarunt, neque quicquam inde detrimenti Resp. cepit. Verum enim licet sit, quod non omnis vapor in procellam definat; Ita vere dici potest, ex altera parte, quod procellæ, licet sæpius pertranscant, tandem glomerantur & ruunt. Atque secundum Adagium illud *Hispanicum*: *Funiculus in sine, levisissima tensione rumpitur*.

Causæ seditionum hæc sunt: In rebus *Religionis innovatio*; *Tributa* & *censo*; *Legum* & *consuetudinum mutatio*; *Immunitatum* & *Privilegiarum violatio*; *Oppressio universalis*; *Indignorum ad Honores* & *Magistratus promotio*; *Alienigena*; *Caritas Annonæ*; *Milites invidiose dimissi*; *Factiones facta desperata*: Quicquid deniq; populū offendit, simulq; eos in causa communi unit, & conspirare facit.

Quantum ad *Remedia*, *Præservativa* quædam confuse, & in genere, possunt assignari, de quibus differemus: Curatio autem legitima morbo particulari aptari debet. Itaque *Consilii* potius, quam *Præcepto*, relinquenda.

Primum contra *Seditiones Remedium*, & *Præventio*, hæc est: Omni cum opera & diligentia causam illam *Seditionum Materialem*, de qua diximus, amovere; Paupertatem intelligo Civium, & inopiam. Cui infervit, *Commercii Rationes* bene liberare; & bene librare; *Artifices* & *Manufacturas* introducere, & fovere; *Discidiam* & otium profligare; *Luxum* & profusionem *Sumptuariis Legibus* coercere; *Solum* & *agros* cultura lucrosissima subigere; *Rebus venalibus* pretia iusta imponere; *Census* & *Tributa* moderari; & *familia*. In genere præcavendum, ut incolarum multitudo (temporibus scilicet pacis, quando gladius nihil demerit) *Regni* provectus, quibus ali possit non exedat. Neque incolarum multitudo, utrius superflua sit, nec ne, capitum numero solum censenda est.

Sunto

Sunt enim pauciores, qui multum profundunt, & parum lucrantur, plus illi atterent Statum quam multo plures, qui majore parsimonia degunt, pecunias autem congeriunt. *Nobilium* igitur, & eminentioris dignitatis hominum, numerus auctus, magis quam pro analogia plebeiorum, celeriter Statum depauperat. Quod etiam facit *Clerus* numerosus: illi enim sorti Reipubl. nihil addunt. Idem quoque fit, cum plures in Litteris educantur, quam quibus victum suppeditare possint vocationes Civiles.

Neque praterendum est, quod cum omne publicæ opulentiae augmentum, ab exteris nationibus lucriferi necesse sit (quicquid enim alicubi adjicitur, alibi detrahitur,) Tria tantum esse, quæ Gens Genti vendit: *Materiam mercium, Manufacturam, & Vecturam.* Quæ quidem tres rotæ, si recte progrediantur, æstus divitiarum erunt uberiores. Sæpius autem contingit illud, de quo loquitur *Poëta: Materiam supererabit opus;* Nempe ut *Manufactura, & Vectura, Materia* pretium excedat, & Statum magis locupletet. Manifesti sunt hujus rei testes inferioris *Germania Populus;* Qui quidem Fodinas, non subterraneas illas, sed supra terram, præ omnibus Gentibus habent ditissimas.

Nihil autem prius debet esse aut consultius, quàm ut videat Magistratum Prudentia, ne pecuniarum thesauri apud paucos recondantur. Aliter enim facile fuerit, *Reipubl.* inter magnas opes fame perire. Nummus autem instat fimi non, fructificat, nisi per terram dispergatur. Hoc præcipue efficietur, supprimendo, aut saltem coercendo, voragines illas, *Fænoris, Monopoliorum, & Latifundiorum* in *Pascua* converforum & similiarum.

Quantum ad sedandas animorum offensiones, aut saltem ad molienda ea, quæ ab iisveniunt pericula: Duo sunt, in omni Statu (ut notum est) *Subditorum* genera: *Proceres & Plebs.* Quævis harum partium sola, si infensa sit, non magnū subest periculum. Tardi enim sunt *Populi* motus, nisi à *Nobilibus* incitentur. *Nobiles* autem invalidi, nisi vulgus, sua sponte, ad motus aptum & prædispositum sit; Tum periculum revera ingruit, cum *Potentiores* expectent, dum *Aqua* moveantur apud *Vulgus*, ut ita demum animos exulceratos prodere possint. Fingunt *Poëta* *Cælicolas* *Jovem* ut vincirent conjurasse; Quod ubi *Jupiter* accepisset, *Minerva* consilio, *Briareum* Centimanum accersivit, ut in suppetias ei veniret. Proculdubio hoc Emblemata *Monarchas* monet, quam tutum & salutare sit eis, *Plebis* studia conciliare & retinere.

Licentiam nonnullam, sed moderatam, animis gravate affectis & malevolis indulgere ut ebulliant eorum dolores, & in fumos abeant, (modo insolentia absit, & audacia) utile sane est. Quin enim humores, ad interiores partes retrovertit; & vulnus in viscera sanguinem refundere cõpellit, ulcera mortifera, & exitialia apostemata inducit.

Ad molliendos exacerbatos & malevolos animos, partes *Epimethei* etiam ad *Prometheum* rite transferri possint. Neque enim reperitur remedium utilius. *Epimetheus*, ubi Mala & *Ærumnas* evolare sensisset, operculum vasi festinus imposuit, & in imo dolis spem reservavit. Certe, pollice & artificiose spem nutrire, & injicere, ac homines à spe alia in aliam circumducere, ex fortissimis est, contra venenum Malevolentia, Antidotis. Neque certius

est judicium prudentis Regiminis, & rerum Administrationis, quam ubi homines spe continere possit, cum satisfaciendi copia non datur, atque ubi res tam providè tractantur, ut nullum malum ita preemtorie imminere videatur, quin aliqua se ostendat spei rima ad evadendum: Quod eo minus difficile factu est, qui tam privatis hominibus, quam factionibus, sibi ipsis adulari insitum est; aut saltem ostentare in gloriam suam, quod non omnino credunt.

Trita sane est, sed præcellens *Periculatorum*, quæ Malevolentia minantur, *Cautio*, ut prævideatur, ne sit *Caput* aliquod ad quod populus intensus & exacerbatus conflueret, & sub cujus præsidio in corpus aliquod coire, possit. *Caput* ego illum dico, & Duce[m] idoneum, qui *Nobilitate* & Existimatione celebratur; quique apud malevolos acceptus est & gratiosus, atque ad quem ora & oculos convortunt, quique etiam ipse in rebus suis privatis censeatur offensus. Quod genus virorum, aut Statui conciliandū est, idque non perfunctorie, sed solide, aut per alium aliquem, ex iisdem partibus retundendum, qui illi alteri se opponat, atque gratiam popularem in diversa trahat & seceat.

Ubique hoc obtinet, quod factiosas potentias & coitiones, qui contra Gubernationem *Imperij* frontem contrahunt, inter se committere, aut saltem diffidentiam inter eas seminare, *Remedium* haud contemnendum sit. Etenim male admodum agitur cum Rep. si illi, qui erga Imperium bene affecti sunt, discordiarum pleni exsistant; qui vero infensi, & maligni, arte conjungantur.

Adnotavi sæpius, ingeniosa & arguta dictoria, quæ *Principibus* improvise exciderunt, nonnullam scintillas ad *Seditiones* injecisse. Exitiale sibi vulnus inflixit *Cæsar* eo dicto: *Syllanes civit Litteras, distare non potuit.* Spem enim omnem illud verbum præcidit, quam homines imbiberant, aliquando eum *Dictaturam* depositurum. Perdidit se ipsum *Galba* eo dicto: *Legi à se militem, non emi.* Inde enim milites de donativis desperarunt. *Probus* item propter eam vocem interit: *Si vixero, non opus erit amplius Romano Imperio militibus.* Etenim ob hæc verba milites animum desponderunt, Sunt & alia haud pauca ejusdem generis. Interest sane *Principibus*, in rebus ambiguis, & temporibus anxii, ut caveant quid dicant; præsertim in concisis his Sententiis, quæ veluti spicula volitant, & ex secreto pectoris eorum emissa putantur. Longiores enim & productiores Sermones obtusi sunt, & minus notantur.

Postremo, in omnes eventus habeant circa se *Principes*, personas nonnullas militia & fortitudine spectatas, ad reprimendas *Seditiones*, in primis motibus. Hoc enim si desit, magis trepidari solet in Aulis Principum, cum turbæ primo erumpunt, quam par esset. Et Status eo genere periculi laborat, quod *Tacitus* illis verbis innuit: *Aque is habitus animorum fuit, ut pessimum facinus auderent pauci, plures vellent, omnes paterentur.* Isti autem militares viri, fidi omnino esse debent, & bonæ existimationis, potius quam factiosi, aut populares; & cum cæteris *Proceribus* bene comparati. Aliter *remedium* morbo gravius.

XVI.

DE ATHEISMO.

Minus durum est, credere portentosissimis fabulis

fabulis *Alicorani*, *Talmudi*, aut *Legende*, quam credere, huic Universitatis rerum fabricæ, *Mentem* non adesse. Itaq; *Deus* nunquam edidit miraculum, ad *Atheismum* convincendum, quoniam Opera ejus ordinaria huic rei sufficient. Verum est tamē, parā Philosophiæ naturalis homines inclinare in *Atheismum*; at altiorem scientiam eos ad *Religionē* circumagere. Etenim intellectus humanus, dum causas secundas intuetur sparsas, interdum iis acquiescere possit, nec ulterius penetrare; Verum cū tandem eātenam earum, connexarum inter se, & consideratarum, contemplari pergat, necesse habet confugere ad *Providentiā*, & *Deitatem*. Imo, & illa *Schola*, quæ præcipue accusatur *Atheismi*, si quis vere rem introspeciat, *Religionem* demonstrat clarissime; Nempe *Schola Leucippi*, *Democriti*, & *Epicuri*. Etenim longe verisimilius est, quatuor Elementa mutabilia, & unū tantam Essentiam immutabilem, recte ab æterno locata, opus *Deo* non habere quam Exercitum Atomorum & Seminum infinitorum, sine ordine fortuito vagantium, hunc rerum ordinem, pulchritudinem, progignere potuisse absq; *Ædili* quodam *Divino*. Dicit *Scriptura*: *Dixit insipiens in corde suo non est Deus*: Non dicit, *Cogitavit insipiens in corde suo*: Adeo ut, magis intra se hoc asserat, tanq̄ rem quā lubens optaret, quā quod penitus hoc credat & sentiat. Nemo enim *Deos* non esse credit, nisi cui *Deos* non esse expedit. Nulla alia re sane magis convincitur. *Atheismum* labiis tantum insidere, cordi autem minime, quam hac, quod *Athei* opinionē suam sæpe prædicent & defendant; ac si ipsi sibi diffiderent, aliorumq; consensu refocillari cuperent. Quin etiam, videas interdum *Atheos* sibi *Discipulos* comparare, ut alia *Sectæ* faciunt. Imo, quod monstri simile est, quidam ex illis mortem & cruciatum subierunt, potius quam opinionem suā retractare sustinerent, cum tamen, si ex animo sentiret, nihil tale esse quale *Deus*, quid tandem de ea re fatigerent? *Epicuro* imponitur; eum existimationis suæ conservandæ gratia, tenuisse, ac quod existeret quidē *Beata* quædam *Natura*, sed quæ se ipsis fruerentur; neq; Mundi administrationi se immiscerent. In qua opinione, ajunt, eum tempore obsecutum, cum revera *Deos* esse non putaret. Verum, ut videtur, minus juste arguitur: Verba enim ejus egregia sunt & divina: *Non Deos vulgi negare profanum, sed vulgi opiniones Deo applicare profanum*. *Plato* ipse melius dicere non potuit. Unde videtur, licet audacia polleat ad divinam rerum administrationem pernegandam, eam tamen ad naturam eorum tollendam illi non sufficisse. *Indi Occidentales* particularium *Deorum* suorum nomina prædicant; eī nomen nullū generale habeant, quod *Deum* significet: Exempli gratia, perinde ac *Ethnici* nomina *Jovis*, *Apollinis*, *Martis*, &c. in usu habuissent, voce autem, qua *Deū* exprimerent, caruissent. Quod fati indicio est, populos maxime barbaros notionem rei habere, licet latitudinem ejus non comprehendant. Adeo ut contra *Atheistas*, homines maxime ferini, cum Philosophorū subtilissimis, militent. *Atheista* contemplativus, raro reperitur; *Diagoras* quis, *Bion*, & fortasse *Lucianus*, atq; alii pauci: qui tamen plures esse videntur quam sunt; quoniam omnibus, qui *Religionē* aliquam aut *Superstitionem* impugnant, à *Sectā* adversa solet injuri nomē & nota *Atheistarū*. Sed magni revera *Atheista* sunt *Hypocrita*; qui *Sacra*,

perpetua tractant, sed sine sensu. Adeo ut eos in fine cauterizatos evadere necesse sit. Causæ *Atheismi* sunt: *Divisiones* circa *Religionem*, si plures fuerint, Nam unica *Divisio*, zelum utriusq; partis adaugeat; verum numerosæ *Atheismum* introducunt. Alia causa sunt, *Scandala Sacerdotum*; cum eo res redeat, quo innuit *S. Bernardus*: *Non est jam dicere, ut Populus, sic Sacerdos; quia nec sic Populus, ut Sacerdos*. Tertia est, *Consuetudo profana ludendi & jocandi in rebus sanctis*, quæ sensum reverentiam *Religionis* atterit. Postremo ponuntur *Secula erudita*, præsertim cum *Pace*, & rebus prosperis conjuncta. Etenim *Calamitates*, & adversa animos hominum ad *Religionem* fortius flectent. Qui *Deos* negant, *Nobilitatem* generis humani destruant. Nam certissimum est, hominem brutis cognatum esse, quatenus ad corpus: Quod si, quatenus ad animā, non intercedat ei cognitatio cum *Deo*, est plane, & ignobilis creatura. Destruunt quoq; magnanimi- tatem, & humanæ naturæ exaltationē. Cape enim exemplum à cane, & observa, quantos sibi affuit: at animal illud spiritus, & quantam generositatem induat, cum se ab homine (qui ei vice est *Dei*, aut *melioris naturæ*) impulsus perspiciat. Quam Fortitudinem liquido cernas tantam esse, quantā creatura illa, absq; fiducia *melioris naturæ*, quā propria, æquare nullo modo possit. Similiter & homo, ubi innititur, & sp̄ collocat, in *Divina Providentiā*, & *Gratiā*, fiduciam & vires colligit, quales humana natura, sibi relicta, nequisset attingere. Quare, ut *Atheismus*, in omnibus odium meretur, ita in hoc, quod privet naturam humanam, facultate se ultra fragilitatem humanā attollendi. Quemadmodū sit in personis individuis, similiter fit & in nationibus. Magnanimitatem *Romanam* nunquam Gens aliqua æquavit. Audi igitur, quid dicat *Cicero*: *Quā volumus, licet, Patres Conscripti, nos amemus, tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pænos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipso hujus gentis & terre domesticis nativæque sensu Italos ipsos, & Latinos, sed pietate, ac religione, atque hac una sapientia, quod Deorum immortalium Numine omnia regi gubernarique perspeximus, omnes Gentes nationesque superavimus*.

XVII.

DE SUPERSTITIONE.

PRæstat, nullam aut incertam de *Deo* habere opinionem, quam contumeliosam, & *Deo* indignam: Alterum enim Infidelitatis est, alterum Impietatis & Opprobrii. Ac *Superstitio* certe *Divinitatis* est de decus. *Plutarchus*, non abs re, inquit: *Mallet sane multo, ut homines dicerent, nunquam fuisse talem in rerum natura virū, qualis ferebatur Plutarchus; quam ut dicerent, fuisse quemdam Plutarchum, qui Liberos suos, recens natos, comedere & devorare solitus erat; quod Poeta de Saturno memorant* Quemadmodum autem contumelia *Superstitionis* ingravescit adversus *Deum*; Ita & periculum majus ab illa incumbit hominibus. *Atheismus* non profus convellit *Diætamina* Sensus, non *Philosophiā*. Affectus naturales, Leges, Bonæ famæ desiderium; Quæ omnia, licet *Religio* abesset, Morali cuidam virtuti externæ conducere possunt: At *Superstitio* hæc omnia dejicit, & *Tyrānidē* absolutam in animis hominum exercet. Itaque *Atheismus* turbas in Rebus publicis raro ciet: Homines enim cautos reddit, & securitati suæ consulentes. Quin & vide

videmus, tempora ipsa, in *Atheismum* procliviora, (qualia fuerunt *Augusti Caesaris*, tranquilla fuisse. At *Superstitio* compluribus regnis & Rebut publicis ruina fuit: introducit enim novum *Primum Mobile*, quod omnes *Imperio* Sphæras rapit. Magister *Superstitutionis* populus; Atque in omni *Superstitutione* sapientes stultis obsequuntur; Atque argumeta *Practica* succumbunt, ordine perverlo. Gravis fuit ille sermo quorundam *Prælatorum* in *Conclio Tridentino*, in quo doctrina *Theologorum Scholasticorum* plurimum potuit; Nimirum; *Scholasticos Astronomis similes fuisse, qui Eccentricos Circulos, & Epicyclos, & huiusmodi Orbium machinas finxerunt, quo Phenomena servarent, et si satis sciret, nihil tale revera existere*: Eodem modo, etiam *Scholasticos* complura subtilia & perplexa *Axiomata* & *Theoremata* invenisse, quo *Practica Ecclesiæ* caverent. *Superstitutionis* causæ sunt; *Grati* & *sensuales Ritus* ac *Ceremoniæ*; *Externæ* & *Pharisaica sanctitatis* *Excessus*; *Traditionum* major quam par fuerit reverentia, quæ Ecclesiam non potest non onerare; *Siratagemata Prælatorum*, quibus utuntur ad ambitionem propriam, & lucrum; *Nimius Intentionum bonarum Favor*, qui *Novitatibus* & *studiorum* januam aperit; *Exemplorum* importuna & inepta *peritio* ab humanis, quæ in *Divina* transferantur; quæ necessario parit phantasiarum male coherentium mixturam; *Postremo Tempora barbaræ*, cum calamitatibus & perturbationibus conjuncta. *Superstitio*, sine velo, deformis res est; Etenim sicut *Simiæ*, similitudo cum *Homine* deformitatem addit; ita & *Superstitutioni*, similitudo cum *Religione*. Et quemadmodum cibi salubres corrumpuntur in vermiculos; ita ritus & formulæ bonæ & sanæ corrumpuntur in observantias pusillas & superfluas. Quin &, non caret *Superstitutione* quandoque *Superstitutionis* fuga; cum se tanto saniores & puriores viam inire putent homines, quanto à *Superstitutionibus*, prius receptis, longius deflexerint. Itaque curæ esse debet, in *Religione* reformanda (ut fit in corpore purgando,) ne sana cum corruptis simul evacuentur; Quod fere fit, ubi *Reformatio* regitur à populo.

XVIII.

DE PEREGRINATIONE IN PARTES EXTERAS.

Peregrinatio in partes externas, in Junioribus pars institutionis est; In Senioribus, pars experientia. Qui proficiscitur in *Partes Exteras*, antequam in *Lingua Gentis*, quam adit, aliquos fecerit progressus, ad *Ludum Grammaticum* vadit, non ad peregrinandum. Ut adolescententes peregrinentur sub *Tutore*, aut *Servo* aliquo experto, probo; modo talis sit, qui *Linguam* calleat, quique *Regionem* illam ante adiverit; unde possit eos instruere; quæ in illa *Regione*, ubi peregrinantur, digna spectatu & cognitu sunt; quæ amicitia & familiaritates contrahenda: quæ denique studia & disciplina ibi vigeant. Aliter enim adolescententes peregrinantur cucullati, & foras prospicient parum. Mirabile certe, in *Navigacionibus*, ubi nihil aspici datur præter *Cælum* & *Pontum*, conficere consueffe homines *Diaria*; Verum in *Peregrinationibus* per *Terram*, in quibus tot res occurrunt observanda, plerumque hoc omitti; Ac si fortuna magis in codicillos mererentur referri, quam quæ de indultia observantur. *Diaria* igitur in usu sunt. *Res* spectanda & ob-

servanda sunt ista: *Aula Principum*, præsertim cū *Legatos* externos admittunt; *Judicia* & *Curia*, cum causæ perorantur; & similiter *Consistoria Ecclesiastica*; *Templa* & *Monasteria*, cum *Monumentis* in illis extantibus; *Mœnia* & *Munitiones Urbium* & *Oppidorum*; *Portus* & *Sinus*; *Antiquitates* & *Ruina*; *Bibliothecæ*, *Collegia*, *Disputationes*, & *Prælectiones* ubi habentur; *Naves* & *Carinæ*; *Palatia*, & *Horti magnifici* & *amœni* prope *Urbes* magnas; *Armariæ*; *Navalia*; *Cellæ* & *Horrea publica*; *Loci Excambii*; *Burlæ*; *Cellæ Mercium*; *Exercitia equitationum*, *Muneris Gladiatorij*; *Militum delectus* & *instructio*, cum *similibus*; *Comœdiæ*, illæ scilicet ad quas homines melioris notæ spectatum veniunt; *Theauri monilium* & *vestium*; *Curiositates* & *raritates*; *Deniq;* quicquid in *locis*, quæ transeunt, sit celebre aut memorabile. De his omnibus, à *Tutoribus*, aut *Servis prædictis* diligenter inquirendū. Quantum ad *Triumphos*, *Saltationes* sub *larva*, *Convivia*, *Nuptias*, *Funera*, *Supplicia capitalia*, & huiusmodi *Specacula*, non opus est ut reducantur hominibus in memoriam: Attamen non sunt certe illa prorsus negligenda. *Sitibi* cordi sit, fructum *Peregrinationis* adolescentis in *compendium* redigere, utq; brevi spatio multū colligat, hoc faciendū præcipio. *Primo* (ut dictum est) in *Lingua* aliquis profectus faciendus antequam proficiscatur. Tum adjungendus est *Servus* aliquis aut *Tutor*, qui *Regionem* pernoctet, ut & jam dictū est. Habeat etiam *præsto Librum* aliquem, aut *Chartam Chorographicam*, *Religionis* illius, ubi peregrinatur; Quæ instar *Clavis* erit ad inquirendum. Conficiat etiam *Diarium*. Ne moretur longius, in una *Urbe*, aut *Oppido*: Plus certe aut minus, prout *Locus* meretur, sed minime diu. Imò, dum moratur in aliqua *Civitate*, aut *Oppido*, mutet sæpius *hospitiū*, ex una parte *Oppidi* in alterā; Nam & hoc certe magnes est attrahendi familiaritates, & consuetudines hominum compluriū. Secludat se ut plurimum à *confortio popularium* suorum, atq; in iis *locis* victitet, ubi simul convivantur homines melioris notæ ex *natione* ubi peregrinatur. Etiam cum de *loco* in *Locum* itineratur, parat sibi *Literas commendatorias*, ad *personam* aliquam eminentiorem, degentem in *loco* quo se transfert; Ut ejus favore & opera utatur, in iis, quæ spectare aut cognoscere desiderat. Hoc modo *Peregrinationis* utilitatem accelerare poterit. Quatenus ad familiaritates & amicitias, quæ inter peregrinandum adjungendæ sunt; Utilissima omnium est illa *Secretariorum*, & *Ministrorum interiorum* quibus *Legati* utuntur. Hoc enim pacto, in una *regione* peregrinando, etiam plurium *regionum* notitiam & experientiam ad se attrahet, & suget. Visitet etiam & adeat *personas* in unoquoque genere egregias, quæ magni apud externos nominis sunt; ut possit notare: quomodo *Os*, *Vultus*, & *corporis lineamenta* & *motus*, respondeant *Famæ*. Quantum ad *Rixas* & *Simultates*: cum *cura* & *diligentia* sunt illæ vitandæ. *Oboriuntur* sæpissime circa *amores*, *compositiones*, *præsentia*, & *verba contumeliosa*. Et caveat in primis quivis à *confortio* hominū iracundorū, & qui facile inimicitias suscipiunt. Illi enim eū suis immiscebunt cōtentionibus. Quando *Peregrinator* domum revertitur, nihilominus *regiones*, in quibus peregrinatus est, nū relinquat prorsus pone se: Verū conservet, & colat *amicitiam* eorum, cū

quibus familiaritatem contraxit, iis dico qui sunt ex dignioribus, per literas. Et *Peregrinatio* sua potius manifestetur & appareat in sermonibus suis; quam in vestitu, aut gestu: etiam in sermonibus suis potius meditetur quid sobrie respondeat, quam ad narrationes facilis & pronus sit. Illud etiam in eo sit conspicuum, quod mores patrios cum moribus exteris non commutaverit: Sed potius quod consuetudines patrias, iis, quæ peregere dicitur, tanquam floribus asperferit.

XIX.

DE IMPERIO.

Miser proculdubio est animi status; pauca habere quæ appetas, multa quæ metuas: Atamen hoc ipsum *Regibus* fere proprium est: Qui in supremo gradu collocati, non habent ad quod aspirent; Id quod animos eorum reddit languidiores: Atque contra habent phantasmata plurima periculorum & umbrarum volitantium; Id quod animos eorum reddit minus serenos. Hinc etiam emanat & alter ille effectus, quem *Scriptura Regibus* tribuit: *ut cor Regis sit inscrutabile*: Etenim suspitionum multitudo, & absentia affectus alicujus prædominantis qui reliquis imperet, cujusvis animum reddit exploratu difficilem. Hinc quoque emanat & illud, *Quod Reges* sæpenumero delideria sibi ipsis creant, atque ad nugas animum adjiciant: Interdum ad ædificia extruenda; Interdum ad *Ordinem* aliquem aut *Collegium* instituendum; Interdum ad *personam* aliquam mechanicam aut manus excellentiam exercendam: ut *Nero* studuit pulsandæ citharæ, *Domitianus* sagittis collimandis, *Commodus* gladiatoria, *Caracalla* aurigationi. Hoc illis incredibile videtur, qui Axioma illud norunt: *Animum humanum, magis exhilarari & resci, progrediendo in rebus parvis, quam consistendo in rebus gradibus*. Videre etiam est *Reges*, qui sub *Imperij* sui initiis in victoriis & provinciis subjudandis, maxime felices fuerunt (cum vix possibile sit ut perpetuos progressus faciant, verum ut fortunam suam aliquando adversam & retrogradam experiantur) sub fine suspensiosos & melancholicos evasisse; Ut contigit *Alexandro Magno*, *Diocletiano*, ac nostra ætate *Carolo Quinto*; & aliis. Qui enim progredi semper consuevit, & in obicem tandem impingitur, sui ipsius favore excidit, neque amplius res est quæ fuit.

Dicamus nunc de vera *Imperii Temperatura*; Quam servare, res ardua est & rara. Etenim tam *Temperies*, quam *Intemperies*, ex contrariis consistunt. Verum alia res est contraria miscere, alia alternare. Responsum *Apollonii*, egregia prudentia plenum est. Interrogabat eum *Vespasianus*, *Quid Neroni ruina fuisset?* Respondit: *Nero Citharam perire pulsare & accommodare noverat; At in imperando choros interdum nimium distendebat, interdum eas nimium relaxabat*. Atque certissimè est, Nihil auctoritatem æq; destruere, ac inæqualem, & quasi subsultoriam, atque intempestivâ *Potentia* alternatione, nunc rigidius intensa, nunc laxius remissa.

Veruntamen & hoc verum est, moderni temporis prudentiam, circa *Principum* negotia tractanda, in hoc potissimè versari, ut conquirantur magis & aptentur remedia & subterfugia malorum & periculorum, cum ingruerint; quam ut prudentia solida & constanti depellantur & summoveantur,

antequam impendant. Verum hoc nihil aliud est, quam in agone cum Fortuna experiri Caveant autem homines, ne obdormiscant circa turbarii materias primas, & inchoamenta. Nemo siquidem scintillam, incendiū parituram, prohibere potest, nec regiones metiri, unde eruptura sit. In *Principum* negotiis interveniunt proculdubio multæ difficultates & impedimenta; At sæpenumero maxima impedimenta sunt, *Principum* ipsorum affectus & mores. Etenim *Principibus* frequenter accidit, ut contradictoria plane appetant; sicut rectè *Tacitus*: *Sunt plerumque Regum voluntates vehementes, & inter se contraria*. At *Potentia* nimia sollicitissimè est, credere, se posse finem rei pro arbitrio assequi: neque tamen media procurare.

Regibus intercedit negotium cum *Nationibus* vicinis, cum *Uxoribus* propriis, cum *Liberis* suis, cum *Prelatis* & *Clero*, cum *Proceribus Regni*, cum *Nobilibus* *secunda Classis* sive *Generosis*, cum *Mercatoribus* suis, cum *Piebe* Regni, cum *Militibus* suis. Atque à singulis horum impendent pericula, nisi adhibeatur cura.

Quod ad *Vicinos* attinet, præscribi non potest *Regula* aliqua certa *Cautionis*, propter occasionū varietatem, unica excepta, quæ semper tenet. Ea est, ut *Principes* huic rei perpetuo invigilent, ne quis ex *vicinis* in tantum excresecat: (vel novis territorii augmentis, vel commercium ad se trahendo, vel propius accedendo, & similibus: quo majorem nanciscatur ledendi potestatem, quam antea habuerat. Sane, durante *Triumviratu* illo *Regum*, (*Henrico Octavo Anglo*, *Francisco Primo Gallo*, & *Carolo Quinto Hispano*), ea viguit inter ipsos diligentia, ut nemo trium vel palmam terræ acquirere potuisset, quin reliqui duo statim rem ad æquilibrium deducerent: neque pacem scenore redimere sustinerent. Idemque præstabat *Fœdus* illud, (cui *Guicciardinus* securitatem *Italia* attribuit, sicutum inter *Ferdinandum Regem Neapolitanum*, *Laurentium de Medicis*, & *Ludovicum Sforziam*, *Principes* alterum *Florentia*, alterum *Mediolani*. Neque recipienda est *Opinio* quorundam ex *Scholasticis*: *Bellum juste suscepti non posse nisi ob injuriam, aut provocationem præcedentem*. Siquidem justus metus imminenti, periculi etiam violentia aliqua non præcesserit, proculdubio belli causa est competens & legitima.

Quantum ad *Uxores*; Extant exempla ejus generis crudelia & atrocia. *Livia*, infamis ob veneficium *Augusti*; *Roxolana* uxor *Solymani*, perniciè intulit *Mustapha* celeberrimo illi *Principi*; Atque alias successione, & Domum, *Mariti* sui, perturbavit. *Edvvardi Secundi Regis Anglia* uxor, operâ præbuit præcipuam, in *Mariti* sui de Regno deturbatione, & necesse. Hoc genus periculi maxime timendum, cum *Regina* *Liberos* ex priore *Marito* fulceperunt, aut in adulterio degunt.

Quantum ad *Liberos*; Ab iis etiam orta Tragediarum plurimæ. Atque generaliter, suspiciones arreptæ à *Patribus*, in *Filios* suos, infausta extiterunt. *Mustapha* (quem antea nominavimus) cædes, *stirpi Solymani* adeo fatalis fuit, ut successio *Sulthanorum*, usque in hodiernum diem, pro suspecto habeatur, velut sanguinis ementiti, quia *Solymus* Secundus putabatur suppofitius. Cædes etiam *Crispi*, *Principis* summæ spei, inflicta per *Patrem* suum *Constantium Magnum*, similiter ejus *Familia* fatalis fuit.

fuit; Siquidem, tam *Constantinus*, quam *Constantius*, Filii ejus, violenta morte perierunt; Et *Constantinus*, qui ex Filii ejus superstes fuit, decessit sane ex morbo, sed non nisi cum *Julianus* contra eum cepisset. Cædes similiter *Demetrii*, *Philippi* Secundi *Macedonis* Filii, vertit se in *Patrem*, qui mortuus est ex merore & poenitentia. Complura sunt ejusmodi exempla: Verum pauca, aut nulla, ubi *Patres* aliquid boni ex ejusmodi diffidentiis perceperunt; præterquam cum *Filiis* bellum aperte *Patribus* intulerunt; ut fecit *Selymus* Primus adversus *Bajazetem* *Patrem* suum; & tres *Filii* *Henrici* Secundi, *Regis* *Angliæ*.

Quantum ad *Pralatos*; Ab illis etiam, si potentes fuerint & superbi; periculum ingruit. Ut contigit temporibus *Anselmi*, & *Tome* *Becketi*, *Archi* *Episcoporum* *Cantuaria*; Quorum baculi Pastorales cum *Regis* gladio concertarunt; licet res illis fuerit cum *Regibus* animosis & fastuosis, *Gulielmo* *Russo*, *Henrico* *Primo*, & *Henrico* *Secundo*. At periculum hujusmodi, à *Pralatis*, non est magnopere pertimescendum, nisi ubi *Clerus* ab Auctoritate & Jurisdictione Principatus externi pendet; aut etiam ubi *Ecclesiasticæ* eliguntur à populo; non autem à *Rege* vel *Patronis* *Ecclesiæ* arum.

Quantum ad *Proceres*; Sunt illi certe cohibendi, & tanquam in justa distantia à *Solio* *Regali* continendi; Verum depressio ipsorum, poterit *Regem* fortasse ipsum magis absolutum reddere, sed interim minus tutum, & minus efficacem ad ea quæ cupit perficienda. Hoc notavi in *Historia* mea *Regni* *Henrici* *Septimi*, qui *Nobiles* suos perpetuo deprimebat: Unde factum, ut tempora ejus difficultatibus & turbis plena essent. *Nobiles* enim, et si in fide & officio versus eam manserunt attamen minime cum eo cooperabantur in negotiis suis; ita ut ipse fere omnia solus sustineret.

Quatenus ad *Nobiles* *secunda* *Classis*; Parum periculi ab illis manare potest, cum sint corpus dispersum. Poterunt illi quidem nonnunquam grandia loqui, sed non multum nocere. Quinimo fovendi sunt tanquam qui potentiam *Nobilitatis* *superioris* optime temperent, ne immodice exerceat: Atque rursus, cum *Populi* gubernacula immediate tractet, motus populares optime compefcit.

Quod ad *Mercatores*; Sunt illi instar *Vena* *Portæ*: Qui nisi floruerint, potest quidem *Regnum* aliquot artus habere robustos, sed venas vacuas, & habitum corporis macrum. Vectigalia & portoria immodica raro *Regis* reditus adaugent. Etenim quod in partibus lucratur, in summa deperdit; cõmercii Quanto deminuto.

Quantum ad *Plebem*; Ab iis raro creatur periculum, nisi habeant *Ductores* potentes & populares; Aut si introducas mutationem in *Religione*; Vel in *Coniuetudinibus* antiquis; Vel in gravaminibus *Tributorum*; vel in aliis quæ dictum eorum decurant.

Quantum denique ad *Milites*, Periculosissima res est si in corpus unum cogantur, vel exercitus, vel præfidiorum; & donativis insuescant. Cujus clarissima cernimus exempla, in *Ianzariis* & *Prætorianis*. Verum *militum* conscriptio, & ad arma tractanda instructio, & in locis diversis, & sub diversis ducibus, & sine donativis, res sunt utiles, & salubres, & sine periculo.

Principes corporibus celestibus similes: quæ

tempora felicia, aut infelicia, influxu suo producant; quæque veneratione multa gaudent, requie nulla. Omnia circa *Reges* præcepta duobus illis monitis clauduntur: *Memento quod es homo*; Et *Memento quod es Deus* seu *Vice* *Des*: Quorum alterum pertinet ad Potestatem eorum coercendam, alterum ad Voluntatem regendam.

XX.

DE CONSILIO.

Summa quæ intercedit inter homines fides, est *Silla* *Consilii* impertiendi. Etenim in alio quovis fidei genere, partes tantum vitæ aliis commendamus; Terras, Bona, Liberos, Existimationem, & alia *Negotia* particularia; Verum iis quos nobis *Consiliarios* adhibemus, omnia mandamus. Quanto magis, qui partes *Consiliarios* præstant, ad omnem integritatem & sinceritatem astringuntur? *Principes* vel prudentissimi nullo modo in diminutionem Auctoritatis accipiant, si *consilio* vitiorum selectorum utantur. Quin & *Deus* ipse *consilio* non vacat, sed inter nomina magna, *Fili* sui benedicti ponit, ut *Consiliarius* vocetur. *Salomonis* certe pronunciatum tale: *In consilio* *Stabilitas*. Res humanæ proculdubio, aut primam, aut secundam agitationem subibunt: Si minus *Consultationum* argumentis jaentur, certe fluxibus fortunæ jaentur, plenæque evadent inconstantia, & mutationum, modo texendæ, modo retexendæ, instar vacillationum hominis ebrii. Sane *Filius* *Salomonis* vim *consilii* expertus est, quemadmodum *Pater* ejus necessitatem & utrum vidit. Etenim regnum *Deo* dilectum, primo laceratum & fractum est, *consilio* pravo. Cui quidem *consilio* inultæ sunt, ut nobis sint documento. Nota illa duæ per quas *consilia* prava in perpetuum, dignoscantur: Una, quod fuerit *consilium* juvenile quoad personas; Altera, quod fuerit violentum quoad subjectum.

Sapientia *Veterum* in *Parabola* adumbravit, tam unionem & insolubilem conjunctionem *Consilii* cum *Regibus*; quam prudentem & politicum usum ejusdem per *Reges* adhibendum. Alterum in eo, quod *Iovem* narrant, *Metim* (quæ vox *Consilium* significat) in *Uxorem* duxisse, in quo inuunt, *Consilium* *Imperio* sponsæ loco esse. Alterum in eo, quod sequitur: Quod hujusmodi Commentum est. Tradunt, postquam *Metis* nupta fuisset *Iovi*, eam gravidam ex illo factam: *Iovem* autem non sustinuisse donec pareret sed eam devorasse: Unde ipsum quoque gravidum factum, & *Palladem* arimatam ex capite suo edidisse. Quæ *Fabula* portentosa *Arcanum* *Imperii* involvit: Hoc nimirum, Ad quem modum *Reges*, erga *Consilium* suum sanctius, se gerere debeant: Primum, ut res deliberandas illis committant, Quod est veluti prima conceptio: Secundo, cum elaboratæ & efformatæ fuerint, veluti in utero *Consilii* sui, atque maturuerint, & partui vicinæ sint, tum demum non permittant amplius *Consilio* suo ut *Decretum* perficiant, ac si res ex eorum auctoritate penderet, sed negotium ad se retrahant, & palam omnibus faciant. *Decreta* & ordinationes ultimas (quæ, quoniam cum prudentia & potestate exeunt, assimilantur *Palladi* *armatæ*) à se ipsis emanare: neque solum ab Auctoritate sua, verum etiam (quo magis existimatione suâ evahant) ab ingenio & auctoritate propria provenire.

Dicamus jam de *Incommodis* *Consiliis*, & de iporum *Remediis*. *Incommoda*, quæ se produunt, in *Consilio*

Ddd 3

utendo,

utendo, & adhibendo. sunt tria. Primo, quod hæc res negotia minus reddat secreta. Secundo, quod derogare videatur de auctoritate *Principum*, ac si minus ex se penderent. Tercio, quod sublit periculum à *Consiliis* infidelibus, quæ tendant potius in commodum *Consulentis*, quam *Principis* ipsius. Ad quæ mala evitanda, doctrina quorundam *Italæ*, & practica apud *Gallos*, temporibus quorundam *Regum*, introduxit *Consilia interiora* quæ vulgo vocantur *Cabinetts*: remedium sane morbo deterius.

Quantum ad occultationem *Consiliorum*; Non tenentur *Principes*, omnia cum omnibus *Consiliariis* communicare; sed tam personas, quam negotia, cū delectu, excerpere possunt. Neque necesse est *Principi* qui deliberat quid sit agendum, simul detegere quid in animo habeat statuere. Verum caveant *Principes*, ne propalationis negotiorum suorum ipsi in causa sint. Quatenus vero ad *Consilia*, quos diximus *Cabinetts*, in illos diverbium illud competit; *Plenus rimarum sum*. Futilis quispiã, qui gloriæ sibi duxerit, arcana nosse & retegere; plus nocebit, quam complures, qui bene norunt, officii sui esse, eadem reticere. Verum est, intervenire negotia quædam ejus generis, quæ occultationem summam requirunt. Qualis non facile ultra notitiam unius aut duorum, præter ipsum *Regem*, excedet: Neque improspere cedere solent istiusmodi *Consilia*: Nam præterquam quod secreta sint, procedunt plerumque constanter, & uno quasi spiritu reguntur, absque contentione. sed tum demum hoc recte cedit, si *Rex* prudens sit, & proprio Marte validus; & simul *Consiliarii* illi sagaces; & ante omnia Finibus, quos sibi proponit *Rex*, fidei. Id quod contigit *Henrico Septimo Angliæ Regi*, qui arcana sua majoris momenti, duobus tantummodo *Consiliariis* impertiebatur, *Mortono* & *Foxo*.

Quantum ad Auctoritatem minuendum; *Fabula* remedium monstrat. Imo Majestas *Regum* exaltatur potius quam deprimitur, cum in Cathedra *Consilii* sedeant. Neque unquam invenire est *Principem*, auctoritate sua imminutum, per *Consilium* suum; Nisi forte ubi obtigerit potentia nimia in uno aliquo *Consiliario*; aut nimis arcta combinatio inter diversos: Quæ duo mala cito deprehenduntur & sanantur.

Quantum ad postremum *Incommodum*, *Consiliarios* nimirum, in *Consilio* dando, suæ rei prospecturos, non Domini, minime dubium est, *Scripturam* illam, *Non inveniunt fidem super terram*, intelligi debere de natura temporum, minime de personis singulis. Reperiuntur quidem viri fideles sinceri, candidi & veraces; minime vafri aut involuti. Asciscant sibi *Principes*, ante omnia, ingenia talia. Præterea *Consiliarii* raro ita inter se uniuntur, quin alius super alium excubias agat; adeo ut, si quis *Consilia* det factiosa, aut ad privatos Fines collimantia, celeriter hoc ad aures *Principis* deveniat. Remedium autem præstantissimum fuerit, si *Reges* dent operam ut *Consiliarios* suos pernoscant; quemadmodum illi, ut *Principem*.

Principis est Virtus maxima nosse suos

Contra vero *Consiliarios* non decet nimios esse rimatores in personam *Principis* sui. Vera enim *Consilii* Constitutio hæc; Ut peritior sit in negotiis *Principis*, quam in moribus ejus. Sic enim verisimile fiet, cum *Consilium* potius recta directurum,

quam se *Principi* accommodaturum quo complectat *Principibus* etiam hoc magno usui esse possit; Si opiniones & vota *Consiliariorum* suorum, & divisim, & conjunctim, recipiant. Etenim opinio, in secreto prolata, liberior multo est; sed illa, quæ eorum aliis gravior. Nam in privato quisque propriis affectibus plus inservit; in consortio aliorum affectibus magis obnoxius est: Itaque neutrum omitendum: atque ab inferioribus, in privato potius ut libertati consulatur; à grandioribus, in consortio potius ut modestius sententiam ferant. Nil prodest, si *Principes* de rebus deliberent, nisi diligenter quoque deliberent de personis: Etenim res omnes, tanquam imagines mortuæ; vita autem actionis in delectu personarum potissimum consistit. Neque sufficit, de personis deliberare, secundum genera: veluti in idea quadam, aut descriptione Mathematica; qualis videlicet Character & conditio personæ esse debeat. Etenim errores maximi intervniunt, & judicii libra maxima veritatur in delectu individuorum. Illud quoque memoria tenendum, *Optimi Consiliiarii mortui Libri* veritatis non parcunt, cum *Consiliarii vivi* forte in adulationem lapsuri sint. Utile itaque fuerit, *Libros* multum revolvere, præsertim eorum Auctorum, qui & ipsi gubernacula rerum tractarunt.

Consilia, hac ætate, in locis plurimis, nihil aliud fere sunt, quam Congressus, & Colloquia familiaria; ubi res potius sermonibus jaçentur quam debitis argumentis trutinentur. Atque plerumque præcipitanter nimis, ad Decretum vel Actum *Consilii*, properatur. Satis esset, si in majoris momenti negotiis, res uno die deliberanda proponeretur, altero tractaretur, In nocte *Consilium*. Id certe præstitum est in *Tractatu unionis*, inter *Delegatos Angliæ & Scotiæ*; Qui conventus regulariter, & optimo ordine, processit. Ad petitiones autem privatas, dies aliquos præfigi probo: Nam & supplicantibus tempora certa indicant, quibus commodius se applicent; & solenniores conventus exonerant, ut possint *Hoc agere*. In delectu deputatorum, qui negotia ad *Consilium* informandum præparant, præstat eos eligere qui æqui sunt, & in neutram partem propendeant, quam æquitatem quandam creare, introducendo aliquos, qui utriusque parti sedulo favent. Probo etiam *Delegationes*, non tantum temporaneas, aut è re nata; sed etiam continuatas, & perpetuas Exempli gratia; Quæ curent separatim: *Commercia*; *Ærarium*; *Bellum*; *Gratias*; *Gravamina*; *Provincias particulares*. Sane, ubi in usu sunt *Consilia* subordinata diversa, atque unicum tantum superius *Consilium*, (ut fit in *Hispania*), nihil aliud fere sunt ejusmodi *Consilia*, quam *Deputationes* (quales diximus) perpetuæ, nisi quod majore auctoritate polleant. Si casus postulet, ut informetur *Consilium* ab hominibus alicujus muneris aut professionis particularis, (veluti *Jurisperitis*, *Nauticis*, *Excusoribus Nummorum*, *Mercatoribus*, *Artificibus*, & similibus,) audiantur illi primo coram *Delegatis*; & postea, prout occasio postulat, coram *Consilio*. Neque permittantur venire catervatim, aut more *Tribunitio* se gerere; Hoc enim foret, clamoribus *Consilium* fatigare, non informationem, ut debet, exhibere. *Mensa oblonga*, & rursus *quadrata*, sive *sedes ad parietes* *Camere Consilii*, videri possunt *Formalia* tantum; sed sunt prof-

profecto Realia: Nam ad *Mensam oblongam*, pauci, qui prioribus locis sedent, res quasi soli transigunt: verum in aliis, quas diximus, figuris, major usus *Consiliariorum* qui inferius sedent. Rex, cum praesidet ipse in *Consilio*, caveat ne sententiam suam, citius quam par est, declaret: Hoc si fecerit, *Consiliarii* se ad nutum ejus applicabunt, & loco *Consilii* liberi, Canticum ei occinent: *Placebo*.

XXI.

DE MORA.

Fortuna foro rerum venalium similis est; ubi saepe (si paululum expectare poteris) minuatur pretium. Rursum, aliquando *Sybilla lectionibus* assimilatur: quae primo plenas offert merces, mox partes aliquas consumens, integrum tamen pretium postulat. Nam *Occasio* (ut in trito habetur Carmine,) *occipitum nobis obvertit calvum, postquam capillorum in fronte copiam fecit non arripientibus*: vel saltem utrisque ansam praebet primo accipiendam: dein ventrem, qui difficilius comprehenditur. Nusquam certe major apparet sapientia, quam in tempestivis negotiorum auspiciis; principisq; eligendis: Non jam levia sunt pericula, si levia videantur; & plura pericula sefellentur, quam vim intulerunt. Quinimo, fatius est, quibusdam periculis, quasi media via occurrere, quam eorum motus, & appropinquationem, perpetuo inquirere, & observare. *Qui enim nimium invigilat, interdum dormitat*. E contrario, umbrarum longitudine decipi, (ut quidam olim, quando *Luna* Horizonti proxima, hostium terga irradiabat,) atq; ita ante tempus tela emittere, aut pericula, premature obvian-do, celeriter, alterum est extremum. Nam *Opportunitatis maturitas, vel immaturitas*, est (ut antea diximus) ad amissum examinanda. Ac, ut plurimum, expedit, omnium magnorum negotiorum principia *Argo* cum centum oculis suis, exitus vero *Briareo* cum centum manibus suis, committere: primum scilicet invigilare, postea accelerare. Etenim *Orca Galea*, quae Politicum vere reddit invisibilem, est, *Consiliorum occultatio*, & *Expeditionum celeritas*. Cum enim ad executionum ventum sit, nulla *occultatio celeritati* est aequiparanda: more globuli est Tormento emissi, qui tam velociter pertransit, ut ipsam oculorum aciem antevertat.

XXII.

DE ASTUTIA.

PER *Astutiam* intelligimus, sinistram quandam & obliquam Prudentiam. Et pro certo est, multum interesse, inter *Astum*, & *Prudentem*; non solum, quatenus ad probitatem, sed etiam quatenus ad mentis vires. Sunt qui chartas pictas artificio quodam miscere sciunt, qui tamen periti lusores non sunt: Sunt iidem nonnulli, qui in competitionibus, & Factionibus regendis, multum valent, alias vero infirmi judicii sunt. Rursum, alia res est, personarum naturas & mores callere; alia vero, negotia pernosse; Sunt n. haud pauci, qui in personarum aditibus, & temporibus, versuti sunt, neque tamen partis realis, negotiorum, sunt capaces: Quae est constitutio ipsissima hominum: qui in personis dignoscendis, non in libris evolvendis, operam collocarunt. Tales magis in Pragmaticis adhiberi debent, quam in Consiliis: Et non aliter fere usum sui praebent, quam in viis, quas saepe contriverunt. Convertite eos ad homines novos, & artibus suis excidunt adeo ut vetus illa Regula, *Insultu à sapiente di-*

gnoscendi (*Mute ambos ad ignotos, & videbis*), de hujusmodi hominibus non teneat. Quoniam autem *Astuti* isti homines, similes sunt pusillarum mercium propolis, non abs re fuerit, officinas ipsorum excutere.

Inter *Astutias* numerari potest, ut quis *vultum* ejus, cum quo colloquitur, limatius observet: quod etiam *Iesuitae* praecipunt. Sunt enim complures, iiq; ex prudentioribus, qui corda habent obscura, vultus autem pellucidos. Verum, decet hoc fieri, cum modesta oculorum per vices demissione, quemadmodum & faciunt *Iesuitae*.

Altera existit *Astutia*, ut, cum aliquid propere & facile obtinere & expediri cupias, personam, cum qua agis, de alio quopiam negotio sermonem inferendo detineas & praecipues: ne nimirum ad Objectiones & scrupulos evigilet. Equidem noveram *Consiliarium* quendam, & *Secretarium*, qui nunquam ad *Elizabetham Reginam Angliae*, ad Diplomata manu *Reginae* signanda, accessit, quin à principio illam in aliquos de rebus Status gravioribus sermones perduceret, ut hinc intenta ad Diplomata minus animum adjiceret.

Idem valet *subita prehensionis* ratio, si quis rem proponat, quando persona, cum qua agitur, ad alia festinat, neque moram pati potest rem accuratius considerandi.

Si cui in animo est, negotium aliquod destruere, quod alius fortasse quispiam dextre & cum effectu propositurus fuisset, ipse se erga negotium *bene affectum simulat*, atque ipse rem proponat, sed eo modo, ut successum ejus disturbet.

Abruptio sermonis in medio, quasi quis se ipsum deprehenderet, & contineret, majorem generat appetitum, in eo quocum colloqueris, ad ulterius inquirendum.

Quoniam autem imprimit fortius quod *Quaestione* erutum est, quam quod sponte oblatum, possis ad inescandam *Quaestione* insolitum induere vultu: ex quo occasio detur alteri interrogandi: Quid sibi velit ista oris mutatio? Ut *Nehemias* fecit, *Neg. ante illud tempus tristis fueram in conspectu Regis*.

In rebus ambiguis, & ingratiss, bonum est, initia, de iis sermonem inferendi, alicui alteri deputare, cujus verba minoris sint ponderis, & majoris auctoritatis vocem in subsidiis reservare, veluti casu fortuito interrogetur ille superveniens, de eo sermone, qui ab altero injectus est. Quod fecit *Narcissus*, cum indicaret *Clandio* Matrimonium *Messalinae* & *Silij*.

In rebus, quas à se amoliri quis cupiat, non inutile est, vulgi nomen mutuari: Ac si quis tali formula utatur: *Hoc vulgo dicitur*, aut, *Increbuit Sermo*.

Noveram quendam, qui cum Literas scriberet, id, quod maxime erat momenti, Post-scripto semper includebat, ut rem fere praetermissam.

Noveram & alium, qui cum ad Colloquium cum alio veniret, id quod maxime ei in sermone curae erat, praeterire solitus erat, & discedere, & rursum redire, & tum demum ejus rei mentionem facere, ac si illa fere à memoria excidisset.

Alij se subito deprehendi procurant, tali tempore, quo verisimile est, partem, cui insidiantur, superventurum; ac simul se chartam aliquam in manu habentes, aut aliquid praeter consuetudinem agentes, inveniri volunt; ut interrogentur de iis rebus, quas revera ipsi eloqui cupiunt.

Astutia species satis varia est, ea verba proprio nomine

nomine prolata, sibi excidere pati, quæ alium arripere, & iis uti, quis expetit, ut inde alterum irretiat, & subruat. Noveram duos, pro officio *Secretarij*, tempore *Regina Elizabethæ*, competitores: qui tamē se invicem amice tractabant: quippe de negotio ipso competitionis suæ sapius conferebant. Atque alter ipsorum dicebat, *Fieri Secretarium in declinatione Monarchia*, rem esse haud parvi periculi; seque illud genus honoris minime ambire: Alter statim verba illa, callide prolata, bona fide arripuit, & cū amicis suis nonnullis libere sermones conferuit, dicens, se in *declinatione Monarchia muneris Secretarij* ambitiosum esse non debere. Prior ille occasione usus est, eaq; verba ut ad *Reginæ* aures pervenirent, tanquam scilicet ab altero prolata, curavit: Quæ indignata circa illa verba, in *Declinatione Monarchia*, cum ipsa se vigentem reputaret, posterioris illius competitionem nunquam postea admisit.

Est *Astutia* quoddam genus, quod *Anglico* proverbio, *Felem in aheno vertere*, satis absurde dicitur: cum ea verba, quæ quis apud alium proferat, imputat Colloquenti, tanquam ab ipso prolata. Et, ut verum dicamus, cum talia aliqua verba inter duos agitata fuerint, difficile est probare & verificare, ab utro primum inceperint.

Est *artificium* in usu, ut quis in alios spicula quædam obliquè torqueat, iustificando se ipsum per negativas: utpote dicendo: Hoc ego non facio; ut *Tigellinus* fecit, *Burrhum* sugillando; *Se non averras spes, sed incolumitatem Imperatoris, simpliciter spectare*.

Nonnulli in promptu habent tot *Narrationes & Historias*, ut nihil sit quod insinuare cupiunt, quin id *Historiola* aliqua involvere possint; Unde & se magis in tuto continent, quasi nihil diserte affirmantes, & rem ipsam majore cum voluptate spargi efficiunt.

Bonum est *Astutia* genus, ut quis responsum, quod obtinere cupit, conceptis verbis proponat. Etenim alteram partem minus hærere facit.

Mirum est cernere, quamdiu nonnulli occasionem captent, dicendi illud, quod proferre cupiunt & quanto circuitu uti sustineant; & quot alia attingere, ut quo volunt perveniant. Res certe hæc, magna patientia, sed multi usus.

Improvisa, & audax Quæstio, aliquando hominem deprehendit, & detegit. Simile quiddam evenit cuidam, qui nomen mutaverat, & in *Templo Divi Pauli* obambulans, fuit ab alio, per nomen suum verum, à tergo compellatus; ad quod statim retrospexit. Verum merces hæc pusilla. & *Astutia* minores, sunt infinita. Neque male factum esset, si quis earum conficeret uberiorem Catalogum; Quoniam nihil rebus obest magis, quam quod *Astuti* recipiantur pro *Prudentibus*.

Illud pro certo habendum, nonnullas negotiationum periodos & pausas nosse, qui in ipsorum viscera & interiora penetrare nequeunt: ut reperiuntur & des nonnulla, quæ gradus noctæ sunt comodos, & anticameras, sed absq; cubiculo aliquo pulchriore. Itaq; tales videbis in *Conclusionibus Deliberationum* comodos quosdam exitus reperire; Ad rem vero examinandam, & disceptandam, nullo modo sufficere. Attamen, sæpenumero ex hac re existimationem quandam aucupantur; veluti ingenia, quæ ad decernendum potius quam disputan-

dum sunt aptiora. Sunt qui magis innituntur *dolis*, quos alii struunt, quam *consiliis* solidis & sanis; sed *Salomon* ait: *Prudens advertit ad gressus suos; Stultus advertit ad dolos*.

XXIII.

DE PRUDENTIA QUÆ SIBI SAPIT.

Formica animalculum sibi sapiens, sed in horto nocivum. Et sane fit, ut qui sui nimium amantes sunt, Reipublice noceant. Partire itaque moderate inter amorem Tui ipsius, & amorem Reipublicæ: Atq; ita tibi sis proximus, ut in alios non sis injurius: præsertim, in *Regem* tuum, aut *Patriam*. Centrū plane ignobile est actionum hominis cuiuspiam, *Commodum proprium*. Recte terrestrem naturam sapit. Terra enim suo stat fixa Centro; ubi quæ affinia Cœlestibus sunt omnia, moventur super Centrum alterius, cui benefaciunt. *Ad se omnina referre*, tolerabilis est in *Viris Principibus*; Quia ipsi intra personam suam non consistunt; sed publico periculo, & fortuna, degunt. Verum in *ferro Principis*, aut *cive Reipub.* res est perniciosissima. Etenim negotia publica universa, quæ ab id genus homine expediuntur, ad fines proprios flectuntur; quos necesse est *Eccentricos* sæpe esse, ad fines Domini, sive Status sui. Eligant itaque *Principes*, & Status, ministros & servos, qui hac nota non maculantur, nisi velint res suas accessorii tantū loco esse. Imo quod hūc effectū reddit magis exitiosum, illud est; Quod amittitur plane rerū analogia. Satis enim iniquū esset, si *boni* servi præferatur *bono* Domini; sed adhuc longe iniquius est, cū *exiguū bonum* servi antefertur *magno bono* Domini. Verūtamen id sæpius factum est, per *Officiarios* pravos; veluti *Thesaurarios*, *Legatos*, *Duces*, & alios servos aut ministros infideles & improbos: Qui globulo suo pondus addunt finium suorum minorum, quod eum in transversum inclinet utilitas Domini sui, in rebus gravioribus & magni momenti. Et plerumq; commodum, quod ejusmodi servi ad se attrahant, est pro modulo fortunæ propriæ; at detrimentum, quocum permulent commodū illud, est pro modulo fortunæ Domini sui. Siquidē *Philanororum* istiusmodi ingenij patitur, ut non morentur domum proximam incendere, pro re nihilo majore quam ad *assanda ova sua*. Veruntamen hujusmodi ministri, haud raro apud *Viros potentes* gratia polent: Quia illis jucunda procurant sibi utilia: Atq; utriusvis rei causa fortunam Domini sui prodent.

Prudentia quæ sibi uni sapit, in plurimis ejus ramis res sane depravata. Assimilanda *Sapientia* *foricum*, qui domum aliquam pro certo deferent paulo ante ruinam. *Sapientia* *vulpis*, quæ *raconem* è domo expellit, quam sibi defodit, non illi: *Sapientia* *Crocodili*, qui lacrymas emittit cum devorare cupit. Verum illud in primis observatione meretur; Quod hujusmodi homines, qui (ut *Cicero* loquitur de *Pompejo*) *sui sunt amantes sine rivali*, sæpenumero infortunati sint: Cumq; sibi, per totam vitam, sacrificaverint, in exitu sacrificant *Inconstantia* fortunæ, cujus alas sperabant se pulchra illa *sapientia* sua præcidisse.

XXIV.

DE INNOVATIONIBUS.

Sicut partes recens editi informes sunt; sic videre est in *novis institutis*, quæ sunt partus temporis. Veruntamē, ut qui in familiam suam honores primi introducunt, posteris suis plerumque dignitate prælu-

pralucet; ita rerum exemplaria, & primordia, (quando feliciter facta sunt,) imitationem ætatis sequentis, ut plurimum, superant. Malum enim, in natura humana, naturali motu fertur; qui processu invalefcit: At bonum, ut fieri amat in violentis motibus in primo impetu fortissimum: Certe, omnis Medicina *Innovatio* est: Et qui *novæ remedia* accipere nolit, *novæ mala* expectet. *Novator* enim maxime omnium *Tempus*, Quod si *Tempus*, decursu solo, res in pejus ferat; *Prudentia* vero & *Industria* eas in melius restituere non contendat, quis tandem erit finis mali? Hoc concedi profus debet; Quod consuetudine firmatum est, etsi minus sit bonum aptum esse tamen temporibus; Quæque uno quasi alveo fluxerunt, fœdere quodam conjuncta esse; ubi contra *novæ veteribus* non usquequaq; tam concinne cohæreant: Etsi enim utilitate juvent: *novitate* tamē & inconformitate turbant. Sunt certe *Novitates*, tanquam adventæ aut peregrini quos admiratione plus, minus benevolentia prosequimur. Recte quidem hæc omnia, si *Tempus* quiesceret: hoc tamen indefesse in orbē agitatur. Inde fit, ut *importuna* & *morosa moris retentio*, res turbulenta sit, æque ac *Novitas*; & qui vetera superstitiose nimis reverentur, cedant in præsentis seculi ludibrium. Prudenter igitur facient homines, si, in *innovationibus* suis, à *Tempore* exemplum petant: *Tempus* enim *innovat* vel maxime, sed tacite, pedetentim, ac sine sensu. Illud enim pro certo habeas: Quod *novum* est, præter spem & expectationē accedere; & huic adijcere aliquid, illi eripere: At cui incremento est *Novitas*, ille fortuna gratias habet, & tempori: Cui vero nocumento, is *Novitatis* auctorem injuriarū postulat. Expedit præterea, *Experimentis novis*, in corporibus Politicis medendis, nõ uti: nisi urgens incumbat necessitas, aut evidens se ostendat utilitas; & sedulo cavere, ut *Reformationis studiū mutationem* inducat, non autem *studium mutationis Reformationem* prætextat. Quinetiam omnis *novitas*, quam rejicere fortasse non datur, pro suspecta tamen haberi debet. Deniq; ex *Scriptura* monito: *Stemus super vias antiquas atq; circumspiciamus, quæ sit via bona, & recta, & ambulemus in ea.*

XXV.

DE EXPEDIENDIS NEGOTIIS.

Celeritas nimia & affectata, negotia, ut plurimum, perdit. Similis est illi rei, quam *Medici Prædigestionem*, sive præproperam *Digestionem* vocant: quæ corpus implere solet humoribus crudis, & secretis feminibus morborum. Itaq; *Negotiorum expeditionem* ne metiaris per tempora consulendi, sed per *negotii ipsius progressum*. Et quemadmodum in cursu minime in passus granditate, aut pedū elevatione altiore, *celeritas* consistit, sed in motu corundem humiliore, & aquabili: Ita in *Negotiis*, mordicus rei inherere, neq; partē *negotii* nimiam pro una vice avidè amplecti, *celeritatem* in conficiendo procurat. Cura est nonnullis illud tantum, ut brevi tempore multum confecisse videantur; aut ut periodos aliquas *negotiorum* falsas confingant, quo acres in *negotio* existimentur: Verum aliud est, tempori parcere, *negotium* contrahendo, aliud intercidendo: *Negotia* autem in eum modum tracta, crebris nimirum congressibus, plerumq; sursum deorsum feruntur, magna inconstantia. *Novimus Virum* prudentem, cui semper in ore erat,

cum *festinationem* nimiam videret: *Manere pannes, ut expediamus celerius.*

Ex altera parte, vera *Celeritas*, in *expediendis negotiis*, res est pretiosa. *Tempus* siquidem *negotiorum*, licuti pecunia mercium, est mensura. Emitur igitur *negotium* magno, ubi nimia est *protractio*. *Spartani*, & *Hispani*, tarditatis notati sunt: *Mi venga la muerte de Spagna: Veniet mors mea ab Hispania:* Tum, scio, cunctanter veniet.

Aurem illis præbe facilem, quibus primæ in informatione *negotii* partes demandatæ sunt: & potius viam illis monstres ab initio, quam postea in Orationis filo crebrius interrumpas. Qui enim in ordine, quem sibi præstituit, perturbatur, subsultabit, & prolixior fiet, dum memoriam suam recolliget; quam alias futurus fuisset, si sua methodo perrexisset. Sed interdum videre est, *Moderatorem* molestum esse magis, quam *Oratorem*.

Repetitiones plerumq; cum *temporis* jactura fiunt: At *Statum Questionis* sæpe repetere, lucrum est *temporis* vel maximum. Etenim complures sermones, profus abs re, in ipso partu, abigit. Orationes prolixæ & curiosæ, æque *expeditioni negotiorum* conveniunt, ac toga prælonga, terram verrens, cursui. Præfatiuncula, Transitiones belle, & Excusationes, atq; alia verba, quæ ad personam loquentis referuntur, *tempus* haud parum devastant: Et licet à modestia emanare videantur, sunt tamen revera gloriolæ captatrices. Sed cave, ne in rem ipsam, ab initio, descendas, cū in hominū voluntatibus impedimentū aliquod reperiatur, aut obstructio: Etenim animorū præoccupatio sermonū semper postulat præfationes: instar fomentationis ante unguentū, quo unguentum mollius subintret.

Ante omnia, *Ordo*, & *Distributio*, & *Partium* apta *Extractio*, *celeritatis* tanquam vita est: ita tamen ut *distributio* non sit nimium subtilis. Nam qui *partitione* non utetur, in *negotia* nunquam commode ingredietur; qui autem nimia utetur, vix emerget. *Tempora* prudenter diligere, *tempus* plurimum lucratur: intemptiva propositio, nil aliud, quam aërem verberare, & tempore abuti. Tres sunt *negotiorum* partes: *Præparatio*, *Consultatio* sive *Examinatio*, & *Perfectio*: Harum (si *Expeditioni* consulere in animo est media, sit opus multorum; Prima autem, & Ultima, Paucorum. Procedendū in *negotio* initium sumere ab iis quæ scripto comprehensa sunt, plerumque *Expeditionem* promovet: Licet enim contigerit, ea in totum rejici, nihilominus *Negativa* illa plus valebit ad consilia educenda, quam *indefinita*: Quemadmodum cinis magis generativus, quam pulvis.

XXVI.

DE PRUDENTIA APPARENTE.

Recepta est opinio: *Gallos* prudentiores esse quam videntur; *Hispanos* autem prudentiores videri quam sunt. Sed utcumque se res habeat inter *Gentes*: certum est, hoc usu venire inter *Personas* singulares. Sicut enim loquitur *Apostolus* de *pietate*: *Speciem pietatis habentes, sed virtutē ejus negantes*: Ita certe inveniuntur nonnulli, qui nugantur solēniter, cum prudentes minime sint, *magna conata* nugas. Res est profecto prudētibus ridicula, & *Satyræ* digna, affectatores istos videre, in quot formas se vertant, & quali utantur arte quasi *prospectiva* qua superficie appareat corpus, quod profunditatem aut dimensionem solidi habeat. Alii tam

tam secreta sunt, & in se declarando parci, ut merces suas, nisi sub obscura luce, ostendere nolint: & videri volunt plus significare, quam loqui: Cumq; sibi ipsis conficiunt, se de iis rebus loqui, quas non bene norunt; cupiunt nihilominus videri, se illa nosse, quæ non possunt tuto loqui. Alii vultu & gestu verbis suffragantur, & veluti per signa sapiunt: Ut Cicero ait de *Pisone*: *Respondes, altero ad frontem sublata, altero ad mentum depresso supercilio, crudelitatem tibi non placere.* Alii se valere putant, si grande quiddam loquantur, idque stylo peremptorio: Itaque nihil morantur, & pro admittis accipiunt, quæ probare non possunt. Sunt, qui, quicquid sub captum eorum non cadit, spernere, aut parvi pendere præ se ferunt, tanquam impertinens & curiosum: sicque in scitiam suam pro iudicio limato obtendunt. Alii distinctionem aliquam semper in promptu habent; & plerumque hominum ingenia subtilitate perstringendo, rem prætervehunt. De quo genere loquitur *Aulus Gellius*: *Hominem delirum, qui verborum minutis, rerum frangit pondera.* Ad quod exemplum, *Plato in Protagora*, per Ironiam, introducit *Prodicum*, sermonem integrum contextentem ex distinctionibus, à principio usq; ad finem. Generaliter, istiusmodi homines, in Consultationibus, *negativa* libenter se applicant, & eximiationem quandam aucupantur ex scrupulis & difficultatibus proponendis & prædicendis: Etenim cū id, quod proponitur, penitus rejicitur, nil ultra restat agendum; sin probatur, nova indiget opera: quod prudentiæ genus spurium negotia profus perdit. Ut verbo dicamus: Nec Mercator aliquis obætatus, nec decoctor rei familiaris occultus, tot artificii se munit, ad divitias simulandas: quot homines isti *vera prudentia* destituti, utuntur, ad *prudentiæ* suæ opinionem tuendam. Certe homines hac *prudentiæ* præditi, opinionem vulgi facile aucupari possunt, sed ad negotia gravia tractanda nemo talium delectum faciat: Etenim, ad negotia promovenda, tatius proculdubio fuerit, virum eligere paulo absurdiorum, quam huiusmodi Formalistam fastidiosum.

XXVII.

DE AMICITIA.

RES sane difficilis esset, etiam illi, qui dixerit, plus veri ac falsi, idque compendio, miscuisse, quam in illo scito: *Quicumque solitudine delectatur, aut fera, aut Deus est.* Negari enim non potest, quod insitum & latens odium, seu fastidium societatis, si in aliquo deprehendatur, sapiat nescio quid bellinum: illud tamen è converso, quod aliquam *Divina natura* speciem præ se ferat, talissimū est; nisi huiusmodi vita solitaria minime ab amore ipsius solitudinis proveniat, sed à studio secedendi, ut altioribus Contemplationibus quis vacet: Id quod in nonnullis Ethnicorum reperitur, sed affectatū & fictum: ut in *Epimenide Cretense*, *Numa Romano*, *Empedocle Siculo*, & *Apollonio Tyanao*: sincerum tamen & verum in plurimis *Eremitarum* antiquorum; & in sanctis *Patribus Ecclesie*. Interea vero parum perspiciunt homines, quid hoc sit quod *Solitudo* nominatur, & quibus finibus circumscribitur. Turba enim non est societas dicenda: & facies hominum nihilo plus sunt quam in porticibus picturæ; Colloquia vero absque dilectione *cymbalo* non præstant *timmenti*. Hoc innuit id, quod Latino jactatū Proverbio: *Magna civitas, magna solitudo.*

In magnis enim urbibus *Amici* & *Necessarii* remotius disperguntur, adeo ut minus plerumq; familiariter, & in cōsortio vivatur, quam in vicinis angustioribus. Quin & ulterius progredi licet, atq; verissime asserere, meram & miseram esse *solitudinē*, ubi desunt *amici* veri: sine quibus *Mundus* nihil aliud quam *Eremita* est. Quo etiam sensu si solitudinem accipias, quicumque natura & genio suo ab *amicitiis* abhorret, huiusmodi affectum à bruto potius, quam ab homine mutuatur.

Maximus *Amicitia* fructus est *levamen* & *evaporatio anxietatis* & *tumorum cordis*, quos animæ perturbationes, cujuscunque generis, imprimere solent. Novimus, morbos illos in corpore esse maxime periculosos, qui ex obstructionibus & suffocationibus nascuntur: Neq; multo secus se res habet in agritudinibus animæ. *Sarsam* adhibere possis ad jecoris; *Chalybem præparatum* ad Lienis; *Flores Sulphuris* ad Pulmonum; *Castoreum* ad Cerebri oppilationes deobstruendas: Nulla autem invenitur Medicina aperta ad obstructiones Cordis, præter *Amicum* fidelem; cui impertire possis dolores, gaudia, metus, spes, suspiciones, curas, consilia, & quicquid deniq; Cor opprimat, tanquam sub sigillo *Confessionis Civis*.

Res est profecto mirabilis, si quis secum reputet, quam magni, *Principes summi* & *Monarche*, istum *amicitiæ fructum* (de quo loquimur) æstiment: Tanti sane, ut eundem, & incolumitatis suæ, & amplitudinis, periculo interdum cœmant. *Principes* enim, propter distantiam & sublimitatē fortunarum suarum, à fortunis servorum & subditorū suorum, *fructū* hunc decerpere nequeunt: nisi forte (quo cum melius colligant) aliquos evchant & promoveant, qui sint sibi tanquam focii & equalis: id quod sæpenumero non sine præjudicio fit. Linguae modernæ, istiusmodi personas, nomine *Gratiosorum*, vel *amicorum Regis*, insigniunt, ac si res esset favoris & conversationis. at vocabulum Romanum, ejus rei rectius exprimit verum usum, atq; causam; illos nominans, *Participes curarum*; Hoc enim illud est, quod verum ligamen præstat. Atque hoc fecisse manifesto videmus, non tantum *Principes* delicatos, & imbecillis animi; sed etiam prudentissimos, & maxime Politicos ex iis qui regnarunt: Qui sæpe sibi adjuverunt aliquos ex servis suis; quos & ipsi *amicos* suos vocarunt, & aliis eodem illos nomine insignire permiserunt: non alio utentes vocabulo, quam quod inter homines privatæ fortunæ receptum est.

L. Sylla, postquā Romanum Imperiū occupasset, *Pompejum* (postea cognominatū *Magnum*) ad eā potentiam exivit, ut *Pompejus* superiorē jam *Sylla* factū se vendicaret. Cū enim amicū quendam suū *Consulem* fecisset, contra ambitum *Syllæ*; atq; *Sylla* in malā partē hoc accepisset, & verba indignationis nonnulla protulisset, *Pompejus* id minime tulit, sed fere disertis verbis eū quiescere jussit: addēdo, *Plures adorare Solē orientem, quam occidentē.* Apud *Julium Casarem Decimus Brutus* tanta gratia valuit, ut eū *Casar Octavio*, suo nepoti, heredē substituere. Atq; hic ille fuit, qui *Casare* ad mortē suam pertraxit. Cum enim *Casar* Senatū dimittere in animo habuisset: propter mala quædā præfugia, (præcipue fœnium quoddam uxoris suæ *Calpurniæ*.) *Brutus* eum molliter è Cathedra, arrepto brachio ejus, levans, dixit: *Sperare se, eum Senatū non tam parvi habi.*

habituurum, ut dimittere illum vellet, donec uxor somnium melius somniasset. Et videtur sane tanto favore apud *Casarem* polluisse, ut *Antonius* in Epistola quadam, quæ à *Cicerone*, in una ex *Philippicis*, verbatim recitatur, eum *Veneficum* appellaret: ac si *Casarem* incantasset. *Augustus* *Agrippam* ignobilem licet natalibus, ad tantam celsitudinem promovit, ut quando cum *Mecenate* deliberaret de nuptiis filiae suae *Iuliae*, *Mecenas* eum libere monuisset, *Agrippam*, aut in generum assumendum, aut interscendum: nihil esse tertium: quandoquidem eum ad tantum fastigium perduxisset. *Tiberius* *Casarem* tantis honoribus auxit, ut ii duo haberentur tanquam *Par Amicorum*: Certe *Tiberius*, in Epistola quam ad eum, ita scribit: *Hæc pro amicitia nostri: non occultavi*. Atque univ ersus *Senatus*, aram *Amicitiae* tanquam *Dea* dedicavit: propter arctam inter eos *Amicitiam*. Similis, aut etiam illa majoris, *Amicitiae* exemplum cernitur, inter *Septimum Severum*, & *Plantianum*: Etenim, *Filium* suum natum majorem, *Filiam* *Plantiani* in uxorem ducere, coegit: ac *Plantianum* saepe, etiam cum contumelia filij sui, honoravit. Quin & scripsit ad *Senatû* hæc verba: *Ita diligo virum, ut cupiam eum mihi superstitum fore*. Quod si hi *Principes*, *Traiano* alicui, aut *Marco Aurelio*, similes fuissent, immensæ naturæ eorum bonitati hoc attribui posset: cum vero viri tam prudentes extiterint, tantoque robore & severitate animi præditi, tamque impensii amatores sui; liquidoprobat, eos felicitatē suam (licet vix major mortalibus ullis obtigisset) veluti mutilam duxisse, nisi per hæc *amicitias* facta fuisset integra, & perfecta. Atque, quod majus est, affuerunt his *Principibus* uxores, filii, nepotes: neque tamen hæc omnia, *amicitiæ* solatia supplere valuerunt.

Minime oblivioni mandandum, quod *Commi-neus* notatum reliquit, de *Domino* suo priore, *Duce* *Carolo*, cognominato *Strenuo*; eum secreta sua cū nemine communicare voluisset: minime omnium ea, quæ eum præ ceteris angebant. Et ulterius ait; eam animi obtectiōnem, posterioribus vitæ annis, intellectum ipsius nonnihil debilitasse, & vitiasse. Potuisset certe *Commi-neus*, si voluisset, simile iudicium facere de *Domino* suo posteriore. *Ludovico* *Undecimo*: cui occultatio consiliorū pro tormento fuit. Tessera *Pythagoræ*, obscura, sed optima: *Corne edito*. Certe, si quis durum huic rei nomen imponeret, qui *amicis* destituuntur, quibus cogitationes suas & anxietates libere impertiāt, sunt cordium suorum. *Anthropophagi*. At illud plane ad miraculū proxime accedit, (quocum claudam hunc, de primo *amicitiæ fructu*, sermonem) nimirum, istam cum *Amicis* communicationem, contrarios duos effectus producere: gaudia enim cōduplicat, merores dimidiat. Nemo si quidem læta sua *amico* impertit, quin lætetur amplius: Nemo autē tristibus *amicum* comunicat, quin contristetur minus. Adeo ut revera, eadem virtute polleat, super animū hominis, quam *Alchymistæ* *Lapsidi* suo tribuere solent, super corpus humanum: hoc est, quod contraria operetur, sed semper in beneficium naturæ. Attamen absque auxilio notionum *Chymicarum*, extat hujus rei exemplum infigne, in cursu naturæ ordinario. Nam in rebus naturalibus Unio alit & confortat actiones quasque naturales: imprefiones omnes violentas habet at & retundit: idemque profusus fit in animis.

Secundus *Amicitia fructus*, salubris est intellectui, sicuti primus *Affectibus*. *Amicitia* enim serenitate inducit in *Affectibus*, à tempestatibus & procellis. Verum in *Intellectu* etiam noctem abigit, & lumen infundit, confusione cogitationum dissipata. Neque hoc intelligendum est tantum de *Consilio* fidei, quod ab *amicis* dari solet; Sed antequam de illo dicamus, certum est; Quicunque; animum cogitationibus multis gravatum habet, ingenium ejus & intellectum clarescere veluti in diem, communicatione consiliorū, & discursu cum alio. Etenim cogitationes suas facilius agitat, & in omnes partes versat; easdē ordinatius disponit; illas tanquam in faciem intuetur, postquam conversa fuerint in verba, denique se ipso prudentior evadit. Idque affequitur horulæ magis unius sermone, quam diei integre meditationibus. Recte dictum est à *Themistocle* ad *Regem Persarum*: *Sermones et aperibus similes esse, cum explicentur, per quod imagines distincta conspiciuntur: ubi cogitationes, instar sarcinarum quarundam, complicantur & involvuntur*. Neque etiam restringitur secundus iste *fructus Amicitiae* (qui consistit in obstructionibus *Intellectus* aperiendis) ad eos solum *Amicos*, qui consilio pollent (hi proculdubio optimi sunt;) sed & hoc seposito, discit profecto quispiā à seipso; & proprias cogitationes in luminis oras educit; ingeniumque suum tanquam cotem versus acuit, quæ ipsa non fecat. Ut Verbo dicamus: præstat *Statua* cuidam, vel *Imagini*, se impertire, quam cogitationes suas silentio suffocare.

Adde jam (ut fiat sermo, de hoc secundo *Amicitia fructu*, magis perfectus) illud modo dictum; quod promptius occurrit, & in vulgarem observationem cadit; *Fidele* intelligo ab *Amico* *Consilium*. Bene afferit *Heraclytus*, in uno *Enigmatum* suorum; *Lumen siccum optimum*: Atqui certissimum est: lumen quod ab alio proficiscitur, per modum consilii, illo siccius esse & purius, quod à proprio emanat iudicio, & intellectu: siquidem quod affectibus semper maceratur & tingitur. A deo ut non minus intersit, inter *Consilium Amici* & *consilium* cuiuslibet proprium, quam inter *consilia Amici* & *Adulatoris*. Neque enim *Adulator* magis infestus, quam *quislibet sibi*; neque rursus remedium præstantius, contra *adulationem sui ipsius*, reperitur, quam *libertas amici*. *Consilium* duorum generum est: Alterum de *Moribus*: alterum de *Negotiis*. Quantum ad prius: Optimum ad animi fanitatem tuendam, medicamentū, est *Admonitio amici* fidelis. Se ipsū ad rationes stricte reddendas compellere, medicina est interdū nimis penetrās, & corrosiva. Lectio librorū mortalij, res est paulo hebetior. Observatio propriorū defectuū in aliis, tanquā in speculo, aliquando, ut fit etiam in speculis, minus respōdet. Verū (ut diximus) optima medicina, (optima ad recipiendū, optima ad operandū,) est *Admonitio amici*. Mirum profecto est videre, quot errores enormes, & plane absurdos, committant aliqui, (preferim ex grandioribus,) quia non adsit iis *amicus*, qui monere possit: in damnum haud parvū, & extinctionionis, & fortunæ suæ. Sunt enim, (ut ait *Apostolus* *Jacobus*, tanquam homines, qui intuentur in speculū, & statim oblivescuntur imaginis suæ. Quantū ad *Negotia*: Vetus est, *Melius videre oculos, quā oculum*: licet nonnulli hoc cavillentur. Etiam recte dicitur: *Spectatorem saepe plus videre, quam lusorem*. Quin & certius disploditur selopetum majus, pallo innixum,

innixum, quam super brachium: Etsi quidam tam altum sapiant, ut putent, in sese esse omnia. Verum, quicquid dici possit in contrarium, certum est, Consilium negotia dirigere, & stabilire. Quod si quis secum cogitet, consilium se quidem capturū, sed per partes, in aliis hunc, in aliis illū, consulendo, bene habet: (hoc est, melius illi fuerit, quam consilio omnino non uti;) verum in duo pericula impingit. Unū, quod vix fidele consilium reperitur sit: raro enim, nisi à fideli, & intimo *Amico*, cōsiliū datur, quod non ad dantis fines inflexum & detortum sit. Alterum, quod consilia illa, à diversis manantia, (licet cum fide, & bona intentione præstata,) damnosa sæpenumero erunt & nociva; ac partim ex incommodis, partim ex remediis, commixta: veluti, si Medicum advoce, qui in curatione morbi illius peritus habetur, sed corporis tui cōstitutionis penitus ignarus; Quare poterit, fortasse, valetudinem ad tempus, promovere, sed cum periculo, ne, in summa, sanitati præjudicet: atq; hoc pacto morbum extinguet, & nō ita multo post hominem. Verum *Amicus*, cui status *Amici* sui perfecte cognitus est, cavebit, ne in præsens juvando, in malum futurū impingat. Itaq; consiliis illis dispersis, (ut jam dictum) nolim acquiescat: Distrahent enim potius & seducēt, quā dirigent & stabiliēt.

Post nobiles hæc duo *Amicitia fructus*, (*Pacem* dico in *Affectibus* & *Fulcimentum Iudicii*), sequitur ultimus; qui similis est *Malo Granato*; plenus granis compluribus: Intellego autem Auxiliū & Participationem, in actionibus & occasionibus vitæ. Hic autē, expeditissima via repræsentandi ad vivum, usum multiplicem *Amicitia*, fuerit, circumspiciendo & videndo, quā multa sint, quæ per se quispiam exsequi commode nō poterit. Atq; inde apparebit, non per Hyperbolen, sed sobrie dictū esse ab Antiquis: *Amicum esse alterum se*: Quandoquidem, si quis vere rem reputet, *Amici* officia proprias cujusque vires superent. Homines mortales sunt: quin & in medio operum aliquorū, quæ maxime affectant, sæpe moriuntur: veluti in colloca-tione filii in matrimonium: consummatione conatuum & desideriorum suorum: & similibus. Jam si quis *Amicum* habeat fidelem, securitatem præstat de iisdem rebus, *Amici* cura & opera, post mortem perficiendis: adeo ut fatum immaturum vix obsit: atq; habeat quis, (ut loquamur more Tribulum aut Firmatorū,) in desideriis suis, terminum, non unius, sed duarum vitarum. Homo corpore circumscibitur, & corpus loco: Verum ubi *Amicitia* præsto est, vitæ munia omnia concessa sunt, & sibi & deputato suo. Quot numero res sunt, quas per se quispiā, cū dignitate aut decoro, peragere non possit? Merita sua non potest cum verecundia recensere; multo minus extollere: Non sustinet quis, ut se submitat ad supplicandū, aut etiā emendicandū: Infinita sunt talia. Verum hæc, & hujusmodi, in *Amici* ore, sat decora sunt; ad quæ erubescimus in persona propria. Rursus, persona cujusque, multa habet conjuncta, quæ exuere non potest: Filium alloqui quis non poterit, nisi ut Pater; Uxorē, nisi ut Maritus; Inimicum, nisi salva dignitate; ubi *Amico* conceditur loqui, prout res postulat: neq; ad respectus personæ alligatur. Verum hæc enumerare infinitū fuerit. Ipse regulā dedit: ubi quis propriā personā, in Fabula, sustinere nō poterit, *Amicus* si desit, satius est ei Scenā derelinquere.

XXVIII.
DE SUMPTIBUS.

OPes destinantur *Sumptibus*: *Sumptus* autem honoris, actionibus honestis, *Sumptibus* itaq; largiores, occasionis & rei dignitate commensurandi sunt. Etenim *spontanea paupertas* debetur quandoq; *Patria*, non solum *regno cælorum*: *Sumptus* autem consueti cujusq; censu definiendi sunt: eoque tenore temperandi, ut intra reditus sint: nec fervorem fraudi aut incuriæ obnoxii: atq; in super in eum modū dispositi & ordinati, ut rationes impensarū exhibita, æstimatione sint minores. Certe, qui diminutionem fortunarum suarum pati nolit, necesse habet impensas suas ordinarias ita instituire, ut dimidia tantum pars redituum infumatur, altera reponatur: qui vero rem augere cupit, tertiam partem solum *impensis* assignet. Haud fordium est summis etiam viris, si rationes suas diligenter inspiciant. Hoc omittunt complures, non tam locordia, quam averfatione quadam, ne se contristent, si res nimio plus accisas deprehēderint. Vulnera autem, nisi explorentur, sanari nequeunt. Qui *Oeconomica* sua commode tractare nō possunt, his relinquatur, ut quos adhibent ministros, & caute eligant, & subinde mutant: Novi n. minus audent, minusq; astuti sunt. Cui raro rationes suas inspicere datur, eū quæ computationi subjacent, in certos reditus, atq; etiam *sumptus*, vertere convenit. Qui impendiosior est in uno *sumptus* genere, eū sobrie parcum & frugi oportet esse in alio: exempli gr. Si victu abundantior, vestium elegantia sit moderatior; si in Aula sua copiosior, in Equili contractior sit; & sic de similibus. Qui enim in singulis impensarum generibus est profusior, decoctionem fortunarum ægre vitabit. Inperplexa & obærata re familiari liberanda, perinde sibi quis obesse poterit nimia festinatione, ac dilatione nimia: præpropere enim venditiones, jacturā ex usuris sepe exequant. Porro autē, qui simul & semel fortem asserit, de relapsu periclitatur: cum n. prætervectum tantas angustias se sentiat, ad ingenium redibit: Qui autē se per gradus extricaverit, habitum frugalitatis inducit; eademq; opera tam animo, quam fortunis, medetur. Sane qui res collapsas restituere in votis habet, vel minima quæq; non spernat: Atque plerumque minus fordidū est, *sumptus* quamvis minutos præcidere, quam minutis *lucris* se submittere. Cautē admodum inchoandi sunt *sumptus*, qui semel inchoati permansuri sint. Sed in *sumptibus*, qui non facile redeunt, splendidiorem & magnificentiorē esse licebit.

XXIX.

DE PROFERENDIS FINIBUS IMPERII.

Dictum *Themistocli*, sibi ipsi applicatum, incivile certe fuit, & inflatum; sin de aliis, atq; in genere, prolatum fuisset, prudentum sane Observationem, & pergravem Censuram complecti videretur. Rogatus in convivio, ut cytharam pulsaret, respondit, *Fidibus se necire: cæterum posse oppidum parvum in magnam civitatem evehere*. Ista certe verba, ad sensum Politicum translata, Facultates duas, multum inter se discrepantes, in iis qui rerū gubernacula tractant, optime describunt, & distinguunt. Etenim, si *Regum* Consiliarios, Senatores, aliosque ad negotia publica admotos, qui utquam fuerunt, attente intueamur, reperietur profecto (licet rarissime) nonnulli, qui *Regnum* aut *Civitatem*

Civitatem è parvis ampla efficere possunt, *Fiducias* tamen sunt valde imperiti: E contra autem, alij quamplurimi, in cythara, aut lyra. (hoc est. Aulicis tricis,) miri artifices, qui, tantum abest, ut Rempub. amplificare possint, ut potius à natura comparati videantur ad statum Reip. beatum & florentem labefactandum, & evertendum. Sane artes illæ degeneres, & præstigæ, quibus sæpenumero *Consilarii*, atque rerum potentes, gratiam apud *Principes* suos, & famam in vulgus, reportant, haud aliud nomen merentur, quam *Peritia* cuiusdam *Fiduciarie*; utpote, cum sint res, magis grata in præfens, & artificibus ipsis ornamento, quam ad Rempub. quarum sunt ministri, opes & amplitudinem, utiles, aut accommodæ. Occurrent proculdubio & alij *Consilarii*, atque Reipub. *Gubernatores*, minime spernendi, qui sint negotiis pares, possintq; res commode administrare, casque à manifestis præcipitis & incommodis conservare; è virtute tamen illa *Rempub. ereatrice & amplificatrice* longo intervallo absunt.

Verum qualescunque demum fuerint *Operarii*, conjiciamus oculos in opus ipsum; Qualis nimirum censeretur debeat vera *Regnorum & Rempub. Magnitudo*, & quibus *Artibus* obtineri possit: Dignum profecto argumentum, quod *Principes* perpetuo in manibus habeant, & diligenter meditentur; quo nec vires suas in majus aestimantes, inceptis se vanis & nimis arduis implicant; nec rursus easdem plus æquo despicientes, ad consilia pusillanima & meticulosa se demittant.

Magnitudo Imperiorum, quoad *Molem & Territorium*, mensura subjicitur, quoad *Reditus*, calculis: *Numerus Civium*, & *Capita*, censu; *Urbium & Oppidorum* amplitudo, tabulis excipi possunt. At tamen non reperitur Inter *Civilia* res errori magis obnoxia, quam verum & intrinsecum excipere valorem, circa vires & *Copias Imperij* alicujus. Assimilatur *Regnum Cælorum* non glandi, aut nuci alicui grandiori, sed *grano synapis*, quod inter grana est nimium; quod tamen habeat, interim, intra se, proprietatem quandam, & spiritum innatum, quo se & citius attollat, & latius diffundat: eodem modo invenire est *Regna & Status*, ambitu quidem & regionum tractu valde ampla; quæ tamen ad *Fines* ulterius *proferendos*, aut latius imperandum, sunt minus apta; alia contra, dimensione satis exigua, quæ tamen bases, in quibus *Monarchia* inædificentur, esse possint.

Urbes munita, plena Armamentaria Equorum propagines generosæ, Currus armati, Elephantum, Machinæ atque Tormenta bellica omnigena, & similia; sunt certe ista universa nihil aliud, quam *Ovis induta pelle Leonina*; nisi *Gens* ipsa, stirpe sua, & ingenio, sit fortis, & militaris. Imo nec numerus ipse *Copiarum* multum juvat, ubi milites imbelles sunt, & ignavi. Recte enim *Virgilius*: *Lupus numerum pecorum non curat*. Exercitus *Persarum*, in campis *Arbele*, oculis *Macedonum*, tanquam vastum *hominum* pelagus subjiciebatur, adeo ut *Duces Alexandri*, nonnihil ipso spectaculo perculsi, *Regem* interpellarent; atque ut nocturnum prælium committeret, ei auctores erant: *Quibus ille, Nolo* (inquit) *suf-*

furari victoriam. Ea autem etiam opinione fuit facilior. *Tigranes Armenius*, castra metatus in quodam colle, cum exercitu quadringentorum millium, cum spectaret aciem *Romanorum*, quæ quatuordecim millia non excessit, contra se tendentem, in scommate illo suo sibi complacuit: *Ecce* (inquit) *hominem, pro legatione, nimio plus quam oportet; pro pugna, longe minus*. Eosdem tamen, priusquam occubisset Sol, satis multos, ad illum infinita strage profligandum, expertus est. Innumera sunt exempla, quam sit multitudinis cum fortitudine congressus impar. Primum igitur, pro re certissima & exploratissima decernatur, & statuatur; Quod caput omnium, quæ ad *Magnitudinem Regni* aut *Status* spectent, sit, ut populus ipse sit stirpe & ingenio bellicosus, Atque illud magis tritum, quam verum, quod *Nervi belli sint pecunia*, si desint nervi lacertorum in *Gente* molli & effeminata. Recte enim *Cæso* ostentanti aurum respondit *Solon*: *At si quis (ô Rex) venerit, qui melius quam tu ferrum gesserit, illi præfecto totum hoc cedit aurum*. Quare, quicumque is tandem sit *Princeps* aut *Status*, cujus subditi nativi & indigenæ, non sint animosi & militares, potentiam suam admodum sobrie aestimet: Atque è contra, *Principes*; qui dominantur in *Gentes* animosas & *Martias*, norint illi satis vires suas, si sibi alias non desint. Quod attinet ad *Copias mercenarias*, (quod solet adhiberi remedium, cum *Copiarum* nativæ desint,) plena sunt omnia *Exemplis*; quibus liquido patet, quod quicumque *Status* illis innitetur, poterit fortasse pennas, ad tempus breve, nido majores extendere, sed defluent illæ paulo post.

Benedictio Juda, & Isascharis, in unum nunquam convenient; nimirum, ut eadem *Tribus* aut *Gens*, sit simul, & *Leontis catulus*, & *Asinus procumbens inter sarcinas*. Neque inquam fiet, ut *Populus Tribus* oppressus, fortis exillat, & bellicosus. Verum est, collationes publico consensu factas, minus animos subditorum deprimere, & deprimere, quam quæ ex imperio mero indicuntur. Id quod liquido videre est in *Tribus Germaniæ inferioris*, quas *Excisus* vocant, atque, aliqua ex parte, in iis, quæ *Subsidia* nominantur apud *Anglos*. Etenim notandum est, sermonem jam institui, de animis hominum, non de opibus. *Tributa* autem huc ex consensu conferuntur; & quæ ex imperio imponuntur, etsi eadem res sint, quoad opes exhauriendas, varie tamen omnino animos subditorum afficiunt. Stantur igitur & hoc, *Populum Tribus gravatum*, idoneum ad imperandum non esse.

Aspirantibus ad *Magnitudinem Regni & Status*, profusè cavendum, ne *Nobiles & Patricii*, atque (quos vocamus) *Generosi*; majorem in modum multiplicentur. Hoc enim eorum ducit, ut *Plebs Regni* sit humilis & abjecta, & nihil aliud fere quam *Nobilium* mancipia & operarii. Simile quiddam fieri videmus in silvis caduis; in quibus, si major, quam par est, caudicum sive arborum majorum relinquatur numerus, non renascetur silva sincera & pura; sed major pars in vepres & dumos degenerabit: Eodem modo, in *Nationibus*, ubi numerosior justo est *Nobilitas*, erit *Plebs* vilis & ignava.

Ecc
atque

atque eo demum res redibit, ut nec centesimum quodque caput sit ad galeam portandam idoneū: præsertim si peditatum spectes; qui Exercitus plerumque est robur præcipuum; Unde succedet magna populatio vires exigua. Nusquam gentium, hoc quod dico, luculentius comprobatum est, quam em exemplis *Angliae*, & *Gallia*: Quarum *Anglia*, quamvis territorio, & numero incolarum longe inferior, potiores tamen partes fere semper in bellis obtinuit; hanc ipsam ob causam, quod apud *Anglos*, coloni, & inferioris ordinis homines, militiæ habiles sint, rustici *Gallia* non item. Qua in re, mirabili quadam & profunda prudentia, excogitatum est ab *Henrico Septimo Angliæ Rege*, (id quod in *Vita* ejus *Historia* fusius tractavimus,) ut prædia minora atq; domus Agricolationis instituerentur, quæ habeant certum, eumque mediocre agri modum annexum, qui distrahi non possit; Eo fine, ut ad victum liberaliorem sufficiat; utque agricultura ab iis exerceretur, qui domini fuerint fundi, aut saltem usufructuarij, non conductitij, aut mercenarij. Nam ita demum Characterem illum, quo Antiquam *Italiam* insignivit *Virgilius* merebitur regio aliqua.

— *Terra potens armis, atque ubere gleba.*

Neq; prætereunda est illa pars *Populi*, (quæ *Anglia* fere sit peculiaris, nec alibi, quod scio, in usu, nisi forte apud *Polonos*.) *Famuli* scilicet *Nobilium*: Hujus enim generis etiam inferiores, quoad peditatum, agricolis ipsis minime cødunt. Quare certissimum est, quod magnificentia, & splendor ille Hospitalis, atque Famulitiæ, & veluti Satellitiæ ampla, quæ in more sunt apud *Nobiles*, & *Generosos*, in *Anglia*, ad potentiam militarem apprime conducant; ubi contra *Nobilium* obscura, & magis privata, & in se reducta vitæ ratio, Copias militares minuit.

Danda est omnino opera, ut *Arbor* istæ *Monarchie*, qualis fuit *Nebuchadnezaris*, truncum habeat satis amplum, & robustum, ad ramos suos & frondes sustentandas; hoc est, ut numeris in *disgenarum*, ad subditos extraneos cohibendos, satis superque sufficiat. Illi igitur Status, ad *Imperij Magnitudinem* bene comparati sunt, qui *Ins Civitatis* facile & libenter largiuntur. Vana siquidem fuerit opinio, posse manipulum hominum, utcunque animis & consilio excellent, regiones nimio plus amplas & spatiosas, *Imperij* jugo cohibere & frænare. Id ad tempus fortasse facere possint, sed diuturnitatem hæc res non assequitur. *Spartani* pauci fuerunt & difficiles in cooptandis novis Civibus. Unde donec intra parvos limites dominati sunt, res eorum firmæ fuerunt, & stabiles; at postquam limites suos cœpissent proferre & latius dominari, quam ut stirps *Spartanorum*, turbam exterorum, imperio commode coërcere posset, potentia eorum corruit. Nulla unquam *Respublica* sinus suos, ad novos Cives recipiendos, tam profuse laxavit, quam *Respublica Romana*. Itaque par erat, instituto tam prudenti, fortuna; cum in imperium toto orbe amplissimum succreverint. Moris apud eos erat. *Ins Civitatis* prompte elargiri; idque in supremo gradu, hoc est, non solum *Ins Commerciij*, *Ins Connobij*, *Ins Hereditatis*; verum etiam *Ins Suffragij*, & *Ins Petitionis* sive *Honorum*: Hocque

rursus, non singulis tantum Personis, sed totis familijs, imo Civitatibus: & nonnunquam integris Nationibus communicarunt. Huc adde consuetudinem deducendi Colonias, quibus *Romana Stirpes* in solum exterum transplantabantur. Quæ duo Instituta si simul componas, dices profecto, non *Romanos* se diffudisse super *universum Orbem*; sed contra, *Orbem universum* se diffudisse super, *Romanos*: Quæ securissima proferendi *Imperij* est ratio. Subit mirari sapius *Imperium Hispanorum*, quod tam paucis indigenis tot Regna & Provincias amplexari & frænare possit. At certe, *Hispania* ipsæ, pro *Atboris* stemmate satis grandi haberi debent: cum longe ampliore contineant regionum tractum, quam *Roma*, ut *Sparta*, sub intus suis, contingerat. Porro, quanquam *Ins Civitatis* latis parce soleant *Hispani* impertire, quod proximum tamen est, faciunt; Quippe, qui cujuscunque Nationis homines, ad militiam suam ordinariam, promiscue admittant. Quinetiam, summum belli imperium, haud raro, ad Duces, natione non *Hispanos*, deferunt. Attamen, & illam ipsam videntur, non ita pridem, indigenarum paucitatem sensisse, eique succurrere cupivisse; ut ex *Pragmatica Sanctione*, hoc Anno promulgata, cernere est.

Certissimum est, *Artes Mechanicas sedentarias*, quæ non sub dio, sed sub tecto exercentur; atque *Manufacturas delicatas*, quæ digitorum potius quam brachium requirunt, sua natura, militaribus animis esse contraria. In universum, *Populi bellicosi* ferriari gaudent, & pericula quam labores minus exhorrent. Atque in hoc ingenio suo non sunt admodum reprimendi, si, animos ipsorum in vigore conservare, cordi nobis sit. Magno itaque adjumento, *Sparta*, *Athenis*, *Roma*, aliique antiquis *Rebus publicis* fuit, quod habuerint non ingenuos, sed servos plerumque, quorum laboribus istiusmodi opificia expediebantur: Verum mancipiorum usus, post *Legem Christianam* receptam, maxima ex parte, abiit in defuetudinem. Huic vero rei proximum est, ut artes istæ alienigenis tantum permittantur; qui propterea alliciendi, aut saltem facile recipiendi sunt. *Natio* autem *Plebs* ex tribus generibus hominum constare debet; Nempe ex *Agricolis*, *Famulis ingenuis*, & *Artificibus*; quorum opera robur & lacertos vires postulant: Cujusmodi sunt *Fabris Ferrariis*, *Lapidariis*, *Lignariis*, & similes; non annumerando *Militiam descriptam*.

Ante omnia, ad *Imperij Magnitudinem* confert, ut *Gens* aliqua *Armorum studium* profiteatur, tanquam decus suam, & institutum vitæ primarium, & in præcipuo honore habitum. Quæ enim à nobis adhuc dicta sunt, ad habilitates tantum erga arma spectant; Quorsum autem habilitas, si non rei ipsi incumbitur, ut producat in actum? *Romulus* (ut narrat, aut fingunt,) postquæ è vivis excefferat, illud *Civibus* suis legavit, ut ante omnia *rem militarem* colerent, unde in *Caput* *Orbis* terrarum *Urbs* eorum insurgeret. *Imperij Spartam* fabrica universa, (non nimis prudenter quidem, sed diligenter tamen, (ad illum finem & scopum, composita est & constructa, ut Cives sui Belligeratores essent, *Perisurum*, & *Mace-*

Macedonum, idem erat institutum, sed non tam constans aut diuturnum. *Britanni, Galli, Germani, Gothi, Saxones, Normanni*, & nonnulli alii, etiam ad tempus armis se præcipue dederunt. *Turca* idem institutum, Lege sua paululum extimulati, hodie retinent, sed magna cum militiæ suæ (ut nunc est) declinatione. In *Europa Christiana*, Gens, quæ illud adhuc retinet & proficitur, soli sunt *Hispani*. Verum res est tam liquida, & manifesta, unumquemque in eo proficere maxime, in quo plurimum impendit studii, ut verbis non indigeat. Satis sit inuisile, desperandum omnino alicui Nationi esse, quæ non ex professo arma & militiam colat, iisque præcipue studeat & incumbat, sibi veluti ultro obventuram insignem aliquam *Imperii Magnitudinem*: Contra autem, certissimum esse temporis Oraculum, Nationes illas, quæ in armorum professione & studiis diutius permanferint, (id quod *Romani, Turcaque*, potissimum fecere,) miros in *Imperio amplificando* facere progressus. Quin & illa, quæ bellica gloria, per unius tantummodo seculi spatium floruerit, inde tamen, unico illo seculo, eam *Imperii amplitudinem* assecuta sunt, quam longo post tempore, etiam remissa illa armorum disciplina, retinuerunt.

Præcepto præcedenti affine est; Ut Status quis utatur ejusmodi Legibus, & Consuetudinibus, quæ justas illi causas, aut saltem prætextus, arma capescendi, tanquam in promptu ministrent. Etenim, ea est insita animis hominum Justitiæ apprehensio, ut bellum, (quod tot sequuntur calamitates,) nisi gravem ob causam, saltem speciosam, inferre abstineant. *Turcis* præsto est semper, & ad nutum, belli causa; Propagatio scilicet Legis & Sectæ suæ. *Romani*, quanquam pro magno decore *Imperatoribus* apud eos fuerit, si *fines Imperii* priorum protulissent, tamen ob hanc causam, ut *fines proferrentur*, nunquam bella susceperunt. Aspiranti igitur ad *Imperium* Nationi illud in more sit; Ut sensum habeat vividum & acrem injuriæ alicujus, vel Subditis suis limitaneis, vel Mercatoribus, vel publicis Ministris, illatæ; neque à prima provocacione diutius torpeat, aut tardet. Item, prompta sit, & alacris, ad auxilia mittenda *Sociis suis, & Fœderatis*: Id quod perpetuum erat apud *Romanos*: adeo ut, si forte in *Populum fœderatum*, cui etiam cum aliis fœdus defensivum intercederet, hostilis impressio facta esset, atque ille à plurimis suppetias peteret, *Romani* omnium primi semper adessent, beneficii decus nemini præripiendum relinquentes. Quod vero attinet ad bella, antiquis temporibus, propter *Statuum conformitatem* quandam, aut *Correspondentiam tacitam*, gesta, non video in quo jure illa fundata sint. Talia fuerunt bella, quæ à *Romanis* suscepta erant, ad *Graciam* in libertatem vindicandam; Talia à *Lacedæmoniis & Atheniensibus*, ad constituendas aut everteudas *Democracias, & Oligarchias*; Talia quandoque illata sunt, à Rebus publicis aut Principibus, sub prætextu, subditos alienos protegendi, & à Tyrannide liberandi. Ad rem præsentem sufficiat, ut illud decernatur: Non esse expectandam, Statui alicui, *Imperii Amplitudinem*, nisi ad quamvis occasionem justam se armandi protinus expergificatur.

Nullum omnino corpus, sive sit illud naturale, sive Politicum, absque *exercitatione*, sanitatem suam tueri queat. *Regno* autem aut *Reipublicæ justum* atque *honorificum bellum* loco *salubris exercitationis* est. Bellum Civile profecto instar caloris febrilis est; At bellum externum instar caloris ex motu; qui valetudini imprimis conducit. Ex pace enim deside atque torpente, & emolliuntur animi, & corrumpuntur mores. Sed utcunque res se habeat, quatenus ad alicujus Status *felicitatem, Magnitudinis* proculdubio interest, ut quasi semper in armis sit. Atque exercitus veteranus perpetuo tanquam sub vexillis habitus, etsi res sit magni proculdubio sumptus & impensæ; attamen ejusmodi est, ut Statui alicui, quasi arbitrium rerum inter vicinos, aut saltem plurimum existimationis ad omnia, conferat. Id quod insigniter cernere in *Hispanis*, qui jam per annos centum & viginti, Exercitum veteranum, ad aliquas partes, licet non semper ad eandem, aluerunt.

Maris dominium, Monarchiæ quædam Epitome est. *Cicero* de *Pompeij* contra *Cæsarem* apparatu, scribens ad *Atticum*: *Consilium* (inquit) *Pompeij*, plane *Themistoclem* est: *Putat enim, qui mari potitur, eum rerum potiri*. Atque *Cæsarem Pompejus* proculdubio delassasset, & attrivisset, nisi inani fiducia inflatus, ab illo incepto destitisset. *Prælia navalia*, quanti fuerint momenti, ex multis exemplis patet. Pugna ad *Actium*; Orbis Imperium determinavit. Pugna ad *Insulas Cursolares, Circulum in navibus Turca* posuit. Multoties certe evenit, ut *victoria navales*; finem summæ belli attulerint: sed hoc factum est, cum alex hujusmodi præliorum, totius belli fortuna commissa est. Illud minime dubium, quod qui *Maris* potitur dominio, in magna libertate agit, & tantum, quantum velit, de bello sumere potest: Ubi contra, qui terrestribus Copiis est superior, nihilominus plurimis angustis conflictatur. At hodie, atque apud nos *Europæos*, si unquam, aut uspiam, potentia *Navalis*, (quæ quidem huic regno *Britanniæ* in dotem cecidit, summi, ad rerum fastigia, momenti est: tum quia pleraque *Europa Regna* Mediterranea simpliciter non sunt, sed maxima ex parte Mari cincta: tum etiam, quia utriusque *India* thesauri & opes, imperio *Maris*, veluti accessorium quiddam, existunt.

Bella moderna, veluti in tenebris gesta, censeferi possunt, præ gloria & decore vario, quæ in homines militares, præcis temporibus, à rebus bellicis, resilire solebant. Habemus hodie, fortasse ad animos faciendos, *Ordines* quosdam *honorificos militia*: Qui tamen jam facti sunt armis & togæ communes. Etiam in *Scutis Gensilitiis Stemmarum* nonnulla habemus: Insuper, *Hospitia*, quædam *publica*, militibus emeritis & mutilatis destinata, & hujusmodi. Verum, apud Veteres, in locis, ubi victoriæ partæ sunt, extructa Trophæa: Laudationes tuncbres: Monumenta magnifica occumbentium in bello: Coronæ Civicæ, Militares, singulis concessæ: Nomen ipsum *Imperatoris*, quod postea *Reges* maximi à belli Ducibus mutuati sunt: Redeuntium Ducum, bellis prospere confectis, celebres Triumphus, Donativa atque largitiones ingentes in milites, sub Exercituum dimissionem: Hæc (inquam) tot & tanta

fuerunt, & tam insigni splendore corrufcantiâ, ut pectoribus mortalium, etiam maxime conglaciatis, igniculos subdere, eaque ad bellum inflammare potuerint. Ante omnia vero, *Mos ille Triumphandi*, apud Romanos non res erat ex pompa, aut spectaculum quoddam inane, sed inter prudentissima plane nobilissimaque instituta, numerandus: Utpote, qui in se hæc tria haberet; Ducum decus & gloriam; Ararij ex spoliis locupletationem; & Donativa militum. Verum honor *Triumphus*, fortasse *Monarchus* non competit, præterquam in personis *Regum* ipsorum aut *Filiorum Regum*; Quod etiam, temporibus *Imperatorum Roma* obtinuit: qui honorem ipsum *Triumphus*, *Sibi* & *Filiis* suis, de bellis, quæ præsentibus ipsi consecerant, tanquam peculiarem referarunt. *Vestimenta* autem solaminodo, & *insignia Triumphalia*, aliis *Ducibus* indulerunt.

Veum, ut Sermones hos elaudamus, Nemo est, (ut testatur *Sacra Scriptura*), qui sollicitè cogitando, potest apponere ad *saturam suam cubitum unum*; in pusillo scilicet corporis humani modulo: cæterum in magna *Regnorum & Rerump.* fabrica *Imperium amplificare*, & *sinus proferre Reges* penes & dominantes est. Nam prudenter introducendo *Leges*, *Instituta*, & *Consuetudines*, quales jam proposuimus, & alias his similes, posteris, & seculis futuris, *Magnitudinis* sementem fecerunt. Verum ista *Consilia* apud *Principes* raro tractantur, sed res fortunæ plerunque committitur.

XXX.

DE REGIMINE VALETUDINIS.

IN *Regimine Valetudinis*, invenire est quandam prudentiam, ultra *Regulas Medicinæ*: Observatio cujusque propria, eorum quæ nocent, eorum quæ juvant, optima est *Medicina* ad sanitatem tuendam. Verum tutius est concludere, *Hoc sensu mihi nocuisse, ergo eo non utar*; quam isto modo, *Hoc quod sensi, minime offendit, ergo eo uti licet*. Etenim vigor juventutis, excessus plurimos tegit, qui tamen in senectute tandem velut debita exigentur. Considera ætatem ingruentem, neque confide eadem perpetuo continuare: Non enim bellum indieendum *senectuti*. Cave à subita aliqua mutatione, in *Regiminis* parte quapiam principali; Quod si necessitas urgeat, cætera ad eam mutationem accommoda: Secretum enim est, & Naturale, & Politicum; *Tutus est, multa mutare, quam unum magnum*. Examini tamen subjicias consuetudines tuas: *Diætæ*, *Somni*, *Exercitationes*, *Vestium*, *Mansionis*, & *similium*; Et, si quid nocumento esse judices, experire illud paulatim exuere: ita tamen, ut si ex mutatione nocumenti aliquid perceperis, ad consueta redeas: Difficile enim distinguere inter ea, quæ toto genere sunt salubria, & ea quæ corporis tui unice constitutioni conveniunt. Vacuo animo esse, & hilari, ad horas cibi, somni, & exercitationis, est ex optimis præceptis, ad prolongandam vitam. Quatenus ad *animi Passiones* & *Studia*: Devita invidiam; metus anxios; iram intus cohibitam: subtiles & nodosas disquisitiones: gaudia, & exbilarationes immòdicas: tristitiam alte pressam, & non communicatam. Amplectere spes: lætitiâ potius quam gaudium: delectationum varietatem magis quam

fatietatem; admirationem, & propterea novitates; studia quæ animum replent splendidis & illustribus objectis; veluti, *Historias*, *Fabulas*, *Peragrations* *Naturæ*. *Medicationem* si omnino fugias, valetudine utens bona, corpori ingrator accedet, cum necessitas ingruerit. Eidem si nimium assuefcas, detrahet de viribus & efficacia ejus quando morbus advenerit. Probo potius *Diætæ* quasdam, ad certa tempora, quam usum medicamentorum frequentem; nisi jam pridem transferit in consuetudinem. *Diætæ* enim hujusmodi alterant corpus magis, perturbant minus. Ne contemnas accidens aliquod in corpore tuo novum & insuetum, sed consilium *Medicorum* circa illud adhibe. Dum ægrotas, valetudinem tuam cura maxime; dum vales, corpore tuo utere, nec sis nimis delicatus: Qui enim, dum valet, corpori tolerantiam imperat; in morbis compluribus, qui scilicet non sunt acuti, *Diætæ* sola, & corporis *Regimine* paulo exquisitior, curari possit absque multa *Medicatione*. *Celsus* monitum illud suum nunquam parturisset ut *Medicus*, nisi una fuisset vir prudens. In præceptis dat, tanquam Arcanum tuendæ valetudinis, & prolongandæ vitæ, ut quis contraria alternet, & subinde mutet: sed cum inclinatione in extremum benignius. Nempe: *Vitæ* utere parciore, & pleniore: sed pleniore sæpius: *Vigiliis*, & somno largiori, insuefcas, sed somno magis: *Quietem* & motum sive exercitium, repetas: sed frequentius motum: & similia. Ita enim *Natura* simul & fovetur, & robur acquirit. Ex *Medicis* aliqui, erga ægrum, & ejus desideria, tam sunt indulgentes, ut morbi curam legitimam non urgeant: Alij contra, tam regulares & rigidi, in procedendo secundum artem, circa curam morbi, ut ægri conditionem & naturam non satis respiciant. *Medicum* elige temperatæ mediæ: vel si hoc ad votum, in uno aliquo *Medico* non cesserit, adhibe ex utroque genere unum: atque memor sis advocare *Medicum* corporis tui gnarum non minus, quam in *Arte* sua spectatum.

XXXI.

DE SUSPICIONE.

Suspiciones inter cogitationes, sunt ut inter aves *Vespertiones*: Nunquam volitant, nisi luce vespere. Reprimendæ certe sunt, aut saltem caute custodiendæ: Mentem enim obnubilant: amicos alienant, & negotia interpellant: ita ut nec alacriter, nec constanter, peragi possint. *Reges* inclinant ad tyrannidem: *Maritos* ad zelotypiam: etiam *Prudentes* ad animi vacillationem, & melancholiam. Sunt autem *Suspiciones*, defectus, non tam cordis quam cerebri: locum enim reperiunt etiam in fortissimis animis: Exemplo esse poterit *Henricus Septimus*, *Rex Angliæ*: quo non fuit alter suspiciacior, nec tamen animosior. In ejusmodi vero temperatūra minus nocent: plerunque enim non admittuntur, nisi prius discutiantur, utrum probabiles sint, annon. Verum in meticulous ingenis nimio plus prævalent. Nihil certe æque facit hominem multa *suspiciari*, ac parum scire. Itaque rectissime adhibetur remedium, ad *Suspiciones*, ut quis inquietudinem urgeat, Fumo enim & tenebris aluntur *Suspiciones*. *Quid sibi tandem volunt homines? Existimant ne, cunctos, quorum opera utuntur, & qui-*
buscum

*buscum versantur, Angelos esse, aut Sanctos? Nesciuntne, illos ad suos proprios fines aspirare: & unumquemque proximiorum esse sibi, quam alteri? Nullus itaque est modus moderandis Suspicionibus aptior, quam remedia parare, ac si Suspiciones essent veræ; iis vero fræna injicere, ac si essent falsæ. Eatenus enim Suspiciones ului esse poterunt, ut ita nos comparemus, quod quamvis verum foret, quod *Suspiciamur*, nocere tamen non possit. *Suspiciones*, quas ex se mens colligit, nil sunt nisi inanes bombi. Quæ vero externo artificio aluntur, animisque hominum instillantur susurronum & famigeratorum sermonibus, aculeos habent. Optima certe ratio, expediendi nos, ex impedita hac *Suspicionum* sylva, est libera quædam & aperta illarum declaratio, apud eos, quos suspectos habemus: hinc enim fieri non potest, quin plus cognoscamus, utrum veræ sint, nec ne, quam antea. Hoc simul reddet eum, quem *suspectum* habemus, cautum magis & circumspicuum, ne novam præbeat *Suspicionis* ansam. Sed hoc fieri non oportet cum hominibus pravæ indolis & degeneris: hi enim, ubi semel se *suspectos* sentiant, fideles postmodum nunquam evadent. Proverbium habetur apud *Italos*: *sospetto licentia fede*. Quasi *Suspicio* fide missionem daret: cum potius fidem accendere deberet, ut se ipsam liberaret.*

XXXII.

DE DISCURSU SERMONUM.

Sunt qui in *Sermonibus* affectant potius ingenij laudem, qua in quamcunque partem disputare possint, quam iudicij, in veritate enucleanda: ac si laudabile esset, invenire quid dici possit, non quid taceri debeat. Sunt qui in promptu habent *Locos* aliquos *Communes*, & *Themata*, in quibus luxuriantur, cætera steriles & jejuni; Quod penuriam genus plerumque tædio afficit, & quamprimum notam subierit, in ridiculum evadit. Pars *Sermonis* honorationis, hæc est: ansam *Sermonis* præbere; & rursus eidem moderari, ac ad alia transire; nunc enim quis *Chorem* ducit. Bonum sane, in conversatione & colloquiis familiaribus subinde variare; & *Sermones* circa res præsentibus cum disputationibus; Narrationes cum argumentis; Quæstiones cum positivis; Iocosa cum seriis, immiscere. Satiætatem siquidem & fastidium parit, in aliquo subiecto diutius harere. Quantum ad *Jocos*: Sunt quædam, quæ à loco veluti privilegio, eximi debent; Religio, negotia Republicæ, personæ sublimes, Privatiorum negotia majoris momenti; deique casus omnis miserabilis. Nonnullos tamen reperies, quibus ingenia sua obdormiscere videbuntur, nisi acutum aliquem & mordacem *Sarcasum* in quempiam contorserint. Ille *Habitus* omnino coercendus;

Parce Puer stimulis, & fortius utere lovis.

In summa, Discrimen servandum, inter *falsa*, & *amara*. Certe qui *Satyrice* amplectitur *venam*, sicut aliis metum injicit ab ingenio suo, ita ab aliorum memoria metuere debet. Qui interrogatum, & addisces multa, & placebit in multis; præsertim si quæstiones suas ad captum & peritiam Respondentis adaptet: siquidem occasionem ei præbebit scientiam suam ostendendi; ipse autem novis continuo scientiæ augmentis dotabitur. Molestæ autem ne sint Quæstiones: Id Examinatori convenit. Etiam qui *Sermonis* familia-

ris dignitatem tueri cupit, aliis vices loquendi relinquat: Qui &, si qui adsint, qui dominari in *Sermonibus*, & tempus universonum occupare studeant, illos arte quadam abrumpere sciat, & alios ad loquendum inducere: Sicut *Tibicines* moderari solent saltantibus. Scientiam si quandoque dissimules eorum, quæ scire existimaris, putaberis alias ea scire, quæ nescis. *Sermo* alicujus de se ipso, rarus esse debet, & cum iudicio. Novi quædam, cui sæpe in ore erat, per *Ironiam*: *Oportet et hunc egregie sapientem esse, ita multa de se ipso loquitur*. Vix occurrit casus aliquis, in quo se laudare quis decore possit, præter unum: Is est, si virtutem alterius laudet; Sed eam intelligo virtutem ad quam ipse aspirat. *Sermo* alios pungens & vellicans, parce utendus: Etenim *Sermones familiares* debent esse instar campi aperti, in quo spatari licet: non via regia, quæ deducit domum. Noveram *Nobiles* duos, ad partem *Anglia* Occidentalem: quorum alter *Scommatibus* nimio plus indulgebat, sed hospitalis admodum erat; alter autem quærere solebat, à convivis illius prioris, *Dic sodes, annon Scommata aliquod intercesserat in quempiam jactum?* Cui Conviva forte: *Tale aliquid contigit*. At ille, ut pote alterius æmulus, *Satis sciebam, eum prandium bonum malis condimentis corrupturum*. *Sermo* cum discretione præstat *Eloquentiæ*: Et apte loqui, & accommodate, ad personam cum qua colloquimur, efficacius est, quam ornamenta verborum aut *Methodi*, captare. *Continuata ratio* bonæ, absque interlocutione bona, tæditatem monstrat. At replicatio, & interlocutio bona absque facultate *Orationem* continuandi, penuriam, & scientiam minime fundatam, prodit: Quemadmodum in Animalibus videmus, quæ cursu minus valent, flexu maxime agilia esse: Ut fit inter *Leporarium*, & *Leporem*. Circumstantiis nimio pluribus *Orationem* vestire, antequam rem ipsam attingas, tædium parit: iisdem penitus carere, abruptum quiddam est, & ingratum.

XXXIII.

DE PLANTATIONIBUS POPULORUM.

Colonia eminent inter Antiqua & Heroica Opera. Mundus cum adhuc juvenis esset, plures progenit liberos: nunc senex factus, pauciores. Etenim, non immerito *Colonias* novas, tantquam liberos Nationum antiquiorum duxerim. *Plantationem Populorum* proba in solo puro: intelligo, ubi *Populus* non destruitur, ut *Populus* inferatur: Hoc enim cum fit, *Exstirpatio* profus est, non *Plantatio*. *Plantatio* regionum non abfinitilis est *Plantationis* sylvarum: in quibus de Utilitate capienda nihil cogitandum ante annum vicesimum: Verum fructus uber & locuples, in fine Operis, expectandus. Illud certe, quod præcipue *Colonias*, alias bene successuras, evertit, fuit, fordida illa & avida lucri captatio, sub initiis *Coloniarum*. Verum est, Lucri segetem acceleratam non negliendam, modo cum bono *Colonia* conjuncta sit, sed non ultra. Indignum quiddam & infantum est, cum fax *Populi*, exules, & damnati, in *Colonia* seminarium sumuntur. Quin & *Colonia* ipsam corrumpit & perdit. Hujusmodi enim homines profligati instar errorum degenti nec operi accingens, sed otio se dedent: quin &

scelera perpetrabunt, fruges confument, & *Colonia* fastidio afficientur; At tam demum nuncios & literas in patriam mittent, in *Plantationis* præjudicium & dedecus. Populus qui in *Colonia* sumatur, præcipue sint Artifices generum sequentium: Hortulani, Aratores, Fossiores, Fabri ferrarij, Fabri lignarij, Piscatores, Aucupes, Chirurghi, Pharmacopola, Coci, Pistori, Cerevisiarij, & hujusmodi. In *Regione*, ubi *plantari* instituitis, circûspice primo, quod genus esculentorum & poculentorum, terra ex sese, sine cultura, edat: Veluti Castaneas, Inglandes, Nuces, Pinus, Olivas, Dactylos, Pruna, Cerasa, Mel sylvestre, & similia; Atque illis, ut par est, utere. Dein disquire, quod genus Victualiorum, Solum proferre possit celeriter intra annum: Veluti Pastinacas, Caricas, Brassicas, Cepas, Raphanos, Melones, Pepones, Cucumeres, Attriphices de *Jerusalem*, Maiz, & alia. Quantum ad Triticum, Siliquam, Hordeum, & Avenam, nimiam Grana hæc possunt culturam: Attamen à Fabis & Pisis etiam inchoare licet: tum quia minore opera indigent; tum quia non minus cibi loco, quam panis, inferviunt. Etiam ab *Oryza* multiplex provenit seges, quæ & cibi quoque copiam facit. Ante omnia, magna copia transportanda, panis Biscocti, Farinæ ex Avena Pollinis, Farinæ omnigenæ, & similia, ut sub initiis præsto sint, donec panis confici possit. Pecudes, & Aves, delige eas, quæ à morbis præcipue immunes sunt, & præceteris prolifica: Quales sunt porci, Capræ, Gallinæ, Gallinæ Indicæ, Anseres, Columbæ domesticæ, Cuniculi & similes. Præcipue autem Piscationibus incumbendum, tum ad sustentationem *Colonia*, tum ad lucrum exportationis. Commeatus in *Coloniis* adeo parca manu fere distribuendus; ac si in Oppidis obfessis esset; hoc est, pro rata. Maxima autem pars soli, quod in hortos aut segetes convertitur, horreis publicis assignetur, in quibus fruges reponantur, & mensura certa distribuantur: Ita tamen ut supersint nonnullæ fundi portiones, in quibus industria singulorum se exercent. Circûspice insuper, quas merces nativæ *Regio* illa producat, ut exportatio earû, in loca ubi maxime in pretio sunt, sumptus levet; Ut usuvenit in *Nicotiano* apud *Virginiam*; modo non sit (ut jam dictum) in præjudicium intemptivum *Colonia* ipsius. Sylvæ in *Regionibus* desertis, ut plurimum, abundant; Itaque ligna, ad ædificia, naves, aut ejusmodi usus apta, inter præcipuas merces numeranda. Si inveniatur vena ferri, & rivuli ad molendina ferraria idonei, ferrum è mercibus quætuosis est, in *Regionibus* sylvosis. Salis nigri confectio per calorem solis, si Clima ferat, digna res est quæ tentetur. Etiam Sericum vegetabile, si adsit, merx est lucrosa. Pix cujuscunque generis, ubi proveniunt pinus & abieres, semper præsto est. Quin & pharmaca, & ligna odorata, si reperiantur, haud parvum commodum præbent. Etiam cineres, quibus ad sapam utuntur, non modicum utilitatis afferent; Similiter & alia, quæ perquiri possunt. Verum fodinis ne confidas nimium præsertim à principio. Fodina enim fallaces sunt, & sumptuosæ; & spe pulchra lactantes, colonos reddunt circa alia socordes. Regimen *colonia* committatur uni, cui tamen assideant Consiliarii aliquot; atque muniantur

auctoritate, ad exemplum Juris militaris, sed aliquantulum restricta. Ante omnia, hunc sibi decerpant homines fructum, vivendo in eremo; ut Deum semper, & jusque cultum, præ oculis habeant. Rursus, *Colonia* à numerosiore Concilio (intelligo in regione, matre *colonia*, residente) non pendeat; nec ob contributiones exiguas multitudini nimis subiciatur; sed sit numerus eorum, qui negotia *colonia* procurant & ordinant, moderatus. Sintque potius ex *Nobilibus*, & *Generosis*, quam *Mercatoribus*; Hi enim lucro præsentis plus latis inhiant. Sit plane immunitas à vectigalibus & portoriis, donec *colonia* adoleverit; neque tantum immunitas à solutionibus pecuniarum concedatur, sed etiam libertas merces in quascunque volint partes exportandi; nisi gravis aliqua causa obfuerit. *Colonia* Populo ne facias aut superoneres, alios post alios mittendo; sed potius informationi diligenti intende, quot capita de tempore in tempus minuuntur; eaque numero conveniente, pro rata, suppleas, ita tamen, ut *coloni* bene victitent, nec penuria affligantur. Magnum jam pridem salubritati complurium *Coloniarum* detrimentum intulit, ædificatio juxta Mare & fluvios, in locis paludinosi & aquosis. Itaque, etiam ab hujusmodi locis incipiendum, propter vecturæ & aliarum rerum commoditatem, paulatim tamen in superiores *regionis* partes, & ab aquis remotiores, ascendendum. Interest etiã sanitatis *colonia*, ut salis lac bona copia convehatur; quo cibi, quos verisimile est putridos aliter sæpe tuturos, condiantur. Si *Colonia* plantes, ubi Barbari sedes suas habeant, neutiquam eos nugis tantum, & tricis, concilies; sed justitia, & modis gratiosis, demerere; nihil tamen de præsidio minuendo, quæ ad securitatem pertinent: Neque etiam Benevolentiam eorum aucupare auxiliis contra hostes suos; sed auxiliis defensionis non incommodum erit subvenire. Interest etiam, aliquos ex indigenis, sæpe in *regionem*, unde *colonia* migravit, mittere: ubi videant conditiones, hominum suis multo præstantiores: idque sub reditu inter suos divalgent. Postquam *colonia* adoleverit, & robur acceperit, tempestivum erit mulieres summittere, ut *colonia* ex sese propagetur, nec semper ab externis pendeat. Super omnia flagitiosissimum est, *colonia* semel deductam, celerere & destituere: præterquam enim quod dedecori est, nil aliud est, quam proditione mera, profusioque sanguinis, complurium hominum miserorum.

XXXIV.

DE DIVITIIS.

Divitias cognomine magis proprio vocare nequeam, ut ea appellem *impedimenta Virtutis*. Sicut enim scilicet habent *impedimenta*, ad *Exertum*, ita *divitia* ad *Virtutem* Necessaria siquidem sunt, sed graves: Quinetiam cura illarum victoriam sæpe disturbat. *Divitiarum* magnarum nullus est usus, præterquam in eis expendendis: Cætera in opinione versantur. Idem dicitur Salomon: *Ubi multe sunt opes, multi qui comedunt eas. Et, Quid prodest possessori, nisi quod cernat divitias oculis suis? Possessio divitiarum, nulla voluptate dominum perfundit, quantum ad sensum. Est sane custodia ipsarum; est etiam postestas donativi aut distributionis; est & fama,*

&

& inflatio ab ipsis; Sed non datur solidus ipsarum usus, qui ad dominum pertingat. Annon vides ficta illa pretia, quibus gemmæ, & hujusmodi rariora, æstimantur; & quam inania opera suscipiantur, ad ostentationem meram, ut usus aliquis *divitiarum* magnarum videri possit? Sed dicit quispiam, usum earum vel in hoc maxime cerni posse; quod homines ex periculis & calamitatibus redimant: Ut ait Salomon: *Substantia divitis urbs roboris ejus, & quasi murus elevatus in imaginatione sua.* Sed caute Salomon, quod *imaginatione*, non *re ipsa*, tales sunt. Plures enim, sine controversia, *divitiis* suis magnis vanierunt; quam redempti sunt. *Divitias* magnas ne feceris: sed quas parare possis iuste; impendere sobrie, erogare hilariter, & libenter dimittere. Neque tamen contemptum ipsarum, instar *Monachi* aliquid, aut à seculo abstracti, foveas, sed de usu distingue; Sicut Cicero optime de *Rabirio Posthumo*: *In studio rei amplificanda apparebat, non avaritia pradam, sed instrumentum bonitati quæri.* Aucta etiam Salomoni, nec præpropere opum accumulationi inhia; *Qui festinat ad divitias, non erit insons.* Fingant *Poëta*, *Plutum*, (qui *divitias* sonat) à *Jove* missum, claudicare, & tardigradum esse: à *Plutone* autem, currere, & pedibus celerem. Innuentes, *Divitias*, bonis artibus, & iusto labore, partas, tarde accedere; sed per mortem aliorum advenientes (veluti ex hæreditatibus, testamentis, aut similibus) præcipitanter ruerere. Nec minus poterit Fabula ea de *Plutone* intelligi, si *Plutonem* pro *Diabolo* accipias. Cum enim opes à *Diabolo* fluunt, veluti per fraudes, oppressiones, injustitiam, & scelera, rapido cursu feruntur.

Via ad discedendum variæ, & pleræque earum fœdæ. *Parsumonia* inter optimas censeri possit, neque tamen ipsa omnino innocens est: Opera enim Liberalitatis & Charitatis coarctat. *Soli Cultura*, quasi ad *divitias* maxime genuina; utpote quæ benedictio magna *maris Telluris* sit. Verum lenta est hæc via. Attamen ubi homines insigniter opulenti, se ad *Agriculturam*, & lucra rustica, submitunt, *divitias* in immensum coarctant. Noveram ex *Proceribus Angliæ* quendam, cui maximi redditus proveniebant è re rustica, supra subditos ceteros quoscunque atatis meæ. *Dives* erat armentis, ovibus, sylvis, tam cædvis, quam grandioribus; lithanthracibus, frumento plumbi & ferri fodinis: & compluribus aliis proventibus rusticis. Adeo ut terra ei instar maris esset, mercès perpetuo importans. Recte à quodam observatum: Se magno cum labore ad exiguas, & nullo fere ad magnas *divitias*, pervenisse. Postquam enim res alicujus nummaria sic increverit, ut nundinarum & mercatum opportunitates prætolari possit: atque eos contractus superare, quibus ob summam magnitudinem perpauca admodum homines apti sunt: atque etiam in laboribus aliorum participare, qui minus pecunia abundant; fieri non potest, quin supra modum ditescat. *Lucra* ex *Professionibus*, honesta certe sunt: & duabus rebus proventur maxime: Diligentia, & Fama bona propter probitatem in negotiando. At lucra ex contractibus majoribus plerumque naturæ magis ancipitis: Cum quis scilicet aliorum necessitates & angustias obideat: fer-

vos & ministros alienos in damnum dominorum corrumpat; emptores alios, qui in majora forte pretia consensissent, artificiose & vafre summoveat; & hujusmodi fraudes exercent; quæ omnes merito damnandæ sunt. Quantum vero ad *Emptiones*, animo, non retinendi, sed rursus dividendi, illæ ex utraque fere parte molunt; tam Venditorem, quam Emptorem prementes. *Societates* locupletant affatim; si cautus adhibeatur delectus eorum, quibuscum *societas* inicitur. *Fœnus* ex certissimis lucri generibus est, licet ex pravissimis; utpote quod hominem panem suum comedere faciat in *sudore vultus alieni*: atque in *Sabbatho* operari non cessat. Attamen certum licet sit, non caret rimis suis secretis: Siquidem *Notarii*, & *Institores*, ad commodum proprium, homines fortunarum dubiarum quandoque extollent. *Primum* esse in *inventione* aliqua *nova*, aut *Privilegio*, inundationem quandam opum interdum largitur: Sicut contigit primo *Sacchari Excoltori* in *Canariis*. Itaque si quis se peritum *Dialecticum* præstare possit, ut addat *Inventioni* *Judicium*, magna haud dubie efficiet: præsertim si tempora sint propitia. Qui lucra tantummodo certa captat, ægre ad magnas *divitias* assurgit: Contra, qui totus in incertis est; vix fortunarum dispendia vitabit. Bonum igitur fuerit incerta lucra certis munire, ut damnis subveniatur. *Monopolia*, & *Mercium Coemptiones* ad *revenditionem*, ubi *Leges* nulla prohibentur, ad *divitias* viam sternunt facilem: præsertim si quis prospicere possit, quæ mercès in æstimationem venturæ sint, atque eo modo se illis abunde instruat. Opum acquisitio, per *servitium Regum*, aut *Magnatum*, dignitatem quandam habet: tamen si assentionibus & servilibus artificiis, sese ad omnes nutus flectendo, parentur, inter vias vilissimas poterit numerari. Quantum ad *ventionem Testamentorum*, & *Legatorum*, (quemadmodum *Tacitus* *Senecam* infimulat, *Testamenta* & *Orbos* tanquam *indagine capi*.) adhuc pejor est hæc res, quanto cum hominibus conditionis humilioris rem habemus, quam in *servitio*.

Fidem illis nimiam ne adhibeas, qui præ se ferunt contemptum *divitiarum*: Etenim opes despiciunt, qui desperant; neque invenies usquam tenaciores, ubi incipient ditescere. Ne sis in *minutistenax*, *Divitia* alas habent, & aliquando ex sese avolant: aliquando emittendæ sunt, ut ampliores congregent. Opes suas moribundi relinquunt, aut usui publico, aut *Liberis*, *Cognatis*, & *Amicis*: In utroque genere *Legationes* paulo moderatiores melius cedunt. *Divitiæ* magna hæredi relicta, aves rapaces undique ad eas convolare invitant: nisi hæres fuerit ætate & judicio confirmatior. Similiter *Fundationes* gloriose & splendida, in usus publicos, sunt instar *Sacrificiorum sine sale*, & nihil aliud quam *de albara Eleemosynarum sepulchra*: quæ ab intus cito corrumpuntur & putrescent. Itaque dona tua, magnitudine ne metiaris, sed commoditate: & ad debitam mensuram redigas: neque opera Charitatis in mortem usque differas. Etenim, si quis recte rem æstimet, qui id facit, ex alieno potius donat, quam è proprio.

XXXV.

DE AMBITIONE.

Ambitio Cholera refert: Quod genus humoris, activos, vehementes, alacres, & promptos reddit; nisi obstructionem patiat. Quod si obstructione concludatur, adeo ut libere permeare non possit, fit adusta. & inde maligna & venenosa. Similiter Ambitiosi, si in ambitu & petitione sua repulsas non patiantur, sed semper sint in progressu, polypragmones potius sunt quam periculosi: Sin in cupiditatibus frantentur, & subinde frustrentur, malevolentiam & invidiam in corde fovent, & iniquo prorsus oculo, tam res, tam homines intuentur; ac tum demum in sinu latentur cum res male cedant: Qui quidem animi affectus, cum servis Regum, aut Reipublicarum pessime congruit. Bonum itaque Principibus fuerit, (si ambitiosos utantur,) ita rem disponere, ut perpetuo directi, nunquam retrogradifint. Quod quia sine præjudicio fieri non potest, melius esset, ab huiusmodi ingenii hominibus omnino abstinere. Etenim, si ipsi cum servitio suo assurgant, operam dabunt ut servitium suum cum ipsis corruat. Verum, quia modo diximus, Ambitiosos non adhibendos, nisi urgente necessitate, operæ pretium fuerit jam dicere quibus in casibus necessarius sit eorum usus.

Imperatores & Duces in bello boni, utunque ambitiosi sint, omnino recipiendi: Etenim utilitas ipsorum, ut præficiantur, cætera compensat: Militem autem deligere, qui ambitione vacet, perinde est, ac si calcaribus eum spoliis. Quin & alter usus Ambitosorum est, ut umbellæ loco Principibus sint, contra invidiam & periculum: Nemo enim eas partes subibit, nisi sit instar columbæ occæcata, quæ ideo in sursum volat, quia circumspicere non potest. Est etiam alius usus Ambitosorum non parvus, ut prægrandibus alas amputent, & eorum potentiam labefactent; Quemadmodum Macronem Tiberius adhibuit, ad deprecandum Sejanum.

Quandoquidem igitur, in casibus memoratis, necessarii sint, superest ut ostendamus, qua ratione sint trahendi & coercendi, ut minus ab illis impendat periculi. Perniciosi minus sunt, si natalibus ignobiles, quam si Nobiles; si ingenio paulo truciore & asperiores, quam si gratiosi & populares; denique si nuper honoribus admoti, quam si veteratores facti sint, & in honoribus suis muniti. Signum infirmi animi in Principibus, à plerisque ducitur, si gratiosos & intimos sibi adjungant; attamen, si verum dicendum est, non aliud reperitur remedium præstantius contra potentiam nimiam Procerum, aut Magistratum. Siquidem, quando juvandi & nocendi potestas penes gratiosum residet, vix fiet, ut aliquis ex Proceribus magnopere potentia turgeat. Alia ratio Ambitosos coercendi non mala est, si per alios æque Ambitosos, & protervos, liberentur: Sed tum opus est Consiliariis aliquibus moderatioribus, qui partes medias teneant, ne factiones omnia pessudent: Etenim absque illa saburra navis vacillabit nimis. Saltem allicere poterunt Principes, & animare, aliquos humilioris conditionis, qui Ambitosorum veluti flagella sint. Quantum ad ingenerandam illam in Ambitosos opinionem, ut se ruina proximos putent, atque eo

modo contineantur; Si metulosi fuerint, bene forsitan cedet; Sin animosi & audaces, præcipitabit conatus & machinationes eorum; neque est sine periculo. Quod si necessitas flagitet, ut revera rejiciantur, neque id simul, & subito, facere, tutum foret; optimum erit, favoribus & repulsis eos alternis excipere, unde attoniti & confusi hæreant, nescientes quid expectent, & veluti intra sylvam ambulent.

Ex Ambitionibus, minus est nociva, cupiditas prævalendi in rebus majoribus, quam se immiscendi rebus omnibus: Istud enim confusionem consiliorum parit, & negotia destruit. Etiam minus periculi incumbit ab Ambitioso in negotiis acris, quam ab eo qui gratia & clientelis pollet. Qui inter strenuos, & negotiis pares, eminere studet, magnam profecto suscipit provinciam: verum hoc Publico utile est: Qui vero illud machinatur, ut Viros cordatos deprimat, & ipse solus inter Ciphros Numerus sit, seculi alicujus lues est & calamitas. Honor tribus insignitur commodis: Potestate bene merendi: Advitiis facili ad Viros Principes: & Fortunarum propriarum in melius evectio. Qui optimam ex his tribus fovet intentionem, cum aspirat, vir probus est: Princeps quoque, qui huiusmodi in servis suis intentiones dignoscere valeat & distinguere, Princeps est prudens. Verum in genere, præoptandi sunt Principibus huiusmodi servi, qui officio magis ducantur, quam Ambitione: quique negotia amplectantur & ament, potius ex conscientia bona, quam ex ostentatione. Denique distinguant Principes cum judicio, inter ingenia, quæ se omnibus negotiis ingerunt, & animum promptum seu alacrem.

XXXVI.

DE NATURA ET INDOLE NATURALI IN HOMINIBUS.

Natura occultatur sæpenumero; interdum vincitur, raro extinguitur. Vis Naturam efficit magis impetuofam cum recurrit: Doctrina & præcepta effectus naturales reddunt minus quidem importunos, sed non tollunt; verum Consuetudo sola ea est, quæ Naturam plane immutat & subigit. Qui victoriam de natura sua reportare cupit, sibi nec nimis magna, nec parva nimis pensa constituat: Priora enim animum depreciant, propter frustrationes crebras; Posteriora non multum attollent, etiam si sæpius prævaleat. Atque sub initiis exerceat se administrandis quibusdam, ut Natorum recentes, vesicis aut juncis; deinde cum impedimentis, ut Saltatores solent, calcis gravioribus. Etenim perfectionem in re qualibet inducit, si exercitatio difficilior sit, quam usus. Ubi Natura admodum potens est, & proinde victoria difficilis, opus erit per gradus quosdam procedere. Qui tales sint: Primo, Naturam sistere ad tempus aliquod, more illius, qui cum irasceret, Literas Alphabeti, priusquam quicquam faceret, recitare solebat: Secundo, Naturam moderari, & ad minores portiones deducere: Ut si quis, abstinentiam à vino exercens, à majoribus haustibus ad minores deveniat: Postremo autem, Naturam penitus sub jugum mittere, & domare. Verum si quis eo Animi robore & constantia polleat, ut se subito eximere & vindicare poterit, hoc optimum fuerit.

Opti-

*Optimus ille animi vindex, ladentia peccus
Vincula qui rupit, ad doluitque semel.*

Neque antiqua Regula rejicienda: Ut *Naturam*, ad instar bacilli, in contrariam partem flectas: quo recta tandem deveniat. Verum intellige hoc, ubi extremum illud alterum, in vitium non ducat. Insuper & hoc advertas, ne Habitum superinducere contendas, nixu continuo, sed intermisso; Nam intermissio impetum redintegrat, & adauget; Et si quis, dum tironem agit, perpetuo se exerceat, eveniet, ut errores, non minus quam facultatem, imbibat. Neque huic malo succurritur, nisi per tempestivas intermissiones. Præterea, victoria in *Naturam* non nimium cito triumphum accinas; *Natura* enim, ad longum tempus sepulta jacebit, & tamen occasione data reviviscet: Id quod contigit *Puella* apud *Æsopum*, ex se in *mulierem* conversa; Quæ civiliter admodum in mensa sedebat, donec mus in conspectu ejus forte curreret. Itaque occasiones tales aut omnino evites, iisdem frequentius insuecas, quo minus moveant *Indoles* cujusque *naturalis* optime deprehenditur in consuetudine familiaris; in hac enim nulla intervenit affectatio: in perturbationibus siquidem illæ Præcepta & Regulas penitus excutiunt: denique, in casu aliquo novo & insolito; quia tum à consuetudine deferitur. Felices dixerim, quorum *Indoles naturalis* cum vitæ suæ genere congruit: Alias vere dicere possint: *Nullum incolam fuit anima mea*. In studiis quicquid à *natura* tua alienum repereris; statuta tempora tibi præfigas ad eisdem Exercitationes & Meditationes; Sin autem cum Genio tuo convenerit, de statis horis ne sis sollicitus; Cogitationes enim tuæ sponte illuc convolabunt, prout negotia & studia cætera permittent. *Natura* cujusque, ex vi innata, aut bonas, aut malas herbas producit: Itaque sedulo & tempestive illas irriget, has evellat.

XXXVII.

DE CONSUETUDINE ET
EDUCATIONE.

Cogitationes hominum sequuntur plerumque inclinationes suas; *Sermones* autem, *doctrinas*, & *opiniones*, quas imbiberunt; At *Facta* eorum ferme *antiquum* obtinent. Itaque, ut bene notat *Machiavelius*, (licet in exemplo scelerato,) minime fidentum est, aut *natura* vilolentia; aut verborum grandiloquentia, nisi corroborentur *Consuetudine*. Instantia ejus hæc est: In facinore aliquo audaci & crudeli patrando, non acquiescendum esse, aut in *natura* alicujus ferocia, aut in promissis constantibus, nedum juramentis, sed committendum scelus esse: viris sanguinolentis, & jam dudum cadibus auferentis. Sed *Machiavello*, de *Fratre* quopiam *Clemente*, aut *Ravillaco*, aut *lanregna*, aut *Baltazare Gerardo*, aut *Guidoni Faulcio*, nihil innotuit. Verum tenet Regula ejus *Naturam*, aut promissorum fidem & ferociam, viribus *Consuetudinis* haud æquipollere. Solummodo superstitione, nostris temporibus, eo provecta est, ut primæ classis Sicarii, Lanis obfirmatis minime cedant; atque decreta votiva, etiam in re sanguinaria, *Consuetudinis* vires exæquent. In aliis quibuscunque, *Consuetudinis* potentia clare elucescit: adeo ut miraculi instar

fit, audire, quot professiones, protestationes, promissa, verba grandia, jactitent plurimi; & tamen, istis omnibus posthabitis, pro more consueto agere, ac si imagines essent, & machinæ plane inanimæ solis *Consuetudinis* rotis impulsæ & actæ, Videre etiam licet *Consuetudinis* tyrannidem in aliis multis. *Indi* (loquor de *Gymnosophistis*, & veteribus, & modernis) se leniter super pyram componunt, atque hoc modo se ipsos igne sacrificant. Quin & feminae cum maritis in rogam immitti properant. *Pueri Spartani*, antiquis temporibus, flagris cædi sustinebant, super aram *Diana*, vix ejulatu aut gemitu ullo emisso. Memini, sub initiis *Reginae Elizabethæ*, rebellem quendam *Hibernum*, supplicationem *Deputato* obtulisse, ut torque lignea, non fune, suspenderetur; quia illud magis in more rebellibus erat. Inveniuntur *Monachi* in *Russia*, qui ad Pœnitentiam compendandam, tota nocte hyemali, in vase aqua repleto non recusabant sedere, donec glacie constringantur. Plurima denique exempla adduci poterunt, plane stupendas *Consuetudinis* vires, tam super animum, quam super corpus, prodentia. Quamquidem igitur *Mos* veluti summus sit humana vitæ moderator & magistratus, curæ sit imprimis, ut *Mores* bonos asciscamus. Certe *Consuetudo* validissima, cum à pueritia incipit: Hanc *Educationem* appellamus; Quæ nihil aliud est, quam à teneris annis inbibita *Consuetudo*. Ita videre est, in *Linguis* ediscendis *Linguam* ipsam magis commode se applicare omnibus expressionibus & sonis; artus quoque magis agiles & flexiles ad omnes posituras & motus esse in pueritia, aut adolescentia, quam postea. Verissimum enim est, opsimathes istos novam psicam non bene admittere: Nisi fuerit in nonnullis hominibus, quibus animi nondum fixi, sed eosdem apertos ad omnia præcepta conservarunt, quo continuo emendationem reciperent; id quod rarissimum est.

Verum si *Consuetudinis* vires, cum simplex solummodo sit, & se juncta, tanta sint; multo magis *Consuetudo* copulata, & conjuncta, & in Collegiū coacta, excellit: Isthic enim exemplum docet, relevat societas, æmulatio stimulat, gloria animos extollit: Ita ut in hujusmodi locis, vires & influxus *Consuetudinis* tanquam in exaltatione sint. Certe multiplicatio, & (ut *Chymicorum* vocabulo utar,) *Projectio*, super *naturam* humanam, consistit in societatibus bene institutis, & disciplina salubri informatis. Etenim *Respublica* recte administrata, quin & leges bonæ alunt virtutem in herba, sed femina ipsius non multum promovent. Verum infelicitatis Orbis hoc habet, ut media maximarum virium applicentur quandoque finibus minime expetendis.

XXXVIII.

DE FORTUNA.

Negari non potest, quin *Accidentia* & *Casus* externi, ad hominum *fortunas* promovendas, vel deprimentas, plurimum possint. Gratia alicujus ex Magnatibus, opportunitas, aliorum obitus, occasio virtuti cujusque congrua. Veruntamen, *fortunam* suam fingere cujusque præcipue, in manu propria est. *Faber quisque fortuna sua*; inquit *Comicus*. Atque inter externas causas illa frequentissima; *Stultitiam unius*, alterius *Fortunam*

pro-

promovere. Nemo enim ita subito evehitur, ac occasione errorum alterius; Utriquit Adagium: *Serpens, nisi serpentē comederit, non fit draco.*

Virtutes aperte & conspicua laudes pariunt; At in sunt virtutes quaedam occultae & latentes, quae pariunt *Fortunam*. Nimirum, facultates nonnullae se expediendi, quae nomen non habent, *Hispanum* vocabulum, (*Defembolura*) eas quaedam ex parte innuit: Scilicet, cum non inveniuntur in natura alicuius obices aut impedimenta: sed rotae animi ad motum rotarum *Fortunae* verfatiles sunt. Ita enim *Livius* (postquam *Catonem* *Majorem* his verbis descripsisset: *In illo viro tantum robur corporis & animi fuit, ut quocumque loco natus esset, fortunam sibi facturum videretur*;) illud diferte notat, quod ei fuisset *ingenium verfatile*. Quare si quis limis & adductis oculis aspiciat, videbit *Fortunam*: *cavea* enim licet sit, haud tamen profus *invisibilis*. Etenim via *Fortunae* similis est *Galaxia* in aethere: quae concursus est, sive coacervatio complurium stellarum minutarum, seorsum *invisibilium*, sed conjunctim *luminosorum*. Eodem modo, complures virtutes sunt, exiguae, & vix in notam incurrentes: sive potius facultates & consuetudines appositae: quae *fortunas* reddunt. *Itali* ex ipsis nonnullas notant: quales quis minime putaret. Cum hominem innuunt, cui prosperam *Fortunam* spondent, inter ceteras ejus qualitates adjiciunt, quod habeat *Pocodi Marto*. Neque sane inveniuntur aliae duae Qualitates magis ad hanc propitiae, quam si quis habeat modicum ex *stulto*, & non nimium ex *honesto*. Itaque, quibus Patria, aut Principes sui, nimio plus chari extiterunt; iidem nunquam *fortunati* fuerunt: neque profecto esse possunt. Quando enim cogitationes suas extra se ipsum quis collocaverit, viam suam bene inire nequit.

Fortuna praepropera, magna molientes, & non nihil turbulentos, reddit; at *Fortuna* exercita ea est, quae efficit prudetes & cordatos. *Fortuna* proculdubio, saltem propter filias suas honorem meretur; *Confidentiam* scilicet, & *Exsultationem*: Etenim has duas parit *Fortuna* prospera; alteram intra nos ipsos; alteram in aliis erga nos: Eaque vicissim pariunt animos & auctoritatem. Viri cuncti prudentes, quo invidiam suarum virtutum amoliantur, omnia *Providentia* & *Fortunae* imputare solent: Ita enim decentius & liberius eas sibi assumere possint: Quinetiam Majestatem homini quaedam addit, si videretur *Numini* curae esse. Sic *Caesar*, dum animaret gubernatorem navis in tempestate, dixit: *Caesarem portas, & fortunam ejus*. Sic *Sylla* nomen *Felicitis* elegit, non *Magni*. Atque illud observationem non praeteriit: eos, qui ex professo, sapientiae & artibus propriis nimium tribuerunt, in fine *infortunatos* evasisse.

Narratur de *Timotheo Atheniensi*, postquam in reddentis rationibus Praefecturae suae, hanc *Claufulata*, ad ravim usque, inferuisset: *Atque in hoc nulla erant fortuna partes*: deinceps illi nihil cessasse prospere. Sunt certe, quorum *fortuna* similis Carminibus *Homeri*, quae majore cum facilitate fluunt quam aliorum *Poetarum* Versus: Id quod *Plutarchus* de *Fortuna Timoleontis* ad *Fortunas Agesilai*, aut *Epaminonda*, comparata, praedicat. Hoc vero ut fiat, sine dubio, in nobis ipsis, maxime situm est.

XXXIX.

DE VSVRA SIVE FOENORE.

Plurimi Invectivas quasdam ingeniosas, in *Faeneratores*, comenti sunt. Dicunt: Miserum esse, Diaborum in *Dei* partem involasse, *Decimas* scilicet. *Faeneratorem* maximum esse *Sabbathi violatorem*; Aratrum siquidem suum non cessare *Sabbathis*. *Faeneratorem Fucum* esse, de quo *Virgilius*.

Ignavum Fucos pecus a praesepibus arcent.

Faeneratorem, Legem primitivam, post Lapsum hominis latam, pessundare; quae fuit, *In sudore vultus tui comedes panem tuum*: minime vero *In sudore vultus alieni*. *Faeneratores* pileis luteis indui oportere quia *Judaizant*. Rem esse contra naturam, ut pecunia generaret pecuniam: & hujusmodi alia. Ego vero hoc dico tantum *Faenus* esse, inter concessa, propter duritiam cordis. Cum enim necesse sit hominibus, ut pecunias mutuò dent, & accipiant; sintque tam duro corde, ut eas gratis commodare nolint; reliquum est ut permittantur *Usura*. Alij nonnulli in medium adduxerunt callidas quasdam & suspectas propositiones, de *Argentariis*, & *Excambiis publicis*, detestatione fortunarum hominum singulorum, & aliis hujusmodi artificibus. Verum pauci de *Faenore* disseruerunt solide & utiliter. Optimum fuerit, proponere nobis ante oculos *Faenoris commoda*, & *incommoda*; ut Bonum vel ponderetur, vel separaretur; Quinetiam cavere inprimis, ne dum *Faenore* feramur in melius, intercipiatur, & incidamus in pejus.

Incommoda Faenoris haec sunt: Primum, quod Mercatorum numerum minuit: Nam si ignava haec pecunia in *faenus* erogatio è medio tolleretur, *nummi* non delitescerent praefocordia; sed, magna ex parte, in mercaturam impenderentur: Quae instar *Vena Porta*, cuius *Regno* est, ad opes introducendas. Secundum, quod Mercatores inopes reddit: Sicut enim *Colonus* terram colere ita fructuose nequit, si *Reditum* solvat nimis gravem; ita Mercator tam commode & lucrose mercaturam suam exercere vix potest, si *pecunias faenore* sumptis negotietur. Tertium *Incommodum* duorum priorum *Appendix* quaedam est, *Portiorum* & *Vectigalium publicorum* immunitio, quae fluunt & refluunt, pro modo commercij. Quartum, quod *Thesaurum*, & *Pecunias* *Regni* sive *Reipublicae*, in paucorum manus reducit: Cum enim *Faeneratoris* lacrum certum sit, ceterorum incertum, eveniet in fine ludi, prout fit saepe in alea, ut maxima pars pecuniae Promocedat. Illud autem pro inconcusso tenendum, florere *Reipublicam* inprimis, cum *pecunias* dispergantur, non coaterventur. Quintum quod terrae & praediorum pretium deprimit: Etenim *pecunia* infumuntur, vel in mercaturam, vel in praediorum coemptiones; *Faenus* autem utrique obviare videtur. Sextum, quod omnes labores, molimina, & inventa nova quaecumque, enervat & hebetat: in quibus *pecunia* minime sibi deesset, nisi à torpedine ista impediretur. Postremum, quod tineae est & teredo facultatum quamplurimorum hominum; id quod, tractu temporis, egestatem publicam parit.

E contrario, *Commoda Faenoris* haec sunt: Primo, quod utcumque *Usura* in aliquibus mercaturarum noceant, in aliis nihilominus profunt: *Certissimum*

enim

enim est, maximam mercaturæ partem à junioribus Mercatoribus exerceri, *favore* sumptus *pecunius*; Unde si *Fœnerator* pecunias suas, vel exigat, vel non emittat, secutura necessario est magna mercaturæ clades. Secundum est, quod nisi prompta hæc à *Fœneratoribus pecuniarum* mutuatio hominum necessitatibus subveniret, in extremas angustias cito redigerentur: quandoquidem cogerentur res suas (sive bona mobilia fuerint, sive prædia) nimis vili pretio vendere: Itaque, ubi *Fœnus* rodit tantum, distractiones præpropere penitus absorberent. Nam quantum ad *Oppignorationes*, aut ea, quæ à *Iureconsultis* appellantur *Mortua vadia*, huic certe malo remedium vix exhibebunt: Siquidem aut ea profus non accipient homines sine *Fœnore*; aut si accipiant, solutione ad diem minime præstita, summo jure agent. Memini *Pecuniosum* quendam, virum durum, rure agentem, qui solebat dicere: *In malam crucem abeat ista fœneratio; Impedimento est quominus Pignorum & Obligationum penas exigere possimus.* Tertium & ultimum hoc est: Nugas meras dico, si quis existimet, Mutationem pecuniarum facilem, non admissio *Fœnore*, fieri posse: Neque rursus quis animo comprehenderit, innumera quæ sequentur mala, si Contractus illi mutui dati & accepti convellantur. Itaque de abolendis profus *Usuris* sermones facere ineptum foret. Respub. omnes, pro diversa tamen ad *Sortem* ratione, eas tolerant, adeo ut opinio illa in *Utopiam* protinus releganda.

Dicamus jam de *Reformatione & Norma usurarum*. Quibus nimirum modis, *Incommoda* earum optime evitentur, *Commoda* retineantur. Patet jam, conferendo inter se *Commoda & Incommoda Usurarum*, quod modo fecimus, duo esse, quæ reconciliare oportet. Prius, ut retundantur dentes *Fœnoris*, ne nimium mordeat: Secundum, ut viris pecuniosis aperiatur via, qua ad pecunias Mercatoribus præstandum invitentur, ne *Commercium* intercidat aut languescat. Hoc autem fieri non potest, nisi in *Fœnore* duas Proportiones introducas; *Minorem & Majorem*. Si enim *Fœnus* ad unicam tantum Proportionem, camque minorem, redigas, mutuo accipientem aliquantulum lavabis; sed *Mercator pecunias* non facile reperiet. Atque insuper notandum est, Mercaturam, cum sit omnium maxime lucrosa, *Fœnus* ad proportionem bene magnam ferre posse; alios Contractus minime.

Ut his duabus intentionibus satisfiat, hac via insistere licet. Duæ sunt *Fœnoris* Proportiones: Prior omnibus permittatur; Posterior cum licentia, aliquibus tantum hominibus, & in aliquibus Reipublicæ locis, ubi mercatura fervet, concedatur. Primò igitur, (si nos audias) reducatur *Fœnus* ad partem vicefimumam *Sortis* pro Mutatione in annum: Ea proportio Edicto promulgetur, ut libera sit omnibus. Pro ea accipienda, *Princeps* sive Respublica, multæ omni renunciet. Hoc ab obstructione aliqua generali, aut difficultate majore, Mutationem conservabit. Hoc innumeris Mutuatoribus, ruri & alibi degentibus, solamini erit. Hoc magna ex parte prædiorum pretia adaugebit. Quandoquidem annuus valor prædiorum, hic apud nos in *Anglia* excedit illam *Fœnoris*, ad hanc Proportionem redacti,

quantum annuus valor sex librarum, excedit illum quinque tantum. Hoc denique, industrias hominum, ad utilia & lucrosa inventa acuet & excubabit; eo quod plurimi hujusmodi inventis potius se dedit, quam lucro tam exili, quale diximus, ex *Usuris*, acquiescere; præsertim cum lucro jam pridem majori ex iisdem affuevissent. Secundò, certis quibusdam hominibus, commodandi Mercatoribus notis, & non aliis quibuscunque hominibus, Licentia concedatur: Hoc autem fiat, additis Cautionibus quæ sequuntur. Sit Proportio (etiam hæc de qua loquimur) illa paulo remissior, quam antea solvere solebant: Hoc pacto, universi, tam Mercatores, quam alii, reformatione hac recreabuntur. *Princeps* autem, sive Respub. exiguam aliquam Summam percipiat, pro *Licentia* singulis; reliquum lucri, *Fœneratori* cedat. Si enim lucrum *Fœneratoris* leviter tantum minuat, eam nullo modo à *fœnore* exercendo deterrebit: Exempli gratia; Si quis antea decem aut novem libras, pro *Sorte* centum librarum, quotannis accipere solebat: is etiam octo potius libris contentus erit, quam *Fœnratorem* exuet, aut certa cum incertis commutabit. Sint isti, quibus *Licentia* scilicet conceditur, numero minime definiti; Sed tamen ad Urbes aliquas, & Oppida quæ mercatura florent, restringantur: Ita enim, prætextu *Licentiarum*, opportunitatem non habebunt *Pecunias* aliorum pro suis commodandi; nec novem aut octo librarum Proportio, Licentia munita, generalem illam quinque librarum absorbebit: Nemo siquidem pecunias suas procul à se mittere, aut in manus ignotas concredere, præoptabit.

XL.

DE JUVENTUTE ET SENECTUTE.

Juvenis annis, poterit esse senex *horis*, si temporis *lacturam* non rececit. Sed hoc raro contingit. Generaliter, *Juventus* similis est primis cogitationibus, quæ secundis sapientia cedunt. Etenim inest cogitationibus *Juventus* quædam non minus quam ætatis. Attamen inventio *Juvenum* vivacior est quam *Senum*: Atque imaginationes in mentes eorum illabuntur melius, & veluti divinus. Ingenia præfervida, & quæ cupiditatibus violentis ac perturbationibus huc illuc impelluntur, non matura fiunt ad res gerendas, donec *Meridies* ætatis sui attigerint. Ut videre est in *Julio Cesare*, & *Septimio Severo*. De quorū posteriore dictum est: *Juventutem egre erroribus, imo furoribus plenam*: Qui tamen, in serie *Imperatorum* universa, fuit propemodum celeberrimus. Sed ingenia sedata & composita, etiam in *Juventute* florere possunt. Cujus rei exempla cernuntur, in *Augusto Cesare*, *Cosmo Duce Florentia*, *Gastone de Foix*, & aliis nonnullis. Ex altera parte calor & vivacitas, si in *Senectute* inveniantur, temperamentum optimum constituunt ad negotia, *Juvenes* ad inventendum magis idonei sunt, quam ad judicandum: & executione potius quam consiliis validi: & ad negotia nova melius adhibentur, quam ad consuetæ. Etenim experientia *Senum*, in iis quæ sub experientia eorum cadunt, eos dirigit: sed in rebus novis eos seducit. *Errores Juvenum* negotia sæpenuero pessundant: verum errores *Senum* non ultra fere procedunt, nisi ut plus fieri potuisset, aut citius, *Juvenis*, in rebus geren-

gerendis & tractandis, majora amplectuntur, quam comprehendere valeant; plura movent, quam componere rursus sciunt: ad fines advolant gradibus & mediis non Pene pensitatis; præcepta quædam absurde, persequuntur, in quæ calu incidunt: extrema remedia à principio usque tentant: denique quod terrores conduplicat, errores agnoscere, aut revocare, detrectant, similes equis male domitis, qui nec se sistere, nec vertere, volunt. Senes plus fati obijciunt, in consultationibus nimium morantur: pericula, plusquam expedit, reformidant, pœnitentia præpropere vacillant; atque negotia raro admodum ad periodum justam deducunt: fat putantes, mediocritate quadam successus frui. Bonum certe fuerit, in negotiis mixturam adhibere, & Senum & Juvenum: Illud enim in præsens utile erit, ut virtutes utriusque ætatis, defectus earum corrigant: Utile etiam futuro, ut Juvenes perdiscant, dum Senes moderentur: Postremo accidentia externa melius compscit, quia Senes auctoritate, Juvenes gratia & popularitate, possent. At in Moralibus Juventus fortasse primas tenebit, ut Senectus in Politicis. Ex Rabbis quispiam, super Textum illum: *Juvenes vestri videbunt visiones, & Senes vestri somnabunt somnia*: sic infert; Quod Juvenes propiore ad se aditu Deus dignatur, quam Senes: Quia Visio revelatio clarior & manifestior est, quam Somnium. Et sane, quanto quis magis de Mundo bibit, tanto plus toxico ejus inficitur: Tum Senectus, potius in facultatibus intellectus, quam in virtutibus voluntatis & affectuum, proficit. Sunt qui in Juventute admodum præcoces sunt, sed currentibus annis cito marcescunt, & deveniunt evanidi. Tales sunt: Primo qui ingenia nacti sunt fragilia, quorum acies facile retunditur: qualis fuit *Hermogenes Rhetor*, cujus Libri subtilissimi sunt, verum ipse paulo post stupidus evasit. Secundum genus eorum, quibus naturales quædam facultates in sunt, quæ magis Juventutem decent, quam Senectutem: qualis est Oratio fluens, & luxuriosa: quæ in Juvene laudatur; in Senes non item. Ita *Cicero* loquitur de *Hortensio*: *Idem manebat, neque idem decebat*: Tertium eorum, qui sub initiis nimium efferuntur, & magnanimitate præditi sunt, supra quam ætas præcocior ferre valeat: qualis fuit *Scipio Africanus*, de quo *Livius* ita prædicat: *Ultima primis cedebant*.

XLI.

DE PULCHRITUDINE.

Virtus, instar Gemmæ pretiosæ, optima est, sine ornamentis inserta. Atque profecto eadem præstat, in corpore decore, licet non delicato: quodque aspectus dignitatem potius præ se ferat, quam pulchritudinem. Neque fere reperies, eximie formosos virtutibus pollere: ac si Natura in hoc magis incubuisset, ut non turpiter erraret, quam ut aliquid excellens produceret. Itaque conversationibus apti sunt, at excelsos spiritus non gerunt: Et urbanitati potius student, quam virtuti. Sed hoc in omnibus non tenet. Siquidem *Augustus Cesar*, *Titus Vespasianus*, *Philippus Pulcher Rex Gallus*, *Edouardus Quartus Rex Anglia*, *Alcibiades Atheniensis*, *If-*

mael Persa, viri profusus magni fuerunt, & nihilominus *perpulchri*.

In Pulchritudine præfertur venustas colori: & decorus ac graciosus oris & corporis motus ipsi venustati. Ea præcipua Pulchritudinis portio, quam pictura representare non potest: Imo nec effigies ipsa viva, primo aspectu. Non reperitur Pulchritudo aliqua excellens, cui non insit aliquid minus conforme in compagine. Haud facile quis dixerit, utrum *Apelles*, aut *Albervus Duvanus* nugator major fuerit: quorum alter hominem secundum proportionem Geometricas effingere voluit; alter, ex compluribus faciebus, optimas quasque partes desumendo, unam fatagebat depingere excellentem. Tales (credo) effigies vix ulli placebunt, præterquam Pictori ipsi. Non quin existimem, elegantiorum faciem depingi à Pictore posse, quam unquam in vivis fuit: sed hoc ei contingere oportet ex felicitate quadam, & casu, (veluti *Musici* sui cantus) non autem ex regulis artis. Videre est facies nonnullas, quarum partes singula examini si subjiciantur, vix unam reperies quam separatim probes; quæ tamen in consortio satis placent. Quod si verum sit, Pulchritudinem præcipuam sitam esse in motu decore; mirum sane non est, si præcocior ætate aliquando videantur junioribus amabiliores: Secundum illud *Euripidis*: *Pulchrum autem pulchrum*. Etenim fieri non potest, ut Juvenis per omnia decus tueatur, nisi forte Juventutem ipsam ad supplementum decoris assumas. Pulchritudo, est instar fructus horarii, qui facile corrumpitur; nec diu durat: atque sæpe Juventutem inducit dissolutam, senectutem autem sero prænitentem: ac tamen si bene collocetur, virtutes splendens facit, vitia erubescere.

XLII.

DE DEFORMITATE.

Deformes Naturam fere ulciscuntur: Sicut enim natura minus illis propitia fuit, ita & illi Natura vicissim adversi: cum sine plerique ipsorum (ut loquitur *Scriptura*) sine affectione naturali. Est proculdubio consensus inter animam & corpus: atque Natura, ubi peccat in uno, periclitatur in altero. Sed quia in fabrica animæ conceditur homini electio, in fabrica corporis imponitur necessitas: alia inclinationis naturalis obscurantur nonnunquam à Sole virtutis & disciplina. Consentaneum itaque fuerit, de Deformitate dicere: non ut signo, quod quandoque fallit: sed ut causa, quæ perraro effectu destituitur. Quicumque in persona sua aliquid habet, quod contemptum inducit, perpetuum habet in se stimulum, quo à contemptu se vindicet: Itaque *Deformes* semper audacissimi: in principio, veluti in defensione sua, utpote qui contemptui exponuntur: sed processu temporis, ex habitu acquisito. Iterum *Deformitas* indolentiam acuit: ejus generis indolentiam, ut aliorum defectus & infirmitates sedulo rimentur, unde habeant quod rependant. Præterea, in potentioribus, suspiciones & zelotypiam, versus eos, extinguit: veluti homines quos tuto dispicere liceat: competitorum autem & amulos consopit: utpote nihil suspicantes de promotione eorum ad honores, donec ipsos in possessione hono-

honorum videant. Adeo ut, si rem diligenter inspectas, in magnis ingeniis *Deformitas* ascensum ad honores patefaciat. *Reges* antiquis temporibus, (atque hodie etiam in *Imperis* nonnullis) *Eunuchorum* fidei mapn opere inniti solebāt: Qui enim erga omnes invidi sunt, uni magis fidi sunt, & obnoxii. Attamen fidem illis adhibebant, potius ut rimatoribus bonis & fufurionibus, quam aut Magistratibus aut ministris publicis. Similis etiam est ratio *deformium*. Manet illa Regula, quam antea posuimus: *Deformes*, si animosi sunt, à derisu & ignominia liberare se gnaviter contendunt: Quod fieri non potest, nisi aut per virtutem, aut per malitiam. Itaque nil mirum cuiquam videatur, si quandoque in viros egregios evadant, qualis fuit *Agésilavus*, *Zangerus Solymani Filius*, *Æsopus*, *Gaſſea Peruvius Præfectus*: quin & *Socrate* illis annumerari possit, cum aliis.

XLIII.

DE ÆDIFICIIS.

Æ Des extruuntur, ut in iis habitemus, non ut eas spectemus: Pulchritudini igitur præponatur *Uſus*, nisi forte utrumque obtineri possit. Relinquamus fabricas *adivum* speciosas, quæ admirationem incurrunt, *palatium Poëtarum incantantis*: qui extruunt sumptu parvo. Qui *domum* elegantem ædificat, sed in situ malo, carceri se ipsum mandat. Situm autem malum intelligo, non tantum ubi aer infalubris, sed etiam ubi aer inæqualis est: Quales sunt *ades*, quæ extruuntur quidem in colliculo paululum elevato, sed cincto undique, more Theatri, collibus altioribus: ubi ardor Solis confringitur, venti autem, veluti in canalibus, variis aestibus reciprocantur: adeo ut in huiusmodi situ subito sentias diversitatem non minorem caloris & frigoris, quam si in locis diversis habitares. Neque malum situm *facit* aeris solummodo conditio prava, verum etiam viarum & adituum incommoditas, fora rerum venalium indiga, & (si *Morum* consulas) vicini mali. De compluribus aliis non loquor: qualia sunt, Aquarum absentia; Sylvarum defectus, quæ & focum, & umbram, præbeant; Sterilitas soli, aut quod ex variis glebarum generibus minime commistum sit; Proſpectus coarctatus; Defectus terræ planæ & æquabilis; Locorum defectus in propinquo, qui venationibus, aucupii, cursibus equorum, idonei sint; Mare nimis in vicino, aut nimis in remoto; Commoditas nulla fluviorum navigabilium, aut etiam incommoditas ipsorum ob inundationes; Situs remotior ab urbibus magnis, quod negotiis obest, aut etiam propinquior, quod victui necessaria absorbet, & omnia cara reddit; Locus ubi quis latifundia ampla possideat, aut acquirere possit, & locus contra ubi pennas extendere nequeat: Quæ singula minime eo animo enumeramus, ac si *domus* aliqua his incommodis omnibus vacre possit, verum ut tot ex illis evitemus, quot evitari concedatur: atque rursus, si quis *Domos* plures ædificet, ita rem disponat, ut quæ in una desint commoditates, ad sint in altera. Responſum *Luculli Pompejo*, bellulum erat: qui, cum in palatio *Luculli*, immentas & luminosas porticus & cameras conspexisset, sic inſit: *Optime proculdubio hic habitatur aſtate, sed quomodo hyemen toleras? Cui Lucullus: Quid, humanam me putas avium prudentiam non af-*

ſequi: quarum nonnulla, hyeme ingruente ſedes ſuas mutant?

Tranſeundum jam à situ *Domus*, ad *domum* ipsam. Imitabimur *Ciceronem*: qui libros conſcripſit de *Oratore*, & librum unicum qui inſcribitur *Orator*: quorum priores *Præcepta artiſ* tradunt, poſterior *Perfectionem*. Deſcribemus igitur *Palatium Regium*, atque ejuſdem *modulum* quendam conſiciemus. Prorſus enim mirabilis res eſt tam vaſtas hodie exiſtere moles in *Europa*, quales ſunt *Vaticanum*, & *Eſcuriale*, & nonnulla aliæ: in quibus tamen *Cameram* aliquam vere magnificam vix reperies.

Primum igitur ſtatuo, *Palatium* perfectum neutiquam eſſe, niſi duas habeat portiones diverſas: *portionem Convivii*, ut loquitur Liber *Heſter*; & *portionem Mansionis* ſive familia: alterum ad pompas, magnificentias & celebritates; alterum ad habitationis uſu. Intelligo, *portiones* iſtas duas extrui debere, non ut latera *domus*, ſed ut *frontis* ipſius partes: eaſque exterius uniformes eſſe, licet interiorius longe diverſas. Coniungi autem volumus *portiones* iſtas, per turrin ſublimem & ſplendidam, in medio frontis. Atque, quoad *portionem convivii*, unicam tantum illic *Cameram* poni velim: eamque ſupra gradus quinquaginta pedes ad minus altam: & ſubter eam, *Cameram* item alteram, ſimilis longitudinis & latitudinis: quæ apparatus & inſtructionem, ad feſta, ludos, & ejuſmodi magnificentias, actores etiam, dum ſe ornent & parent, commode recipiat. Alteram *portionem*, *Mansionis* ſcilicet, dividi velim præcipue, in *Aulam*, & *Sacellum*, utramque amplam & pulchram: Es vero per univerſam *Portionis* longitudinem extendi nolim: ſed relinqui in exitu *Cœnacula* duo: hyemale & æſtivalè. Atque ſubter hæc omnia (excepto *Sacello*) Cellas amplas ſubterraneas collocari volo: quæ *Culinis* privatis, *Promptuariis*, *Panariis*, & ſimilibus, inſerviant. Quantum ad *Turrin*: Eam elevari volo uſque ad duo *Tabulata*, utrumque quindecim pedes altum, ſupra duas alas frontis; coopertam plumbo æquabili, atque ſtatuis per fulcra laterum, in ſummitate, decoratam: Eandem turrin in *Cubicula* diſtingui volo. Gradus autem turris apertos eſſe, in ſe revertentes, & per ſenos ſubinde diviſos; utrinque ſtatuis ligneis, inauratis, vel ſaltem ænei coloris, cinctos, cum ſtatione ſpatioſa & lata in vertice. Verum, cavendum, ne locus, ubi famuli comedant, ſi ad unum gradum, vel prope: Si enim ſit, ciborum nidor aſcendet, tanquam in tubo quodam. Et de *fronte Ædificij* hæc tenus. Tantum intelligo gradus primos aſcenſus ad viginti pedes ſuſtollari debere; altitudinem ſcilicet *Tabulati inferioris*.

Ultra *frontem Ædificij*, aream ſpatioſam deſigno, cujus latera tria ſint, ipſa *adivum* fronte haud paululum humiliora. Atque in quatuor angulis ejuſdem areæ, turres extruuntur, altitudinem laterum prædictorum nonnihil ſuperantes, ad gradus, quibus in ſuperiora aſcendatur, capiendos: quæ turres non recipiantur in planum *ædificij*; ſed extra promineant. *Arca* autem integra lapidibus latis quadrangulis minime ſubſternatur: Nam huiusmodi pavimenta calorem moleſtum æſtate, & ſimiliter frigus aſperum hyeme, immittunt: ſed habeat ambulacra, ex ejuſmodi lapidibus, per latera tantum *ædificij*; & formam crucis, ex iuſdem, in

medio: cum quadris interpositis, quæ gramine vestiuntur, de tondo quidem, sed non nimis prope terram Latus universum aræ; ex parte *Conclavij*, occupent spatiosa & speciosa *Porticus*. In quibus singulis *Porticibus* sint in laquearibus tres aut quinque Sphæra concava (Cupulas vocat,) pulchræ, in longitudine positæ, ad æqualem distantiam: Sint quoque fenestræ, ex vitro colorato, ubi pingantur columnæ, imagines omnigenæ, flores, & similia. At latus ex parte *Familie*, simul cum latere tertio è regione *frontis*, cõplectatur *Cameras præsentiales*, & alias usûs ac decoris ordinarij; atque rursus *Cubicula*: Sintque etiam tria ista latera ita extincta, ut exhibeant *edificium* duplex non translucida, sed ex altera tantum parte fenestrata; ut tam matutinis, quam vespertinis temporibus, præsto sint *Camera*, in quas Sol non intret. Accommodentur etiam eo modo, ut habeantur ibi *Cubicula* & *Camera* tam æstivales ad refrigerium, quam hyemales ad frigus arcendum. Invenies non raro *ades* pulchras, sed tamen ita vitro & fenestris repletas, ut vix locum suppeditent, ubi te recipias, aut ad Solem, aut ad frigus, evitandum. Quantum ad Fenestras prominentes, sive arcuatas, eas probo tantquam res commodas: (Urbibus sanè fenestræ ad planum *edificij*, & minime protuberantes, magis conveniunt, propter Uniformitatem structuræ plateas versus: Sunt enim receptus colloquiis opportunus, atque insuper tam Ventum, quam Solem, summoveant; Quod enim alias, per totam fere *Cameram*, pertransisset, vix ultra fenestram penetrabit. Raræ tamen sint hujusmodi fenestræ arcuatae, non ultra quatuor: duæ scilicet ex utroque latere aræ.

Ultra hanc, quam diximus, *Aream*, sit alia interior pars, & amplius diuisa, & altitudinis. *Hortus* per exterius circumcincta, interius autem, *Ambulacris* pulchris arcuatis, usque ad primum *Tabulatum*, circumdata. Pars autem exterior *Solarij* inferioris versus *Hortum*, quatenus ad duo latera, convertatur in *Specum* sive *Cavernam* (*Grottam* moderni vocant) ad umbram & æstivationem; apertam, aut fenestratam tantum ex parte *Hortus*: Sit autem *Caverna* illa solo æqua, non omnino pressa: & eleganti pavimento strata; ad terræ vapores excludendos. Erigatur autem in medio istius aræ *Fons* splendidus: aut Opus aliquod ex Statuis magnificentibus: Pavimentum autem simile sit aræ illi ante dictæ. Hujus aræ *edificia*, ex utroque latere, destinentur *Cameras*, & *Conclavibus* secretioribus: Latus autem transversum, *Porticibus* etiam secretioribus. Curandum verò ut aliqua, tam ex *Cameras* & *Conclavibus*, quam ex *Porticibus*, designentur ad usum infirmorum: si forte *Princeps*, aut quivis è grandioribus, ægotaverit. Habeant autem Portiones singulæ agris destinatæ (ut moderni loquuntur) *Ante-Cameram*, *Cameram* ad *Cubile*, & *Re-Cameram*. Hæc autem, quæ diximus, supra secundum *Solarium* collocentur. At latus transversum *Solarij* inferioris, versus *Hortum* convertatur in *Porticum* speciosam, patentem & columnis fultam. Rursus, supra *Solarium* tertium, ex omnibus tribus lateribus, statuatur *Porticus* elegantes, columnares, & apertæ, ad prospectum & refrigerium *Hortus* excipiendum. Verum ad angulos duos lateris transversi, in *Solario* secundo, accommodentur & ornentur duo splendi-

da & delicata *Conclavia*, (*Cabinetos* moderni vocant pavimento nitente, & auleis sumptuosis instructa, vitro *Crystalino* fenestrata, cum *Cupola* elevante, in medio. Sint autem *Conclavia* illa rebus curiosis omnigenis, & spectatu dignis, repera. In supremis quoque *Porticibus* (si fieri possit) optarem collocari, juxta parietes, in locis diversis, *Foniculos* quosdam aquam emittentes: qui per secretos tubos iterum transeunt. Interior autem pars, in *Solario* superiore, versus *Aream*, formetur in *porticus* & *Ambulacra*, bene munita & obducta, ad usum convalescentium. Atque hæcenus de *Modulo Palatii* ipsius: Nam de *Balneis*, & piscinis, non loquor. Superest tamen, ut antequam ad frontem ædium pervenias, collocentur aræ tres: *Area* viridis, gramine vestita, cum pariete in circuitu, & juxta parietem arboribus, ordine positis, sata: *area* altera, ejusdem amplitudinis, sed in pariete cuius sint *curricula* extractæ, aut simile quid ejusmodi elegantia: *area* item tertia, quæ cum fronte ipsa *ædium*, quadrangulum constituat; quam *edificio* certe aliquo circumdatam nolo; neque rursus nudis parietibus cinctam: sed *Ambulacris* supra columnas, non arcus, erectis: in summitate vero plumbo, vel lapide quadrato, coopertis, munitis, clausam. Quatenus verò ad *edificia* omnia, quæ usibus familiaribus inserviunt, summoveantur illa, ad aliquam distantiam, à *Palatio* ipso; ita tamen, ut interponantur *Porticus* humiliores, & oblectæ: intra quas ad *Palatium* transire possis.

XLIV.

DE HORTIS.

Deus ipse primus plantavit *Hortum*. Atque revera, inter solatia humana, illud *horti* est purissimum. Etenim spiritus hominum maxime reficit & oblectat: quo sine, & *edificia* & *Palatia*, manus tantum sunt opera, nec sapiunt Naturam. Quinetiam notabis, Secula cum proficiunt in cultura & magnificentia, citius pervenire ad *edificiorum* pulchritudinem, quam ad *hortorum* elegantiam & antenitatem: quasi elegantia illa *Hortorum* esse res perfectior.

Statuo, in *hortis* *Regalibus* assignari oportere *Hortos* pro singulis anni mensibus: in quibus, separatim, Plantæ, quæ illo Mense florent & vigent, producantur. Pro *Decembri*, *Januario*, & fine *Novembris*, eligendæ sunt Plantæ, quæ per totam Hyemem virelunt: Quales sunt, *Aquitolia*, *Hedera*, *Laurus*, *Juniperus*, *Cupressus*, *Taxus*, *Buxus*, *Pinus*, *Abies*, *Rosmarinus*, *Lavendula*, *Pervinca*, flore albo, purpureo, & cœruleo; *Chamaedris*, *Irides* quoad folia, *Aurantia*, *Limones*, & *Myrtus*, si *Calidariis* conserventur; & *Amaracus* juxta parietem & versus Solem satas. Sequuntur pro fine *Januarii*, & *Februario*, *Arbustum* *Chamaelea* Germanicæ sive *Mezereonis*, quæ eo tempore floret; *Crocus* vernus, flore luteo, & glaucoco; *Primula* Veris, *Anemones*, *Tulipa* præcox, *Hyacinthus* Orientalis, *Chamaeris*, *Fritellaria*. Pro *Martio*: Omne genus *Violarum*, præcipue *Purpureæ* simplici flore, quæ sunt præcoccissimæ; *Pseudonarcissus* luteus, *Bellis*, *Amygdalus*, quæ tunc floret; *Malus* *Perfica*, & *Cornus*, quæ etiam tunc florent; *Rubus* odoratus. Pro *Aprili*: *Viola* flore albo multiplice, *Parietaria* lutea, *Leuco-*

Leucoium, Herba paralyfis; Irides, & Lilia omnigena; Flores Roris marini, Tulipa Pæonia, flore multiplice; Narcissus verus, Periclymenum Sabaudicum; Cerasus, & Pirus, & Prunus diversi generis in flore; Acanthus, quæ tum folia emittit; Arbor Lelac. Pro *Majo* & *Junio* Camariophyllus omnium generum, præcipue virgineus; Omne genus Rosarum. Moschata sola excepta, quæ ferius floret; Periclymenum commune, Fraga, Buglossum, Columbina; Flos Africanus, simplex, & multiplex; Cerasus quæ tum fructum profert; Ribes; Ficus in fructu; Bacca Rubi Idæi; Vitis flores; Lavendula florens; Satyrium hortense flore albo, Herba Muscaria, Liliium Convallium, Malus florens, Flos Cyaneus. Pro *Julio*: Cariophyllata omnium generum; Rosa Moschata, Tilia florens; Pira, & Poma & Pruna, præcocia. Pro *Augusto*: Pruna omnium generum, Pira, Mala Armeniaca, Bacca Oxyacanthæ, Nucleus Avellanæ, Melones Moschatellini, & omnigeni Coloris Delphinium, sive Consolida Regalis. Pro *Septembri*: Ulva, Poma, Papaver variorum colorum, Mala Persica, Melo-cotonea. Nectarina, Corna, Pira hyemalia, Cydonea. Pro *Octobri*, & principio *Novembris*: Sorba, Mespila, Pruna sylvestria, Rosa seræ, Malva arborecentes flore roseo, & similia. Hæc vero, quas enumeravimus, Plantæ, *Climati Londinensi* conveniunt. Sed hoc volo, ut sit alicubi quasi Ver perpetuum, prout fert loci conditio.

Quoniam autem odor *Florum*, spirans in aëre, (ubi undulat more modulationis *Musicæ*,) gratior multo est, quam si eos decerpas manu: ideo nihil magis confert, ad delectationem illam, quæ ex odore *Florum* percipitur, quam nosse eos *Flores* & *Plantas*, quæ adhuc crescentes, nec avulsæ maxime emittunt auras suas, & aërem *Odore* perfundunt. Rosæ tam pallidæ, quam rubræ, tum crescent, *Odoris* sui sunt tenaces, nec aërem tingunt; adeo ut juxta sepe eorum ambulans, nihil *Odoris* percipias, etiamsi hoc experiaris tempore roris matutini. Laurus icidem dum crescit, *Odoris* parum emittit: neque etiam Rosmarinus, aut Amaraeus. Id, quo dante omnia suavissimo *Odore* aërem (crescens) imbuit, est Viola; præcipue alba, flore multiplici: quæ bis quotannis floret; medio *Aprilis*, & sub finem *Augusti*. Ei proximè accedit Rosa Moschata: tum folia Fragariæ marcescentis, quæ *halitum* emittunt plane *cardiacum*: Tum flores Vitis, qui apparent in racemis noviter protrusis, ad instar pulveris, qualis est, in caule Plantaginis. Tum Rubus odoratus: Tum Parietaria lutea, quæ gratissimum edit *Odorem*, lata juxta fenestras Conclavis, aut Cubiculi in imo Solario siti: Tum Cariophyllata, tam minores, quam majores: Tum flores Tiliæ: Tum Periclymeni flores, eminus locati: Tum flores Lavendulæ. De floribus Fabæ non loquor, quoniam campestres sunt. At ea, quæ aërem jucundissimo *Odore* perfundunt, sed non nisi calcata, aut contusa, sunt tria: Pimpinella, Serpillum, & Mentha Aquatica. Itaq; Ambulacra integra his sunt conferenda, ut *Odorem* eorum calcando exprimas.

Horti Contentum (loquor autem de *Hortis Regiis*: sicut feci de *Edificiis*) haud minus triginta jugerum esse debet: Atque illud in tres partes dividi convenit: *Graminetum* in introitu: *Frutice-*

tum sive *Eremum* in exitu: Et *Hortum præcipuum* in medio: Præter *Ambulacra* utrinque ad latera. Mihi quidem placet, quatuor jugera *Gramineti* assignari; Sex *Fruticeto*: Bis quatuor ad *Ambulacra* ad latera; Et *Hortum præcipuum* duodecim. Oblectamentum ex *Gramineto* duplex est: Primum quidem oculis, quibus nihil jucundius est, quam gramen subinde tonsum, & virescens: Alterum, quoniam in medio orbita purganda est, quæ iri possit versus frontispicium *Sæpis magnificæ*, quæ *Hortum præcipuum* includat. At quoniam orbita ista longa erit, neque in magnis ardoribus, anni, aut diei, umbra *Horti* emenda est, ambulatione per *Graminetum*, exposito Sole; ideo *Ambulacra* oblectata, duodecim pedes alta, ex opere lignario, utrinque ad latera *Gramineto* extruenda sunt, per quæ *Hortum* introire possis, in umbra continua. Quantum autem ad *Schemata*, & *Figuras*, ex varii coloris terra distinctas, quæ subjacent fenestris *Edificij*, nuxæ plane sunt. Sæpius videas in placitis talia. Figura quadrata *Hortu* optime convenit; quæ undiq; sepi pulcherrima & arcuata claudi oportet. Arcus extollantur supra Columnas ex opere lignario, pedes decem alti, lati sex: Spatia autem inter columnas, eisdem dimensionis sunt cum latitudine Arcus. Supra arcus sit Sepes continuata, pedes quatuor alta: ex opere itidem lignario: & hanc supra, sit Turricula in summitate arcus cuiusque extructa, cujus interior capacitas sufficiat avicularum cavæ excipiendæ. Et supra interstitia arcuum collocentur aliæ aliquæ figuræ inauratæ, continentes lamellas vitri colorati, quibus varie ludant radii Solares. Hanc autem Sepem intelligo supra aggerem, haud præcipitem quidem sed mediocriter declivem, sex pedes altum, totum floribus consitum, erigendam esse. Intelligo etiam, ut hæc quadra *Horti*, non totam Soli latitudinem occupet, sed satis spatii, variis *Ambulacris* conficiendis, utrinque ad latera relinquat: in quæ, oblectata illa *Gramineto* *Ambulacra*, de quibus diximus, deducant. Verum ad introitum & exitum *Horti*, hujusmodi *Ambulacra* cum sepiibus omnino omnimittenda sunt: in introitu quidem, ne conspectum *amæna* illius sepi, à *Gramineto* impediatur: in exitu autem, ne prospectum *Fruticeti* per arcus incipiat.

Dispositionem soli intra claustrum *Sæpis*, variandam ad placitum relinquo: Hoc interim moneo, ut, quæcunque ea tandem sit, nimis curiosa & operosa ne sit. *Imagines* excisæ ex Junipero, vel alia materia hortensi, non præbo: Puerilia sunt ista. Humiles speculæ rotundæ, instar simbriarum, cum Pyramidibus parvulis, placent. Columnas etiam, & Pyramides altas, ex opere lignario, in aliquibus locis sparsas, sepiibus vestitas, recipio. *Ambulacra* ampla & spatiosa esse volo: *Ambulacra* angustiora & oblectiora ad latera summovenda sunt, neutiquam vero Pomærio *Horti* præcipui collocanda. Consulere etiam, ut in medio *Horti* sit *Monticellus* pulcher, cum tribus ascensibus ordinibus, & tribus *Ambulacris*, ejus latitudinis, ut quatuor una ambulare possint. Et hæc insuper *Ambulacra* perfecte circularia esse suadeo; absq; figuris Propugnaculorum. Altitudo autem *Monticelli* triginta pedum esto: Atq; in vertice, *Domicellus* elegans extruatur, cum Caminis venuste ordinatis, & absque multo vitro.

Fontes quod attinet, magno sunt illi ornamēto, & refrigerio: sed *Stagna*, & *Piscinae*, exulent: *Hortum* enim insalubrem reddunt, & scatentem muscis, ranis, & similibus. *Fontes* duorum generum intelligo: Unum qui aquam salientem verset, & dispergat, cum crateribus suis; Alterum nitidum aquae receptaculum, quadratum, pedum triginta vel quadraginta, illime, sine ceno, aut piscibus. Quoad primū, *Imagines* inauratae, aut marmoreae, quae in usu sunt, ornamēto esse recte possunt. Sed in eo genere cardo rei est, ita aquam regere, ut perpetuo fluat; nec cōsistat, aut in cratere, aut in cisterna; ita ut quiete non sit decolor, versa aut inviridem, aut rubrum, aut huiusmodi: neque muscum colligat, aut putredinem. Etiam manu purganda est quotidie, ut maneat limpida. Idem, gradus aliqui ascensus ad *Fontem*, & *Pavimentum* circa eum elegans, decori sunt. Illud alterum *Fontis* genus, quod *Balneum* sive *Lavacrum* dici potest, multum ornatus, & curiositatis, recipere potest: quibus non immoramur. Veluti, Ut fundum sit *imagibus* decoratum latera quoque; simul hinc inde vitro variorum colorum, & huiusmodi corporibus politis, & radiandibus, splendens, circumdatum etiam clausura humilium statuarum. Sed maximum est illud, cuius, in priore genere *Fontium*, mentionem fecimus: Nimirum, ut aqua sit in perpetuo motu; aqua scilicet, quae balneo superior sit nutrita, per canales venusto inducta, & rursus, per tubos subter terram aequalis dimensionis, ne aqua diutius consistat,educta. Verum quoad curiosas inventiones, arcuandi aquas sine earum effusione: & eas effingendi in varias formas, (plumarum, poculorum vitreorum, conopeorum, campanarum, & similibus;) etiam rupes artificiosas, & huiusmodi. Sunt illa quidem spectatu jucunda, sed nihil ad salubritatem, aut suavitatem.

Fruticetum autem, quod tertiam totius *Horti* partem posuimus, velim ut ad similitudinem naturalis *Deserti* prope accedat. Arborea in illo plantari nolo, nisi quod in aliquibus locis erigi praecipio, arborum series, quae in vertice *Ambulacra* cōtineat, ramis arborum cooperta, cū fenestris. Subjaceat autem pars soli, floribus odoris suavis abunde confita, qui auras in superius exhalat; alias *Fruticetum* apertum esse sine arboribus velim. Dumeta tamen spargi placet; ex Rubo odorato, Periclymeno, & Vite sylvestri: Terram autem ubiq; confitam volo, Violis. Fragis praecipue, & Primulis Veris. Haec enim plantae jucundum spirant *Odorem*. & in umbra feliciter crescunt. *Dumeta* autem & *Ambulacra* super arborea, spargi volumus ad placitum, non ordine aliquo collocari. Probo etiam cumulos parvos, instar eorum quos talpae erigunt, (quales in Ericetis campestribus esse solent,) alios Serpillo, Caryophyllatis minoribus alios, alios Chamædri, quae florem praebet pulchrum. alios Pervinca, alios violis, Fragis alios, Floribus Paralytis alios, Bellidibus alios, alios Rosis rubris, alios Liliis convallium, alios Armeriis rubris, alios Helleboro flore purpureo, & Floribus, similibus, suavis & bellis, confitos. Pars etiam cumulorum habeat in vertice Frutices. Ea sunt: Rosa, Juniperus, Aquifolia, Oxyacantha, (Sed haec rarior propter Odoris gravitatem floret.) Ribesium baccis rubris; Uva crispa, Rosmarinus, Laurus, Rubus odoratus, & id genus aliae: Fru-

tices autem ferro refecandae, ne deformiter excrescant.

Jam Solum utrinque ad altera, in *Ambulacra privata*, pro quavis diei parte umbrosa distribuendum est. Ex iis etiam quaedam à ventis asperioribus ita munienda sunt, ut in iis spatium possit quis, tanquam in porticu. Quinetiam, ob eandem causam, videlicet ut venti arceantur, ad exitus claudenda sunt. Et haec clausa *Ambulacra* praecipue fabulo subternanda sunt, absque gramine, ne in udo ambulatio sit. In plerisque horum *Ambulacrorum*, arborea fructifera omnigenae collocandae sunt, tam ad parietes externos, quam in ordinibus interioribus. Et hoc in genere observari debet, ut terra elevata, in qua arborea fructifera plantantur, sit lata, humilis & molliter ascendens: & floribus suavis confita, sed raris, ne succo defraudent arborea. Ad exitus Soli lateralis utrinque monticellos fieri probo, ad talem altitudinem parietis exterioris, ut in monticello stanti, in agros pateat prospectus.

Rursus, quoad *Hortum* praecipuum, non negarem, in eo confici debere *Ambulacra* quaedam, eaque minime angusta, arboribus fructiferis utrinque confita. Quin & arborea aliqua arborum fructiferarum prope confitarum: & Umbracula artificiosa & bella, cum sedibus ordine eleganter locata. Verū hac nullo modo nimis confertim: Relinquendus est enim *Hortus* praecipuus apertior, & aëre perflabilis & liber. Ultram enim quæras velim in *Ambulacris* lateralibus, ubi in ardoribus anni, vel diei, ambules. *Hortus* siquidem praecipuus comparatus est in temperatione anni partes; vernas, & autumnales: ætate autem, ad matutina & vespertina tempora, aut etiam ad dies nubilosos.

Aviaria non probo, nisi tanta sint amplitudinis, ut cespites gramine subterni queant: fruticibus etiam & arbusculis vivis conferantur, ut aves liberius volitent, & se per diversa oblectare & cōponere possint: utque nulla in area aviarii conspiciatur spurcicies.

Quantum vero ad *Ambulacra* in *clivis*, & variis ascendentibus amoenis conficienda, illa Naturæ dona sunt, nec ubiq; extrui possunt: Nos autem ea posuimus, quae omni loco conveniunt.

Horti itaque *Regii* figuram jam delineavimus, parim præceptis partim modulo generali, sed minime accurato. Et hac in re sumptibus minime pepercimus. Sed ad *Principes* id nihil est, qui, ut nunc sit, plerunque *Hortulanos* consulunt: atque haud minore sumptu, varia, parum cum iudicio, componunt: addentes etiam quandoque statuas, & alia ad magnificentiam, & pompam: sed ad genuinam *Hortorum* voluptatem, & amoenitatem, nihil conducentia.

XLV.

DE OFFICIO JUDICIS.

Generaliter, melius est, per Verba *negotari*, quam per Literas; & per Intercessionem personæ tertiae, quam per se ipsam. Literæ utiles sunt cum quis, per Literas itidem, responsum elicere desiderat; vel ubi sua, interfit, Exemplaria Literarum quas scripsit, producere, & monstrare: denique, ubi metuere quis merito possit, ne sermo interrumpatur, aut per portiones audiatur. Contra viva voce tractare praestat, cum facies hominis reverentiâ incessura sit: ut sit plerunq; in colloquio cum

cum inferiore; aut in rebus, quas extremis tantum digitis tangere cōvenit, in quibus oculus loquentis, in vultum & gestum alterius intentus, monere possit, quousque procedere liceat; & generaliter, quando libertatem quis sibi retinere cupit, vel dicendi, vel interpretandi ea quæ dixerit. In tractando per alios, cautius & melius fuerit, eos eligere qui simplicioris sunt ingenii; quos probabile est, illa, quæ in mandatis habent, executuros, & successum rei fideliter narraturos: quam eos, qui ex aliorum negotiis aliquid in se honoris aut utilitatis transferre callidi sunt, atque ea, quæ referent, verbis emollient, ut impense placeant. Tales etiam adhibe, qui *negotio*, cui præficiuntur, faveant; id enim industriam acuit: atque insuper tales, qui cum re, quam tractant, congruitatem quædam habent: veluti, audaces ad exostulandum; blandos ad persuadendum; astutos ad observandum & rimandum; protervos, & paulo absurdiores, ad res, quæ aliquid iniqui habent, transigendas. Tales etiam adhibe, qui in *Negotiis* tuis antea tractandis, felices fuerunt, & obtinuerunt: Hoc enim confidentiam parit; & omnem lapidem movebunt, quo veluti præscriptionem tueantur. Melius fuerit, hominem cum quo *negotiaris*, primo leviter degustare, & quasi ex longinquo, quam ab initio summam rei proponere; Nisi forte in animo sit, brevi illum aliqua quæstiuncula irretire & opprimere. Præstat cum illis *negotari*, qui in ambitu sunt, quam cum illis, qui desideria sua sunt adepti. Si cum alio sub conditione *negotiaris*, prima veluti occupatio, aut possessio votorum, in præcipuis numeranda: Id autem cum ratione postulare nequis, nisi aut natura rei talis sit, quæ præcedere debeat; aut alteri commode insinuare possis, illum opera tua in aliis ulurum; aut denique habearis ipse pro homine in primis integro & verace. Omnis *Negotiatio* eo spectat: aut ut *detegat* aliquid; aut ut *efficiat*. *Detegunt* se homines, vel animum suum communicando; vel cum ira commoti sunt, nec se bene cohibere sciunt; vel cum ex improvviso opprimuntur; vel cum necessitate quadam adiguntur, non habentes quod prætexant. Si quem ad *nutum* fingere cupias, ut inde *efficias* aliquid; ut inclinationes & mores ejus bene cognoscendi, ut eum manu ducas; aut fines ejus perspiciendi, ut suadeas; aut infirmitates ejus, & ea quibus obnoxius est, exploranda, ut terreas; aut denique amici ejus, qui plurimum apud eum valent, conciliandi, ut eo modo regere possis. In *tractando* cum callidis & dolosis, verbis eorum minime credendum, nisi fines & intentiones eorum habeas verborum interpretes; Quin & optimum fuerit, pauca apud illos loqui, & quæ minime expectant. In rebus quibuscunque difficilioribus non expectandum, ut quis simul & seriatim, & metat sed præparatione opus est, ut per gradus maturescant.

XLVI.

DE CLIENTIBUS, FAMULIS, ET AMICIS.

Clientes sumptuosi minime admittendi; ne dum quis caudæ pennas adauget, alarum pennas præcindat. Eos autem sumptuosos intelligo, non solum qui impensis gravant sed etiam qui petitionibus molesti & importuni sunt. *Cientes* communes, conditiones alias expectare non debent, extra favorem, commendationem, si opus sit, &

ab injuria protectionem. *Cientes* autem & *Amici factiosi*, adhuc magis vitandi, qui alicui se applicant, non tam ex amore ipsius, cui famulantur; quam ex odio versus alium concepto. Unde sæpenumero sequitur animorum illa abalienatio, quam videre inter potentiores. Similiter, *Cientes* illi gloriosi, qui in hoc incumbunt, ut loco buccinarum sint, ad laudes eorum resonandas, quibus famulantur, haud parum nocent: etenim negotia futilitate sua corrumpunt; tum vero honorem Domini sui (si quis vere rem reputet) exportant, & mercem invidia involunt. Est & aliud genus *Cientium* prorsus periculofum; qui nil aliud quam Speculatores sunt, & secreta familia rimantur; ac rursus aliorum auribus insulurrant. Attamen hujusmodi homines, apud Dominos suos, sæpenumero in fumo pretio habentur; siquidem officiosi sunt, & susurros fere commutant. *Clientele* hominum Ordinis cuiuspiam, si ejusdem cum *Patrono* Ordinis sint, (veluti militum versus illi, qui præfecturam in bellis gessit, & hujusmodi,) semper pro re decora habitum est, & in bonam partem acceptum, etiam in *Monarchiis*; modo absit pompa nimia, & popularitas. Verum *Clientela* omnium maxime honorifica, ea est, Ut quis *Patronum* se profiteatur, eorum qui virtute & meritis clarent, cuiuscunque Ordinis sint, vel Conditionis. Attamen ubi nulla insignis cernitur in meritis dissimilitudo, præstat mediocribus patrocinari, quam eminentioribus. Atque insuper, si verum omnino dicendum sit, in seculis aliquanto corruptioribus, homines indultrii & fatagentes, usui magis sunt, quam vera virtute præditi. Certè in imperando, optimum est, ejusdem gradus Subditos pari comitate tractare; Paucos enim immensa gratia prosequi, ipsos magis insolentes, reliquos malevolos efficiet; quandoquidem Ordinis paritas æquas gratiæ conditiones, tanquam ex debito, poscit. Verum è contra, in iis, quæ favoris meriti sunt, prodest cum defectu afficere; Nam eos, qui benignius tractantur, impense gratos reddet, ceteros imprimis officiosos: Neque de hoc merito conqueratur quispiam; cum omnia ex gratia, non ex debito, prodeant. Recte cavetur, ne sub iniitiis immoderatus aliquem favore prosequaris; Nam quæ tractu temporis sequentur, vix istis iniitiis respondere possunt. Fingi, (quod ajunt) & regis, ab *Amico* aliquo, tutum non est. Etenim molliam quendam animi prodit: Tum vero convitiis & scandalo occasionem præbet: Plurimi enim, qui nos ipsos immediate non perstrinxissent, *Amicum* illum nostrum contumeliis afficere non verebuntur; atque eo modo honorem nostrum vulnerabunt. Attamen, plurimum potestati subijci, & veluti in partes distrahi, adhuc pejus; Hoc enim nos reddet postrema (ut nunc loquuntur,) editionis, & plenos inconstantia. Deliberare cum *Amicis* aliquot paucis, honorabile sane & utile; *Spectatores* enim sæpenumero plus vident, quam *Lusores*. Atque (ut Adagio dicitur) *Vallis optime collem monstrat*. *Amicitia* vera in Orbe, rara admodum; & minime omnium ea quæ inter æquales: quod genus apud veteres celebrari solbat. Si qua est, ea reperietur inter superiorem & inferiorem: fortunæ quorum, altera alteram comprehendere possint.

XLVII.
DE SUPPLICANTIBUS.

Suscipiuntur complura *Negotia* & *Inventa* mala; & *Petitiones privatae* bonum corrumpunt publicum. Suscipiuntur etiam complura *Negotia* in se bona, sed animo non bono: intelligo, non solum corrupto, sed etiam callido; absque ulla perficiendi *Negotij* intentione. Non desunt, qui *Petitiones* in manus suas recipiunt, & operam avide pollicentur, quibus tamen, ut cum effectu procedant, cura non est: verum si animadvertant, rem aliorum conatu successuram, ipsi quoque gratiam aucupabuntur; aut certe mercedem aliquam secundariam captabunt, aut denique *Supplicantis* spes, dum negotium vertitur, in usum proprium convertent. Alii *Petitiones* amplectuntur, eo solum animo, ut negotiis aliorum, quae simul tractantur, impedimenta injiciant: vel ut aliquid obiter deferant & informant, cujus alias praetextum idoneum parere non potuerint; de *Petitione* ipsa, cum sibi hoc modo consuluerint, nihil solliciti: vel generaliter, ut per aliorum negotia negotiis suis pontem sternant. Imo & alii tam mala fide agunt, ut *Petitiones* suscipiant consilio deliberato eos destituendi, quod Competitori aut Adversario gratificentur.

Certe si quis rem perpendat, comitatur omnem *Petitionem* jus quoddam, vel aequitatis, si sit *petitio* Justitiae; vel meriti, si sit *petitio* Gratiae. Si quem moveat inclinatio propria, ut parti iniquiori faveat; in causa Judiciali, utatur potius auctoritate sua, ut rem componat, quam ut obtineat. Si quem moveat inclinatio propria, ut favore suo minus merentem impertiat, in Causa Gratiae; abstineat saltem ab omni calumnia, & maledictia, & in melius merentem. *Petitiones*, quas ipse non satis intelligis, Amico alicui fido & sagaci demanda; qui referat, an ejusmodi sint, quas salvo honore promovere possis: verum prudenti & anxio judicio Amicus ille deligendus; alias quilibet tibi imponet *Supplicantes*, his temporibus, adeo mora & procrastinationibus cruciantur, ut Veracitas & Candor, vel in negotium primitum recusando; vel in successum ejus qualem qualem animo simplici referendo; vel in gratiam non ultra quam par est captando; res facta sit non solum laudabilis, verum etiam gratiosa. In *Petitionibus* Gratiae, prima *Petitionis* oblatio, nullius debet esse momenti; Eo usque *Supplicantis* fides, in re illa patefacienda, valere possit, ut si notitia ejus aliunde quam per eum haberi non potuisset, hoc ei fraudi non sit, sed potius remuneretur. Valorem ejus, quod petitur, ignorare, imperitia quaedam est; non secus ac, aequitatem ejusdem oscitantem praeterechi, malam arguit conscientiam. *Petitiones* seculo occultare, non modicum prodest ad obtinendum; Spes enim jacere, Competitorum licet alios deterrere possit, alios tamen acuet, & excitabit. Verum temporum opportunitates, ante omnia, in *Petitionibus* valent. Temporum, inquam, non tantum respectu eorum, in quorum potestate positum est, *Petitiones* vel rejicere, vel concedere; verum etiam respectu eorum, a quibus juste metuendum, ne se illis opponant. In delectu ejus cui *Petitionis* tuae curam demandes, respicias magis aptitudinem, quam amplitudinem; atque eum potius adhibe, qui paucioribus negotiis se immiscet, quam qui omnia amplectitur. Dene-

gata *Petitionis* iteratio concessioni ipsi quandoque aequipollet; modo quis se, nec animo dejectum, nec male affectum, ostendat. *Iniquum petas, ut equum feras*; Regula non mala, ubi quis gratia floreat: Alias enim consultus foret, gradibus quibusdam, ad id quod petis, ascendere, & aliquid saltem impetrare: Qui enim in principio, *Supplicantis* erga se studium amittere non dubitasset; in fine, & *studium Supplicantis* & *beneficium*, prius collatum, simul amittere non sustinebit. Nihil tam leve videtur, quam viros praepotentes de *Literis* suis interpellare; cum tamen, si *Litera* illa in causis minus honestis & justis volitent, tantum de estimatione scribentis depereat. Non invenitur in Rebus publicis perniciosius hominum genus, quam generales isti *Petitionum Concinnatores*, Etenim pestes plane sunt & lues negotiorum publicorum.

XLVIII.
DE STUDIIS, ET LECTIONE
LIBRORUM.

Studia & *Lectiones Librorum*, aut Meditationum voluptati, aut Orationis ornamento, aut Negotiorum subsidio inserviunt. Usus eorum, quatenus ad voluptatem, in secessu & otio in primis percipitur: Quatenus ad Orationis ornamenta, in sermone tam familiari, quam solenni, locum habet: Quatenus vero Negotiorum subsidium, huc spectat, ut accuratiore judicio res & suspiciantur & disponantur. Etenim, homines, rerum gerendarum gnari, ad negotia exequenda idonei fortasse sunt; & in specialibus judicio non malo utuntur: verum Consilia de Summis rerum, eorumque Inventio & Administratio recta, feliciter a *Literatis* promanant. Temporis nimium in *Lectione* & *Studiis* terere, speciosa quaedam socordia est; Iisdem ad Ornatum mollius abuti, affectatio mera est, quae se ipsam prodit; De rebus autem, ex Regulis Artis judicare, *Scholam* omnino sapit, nec bene succedit. Naturam *Literae* perficiunt, ab experientia autem ipsae perficiuntur. Dotes enim naturales, instar plantarum sunt, sponte provenientium, quae culturam & falcem artis desiderant: *Literae*, e contra generalia nimis praecipiant, nisi ab experientia determinentur. Callidi *Literas* contemnunt; simplices admirantur; prudentes, operarum, quantum par est, utuntur. Neque enim *Literae* verum sui usum satis edocent; Sed haec res prudentia quaedam est, extra eas & supra eas sita, observatione tantum comparata. *Libros* non legas animo contradicendi, & disputationum praesertim concertandi; neque rursus omnia pro concessis accipiendi, aut in verba auctoris jurandi; neque denique in sermonibus te venditandi; sed ut addiscas, ponderes, & judicio tuo aliquatenus utaris: Sunt *Libri*, quos leviter tantum degustare convenit; sunt quos deglutire, cursimque legere oportet; sunt denique, sed pauci admodum, quos ruminare & digerere par est: Hoc est, *Libri* quidam per partes tantum inspiciendi; alii perlegendi quidem, sed non multum temporis in iisdem evolvendis, infumendum; alii autem pauci diligenter evolvendi, & adhibita attentione singulari. Invenies etiam *Libros* haud paucos, quos per alios, & vicaria opera, legere sufficiat, eorumque compendia tantum desumere. Verum hoc fieri nolim, praeterquam in Argumentis humilioribus, & Auctoribus minoris pretii:

tii: Alias enim *Libri* (ut sic dicam) distillati, instar aquarum distillatarum, quas vulgo mercantur, erunt penitus inspidi. *Lectio* copiosum reddit, & bene instructum; *Disputationes* & *Colloquia* promptum & facilem; *Scriptio* autem, & *Notarum collectio*, per lecta in animo imprimi, & altius figit. Itaque si quis in *notando* segnis sit, aut fastidiosus, memoria illi opus est bona: si *Colloquis* se non exerceat, requiritur ei ingenium promptum; sin in *legendo* parvus sit, hoc solum relinquatur, ut artificio quopiam utatur, quo videatur ea scire quæ nescit. *Historiarum lectio* prudentes efficit; *Poetarum*, ingeniosos; *Artes Mathematica* subtilitatem donant; *Naturalis Philosophia* iudicium profundum parit; *Moralis* gravitatem quandam mori conciliat; *Dialectica* & *Rhetorica* pugnacem reddunt, & ad contentiones alacrem; *Abeunt* (ut ait ille) *studia in mores*. Quin & vix occurrit, in intellectu, impedimentum aliquod insitum, aut naturale, quod non *studio* quopiam idoneo emendari & edolari possit: Quemadmodum morbi corporis, exercitium quibusdam propriis, levare possunt. Globulorum lusus calculo & renibus salubris; Sagittatio pulmonibus & thoraci; Lenis deambulatio vetriculo; Equitatio capiti, & similia. Eodem modo, si cui sit ingenium vagum & volucre, *Mathematicis* incumbat. In demonstrationibus enim *Mathematicis*, si mens vel minimum aberret, de novo incipiendum est: Si cuiquam ingenium sit minus aptum ad rerum differentias & distinctiones eruendas, ad *Scholasticos* se conferat; illi enim *Cumini Sectores* sunt: Si quis ad transcursus ingenii segnis sit, nec alia in aliorum probationem, & illustrationem, accersere, & arrigere dextre noverit, *Jure Consultorum* Casus evolvat: Aded ut singuli intellectus morbi, ex *Literis*, medicinas proprias comparare sibi possint.

XLIX.

DE FACTIONIBUS.

Plurimi Opinionem minime sanam foverunt; Hanc nimirum: Principi in Status sui administratione, & Viro magno, in actionum suarum directione, & *Factiones* quæ invaluerunt, præcipue respiciendum; Atque hanc principalem prudentiæ partem esse: Cum è contra facultas hæc prudentiæ quam maxime vigeat, vel in disponendis rebus, quæ ad omnes sine discrimine pertinent, & in quibus homines diversarum *Factionum* coeunt; vel in palpandis, conciliandis, & tractandis singulis. Neque tamen assero, *Factionum* debitam considerationem esse negligendam. Humilioris fortunæ viri, cum in ambitu sint, alicui parti adherere debent; verum potentioribus, & jam pridem honorem adeptis, consultius est, æquos se præstare, in neutram partem propendendo. Quin & in ambientibus ita caute adherere, ut videatur quis alteri ex partibus addictus, & tamen parti adversæ minime odiosus, viam quandam sternit ad honores, per medium *Factionum*. *Factio* inferior, & debilior, in conjunctione plerumque firmior, & constantior: Et non raro observari poterit, paucos, qui obstinati & pertinaces sint, *Factionem* numerosiorem, sed tamen moderatam, in sine defatigare, & depellere. *Factionum* altera postquam extincta fuerit, illa quæ manet, in *Factiones* novas dirumpitur; Veluti, *Factio Luculli* & *Optimatum*, ad tempus aliquod, se in satis magno vigore, contra fa-

ctionem *Pompeji* & *Cæsaris*, sustinuit; Verum postquam Auctoritas *Senatus* & *Optimatum* deprimebatur, *Factio* ipsius *Cæsaris* & *Pompeji*, in partes propediem scissa est. Similiter, *Factio Antonii* & *Octaviani Cæsaris*, contra *Brutum* & *Cassium*, ad tempus aliquod duravit; sed deletis *Copiis Brutus* & *Cassii*, *Antonius* & *Octavianus*, cum partibus suis, paulo post dissilierunt. Exempla hæc (dices) ad *Factiones Bellicosas* spectant. Sed idem in *Factionibus privatis* tenet. Itaque, in *Factionibus* qui secundas antea tenebant, *Factione scissa*, lætius primas tenent. Contratamen, haud raro, potestate omni excidunt: Complures enim in oppositione tantum valent; quæ cessante, actum deveniunt inutiles. Observatu dignum, quod sæpe evenit; plurimos nimirum, postquam voti compotes sint, & in dignitate quam ambierunt collocati, continuo se applicare contrariæ *Factioni*: existimantes forsitan, sed de alterius *Factionis* affectu & studiis jam dudum certos esse; itaque ad *Amicos* novos conciliandos se comparare. Proditor in *Factionibus* plerumque rem obtinet; Postquam enim res diutius, tanquam in æquilibrio, suspensæ hæssissent, tum demum unius alicujus in partes contrarias transitio victoriam refert; in eumque gratiæ omnes cumulatæ. Indifferens illa inter partes processio, neutri inclinando, non semper ab animo moderato procedit; sed à consilio callido: quandoquidem proximus sibi quisque sit, atque ex utraque *Factione* utilitatem demerere speret. Certe in *Italia*, in suspicionem incurrit *Papa*; de quo vox illa in vulgus volitat: *Papæ commune*. Tum etiam in signum trahitur, *Papam* illum, omnia ad familiæ suæ amplitudinem referre, in animo habere. *Regibus* imprimis cavendum est, ne *Factioni* alicui *Subditorum* suorum se ex professo adjungant: *Liga* enim *Confederationis*, intra *Statum* quempiam, *Monarchis* semper exitiales: Siquidem obligationem introducunt obligatione ipsa *Imperii* validiorem, atque *Regem* constituunt tanquam unum ex nobis: Id quod cernere erat in *Liga Francia*. Cum *Factiones*, manu forti, & palam, concertant, signum est imperii in *Regibus* labascentis: multamque præjudicat ipsorum & auctoritati, & negotiis. Motus *Factionum*, sub *Regibus*, similes esse debent motibus (ut *Astronomi* loquuntur) *orbium inferiorum*: qui suos habent motus proprios, sed interim, conversione *Primi Mobilis*, cum obsequio circumferuntur.

DE CÆREMONIIS CIVILIBUS,

ET DECORO.

Qui *Realis* solummodo est, ei multa virtute opus duco: Sicut *Gemma*, quæ sine ornamento omni inseritur, è purissimis & nitidissimis esse debet. Verum, si quis diligenter animadvertat, sit in laude, quod fit in lucro: Obtinet enim Proverbium illud: *Lucra levia crumenam efficere gravem*. Siquidem, *lucra levia* frequenter redeunt, cum majora rarius se offerant. Similiter, verissimum est, virtutes exiguas magnas conciliare laudes, quia perpetuus earum usus est: tum in observationem *Hominum* incurrunt: Cum è contra, virtutis alicujus magnæ exercendi occasio, raro admodum obtingit. Itaque ad famam & existimationem alicujus multum juvat, & (quemadmodum

Isabella, Regina Castellana, dicere solebat, instar Epistolarum commendatarum, quae nunquam non praesto sint, haberi possit: si quis Formulis utetur discretis & decoris. Ad has addiscendas, nihil ferme aliud requiritur, quam ut eas quis non contemnat: ita enim in aliorum moribus easdem observabit: de reliquo autem nemo sibi diffidat. Si enim majorem illis operam navabit, de pretio decident: quod in illo potissimum situm est, ut tanquam nativae videantur, & minime affectate. Nonnullorum vultus, & gestus, & externa alia, instar versus sunt, in quibus syllabae singulae mensurantur: Qui poterit magna comprehendere, qui se tam pusillis rebus submittit? Ceremoniis decentibus, erga alios, omnino abstinere, perinde est ac si doceas, eadem illos erga te negligere; quo pacto te ipsum facies viliozem. Praecipue, nequaquam omittenda erga illos, quibuscum familiaritate minime conjunctus es: neque erga homines ingenio fastidioso. Verum, excessus in illis, & locutio plane hyperbolica, (quali nonnulli utuntur,) non solum res molesta; sed etiam finem & pondus, eorum quae dicuntur, omnino minuit. Est proculdubio modus artificiosae cujusdam insinuationis, in verbis ipsis, inter Formulas communes, qui homines revera inescat, & mirifice afficit: qui extimie alicui prodest, si quis ejus viam calleat. Inter aequales de familiaritate sollicitum esse, nihil opus est; quare reprime te paululum, & dignitatem tuam tuere: At inter inferiores non deerit reverentia; Itaque inter illos benigne te gerere, & cum familiaritate quadam, non incongruum est. Qui in sermone aliquo, aut re, nimius est, adeo ut fatietatem inducat, valorem sui ipsius minuit. Alii se applicare, bonum est; modo cum significatione quadam fiat, hoc non ex facilitate prodire, sed ex comitate & urbanitate. Praeceptum non contemnendum est; Cum in alterius sententiam iveris, aliquid semper de proprio addere. Exempli gratia: Opinioni ejus suffragari? Cum distinctione, & non alias fiat. Propositioni ejus annuere libet? Fiat sub modo aliquo vel conditione. Consilium ejus sequi & amplecti visum est? Novi alicujus argumenti pondus addas, propter quod in partes ejus transire videaris. Cavendum imprimis, ne Magister in Ceremoniis & Formulis habeatis: Id enim si fiet, ut cunque virtute vera emineas, audies tamen ab invidis, in nominis tui detrimentum, Urbanus tantum & Affectator. Etiam negotiis damnosum est, si quis Formulas nimium affectet, vel in opportunitatibus & temporibus deligendis impensè curiosus sit. Salomon inquit: Qui observat ventum, non seminat: & qui considerat nubes, nunquam metet. Prudens opportunitates plures faciet, quam inveniet. Mores hominum externi, vestibus eorum similes esse debent; Non sint nimis concinni, nec corpus coarctantes; Sed qui libertatem praebent, ad exercitia, & motum quem libet.

L I.
D E L A U D E.

Laus virtutis reflexio est. Atque, ut fit in speculis, trahit aliquid à natura corporis, quod reflexione praebet. Si à vulgo proficiscitur, ut plurimum reflexio illa parva est, & falsa: & vanos potius ac tumidos, quam vera virtute praeditos, comitatur. Sub captum siquidem vulgi, virtutes com-

plures, quae excellent, non cadunt. Virtutes minores, ab iis, Laudes extorquent; media admirationem quandam, vel stuporem illis incutiunt; sublimes autem, in sensum aut perceptionem eorum, prorsus non veniunt. Sed apparitiones virtutum, species virtutibus similes, illos afficiunt quam maxime. Sane, Fama fluvio similis est, quae levia & inflata attollit, gravia & solida mergit. Quod si Viri, etiam judicii profundioris & dignitatis, cum vulgo concurrant, tum id, quod Scriptura dicit, contingit: *Nomen bonum instar unguenti fragrantis.* Omnia undiq; replet, neque facile evanescit. Etenim odores unguentorum, durabiles magis sunt, quam florum. Laudum tot conditiones fallaces sunt, ut Laus merito in suspicionem venire possit. Laudes quaedam ab adulatione sola prodeunt: Quod si Adulator sit vulgaris, Attributis quibusdam utetur communibus, & quae omnibus competere possint; non quaeritis aut appositis: Adulator callidior si sit, vestigia premet Adulatoris principalis: intelligo, Tui ipsius; & in quibus tibi places, aut te ipsum excellere putas, iis Adulator inhaerebit maxime: Sin Adulator sit impudens, & perfricta frontis, tum demum, in quibus confectus tibi sis defectus tui, & ad quae maxime erubescis, ea Adulator tibi vel praecipue imputabit, & affiget, per vim, secreta conscientia. Laudes nonnullae, à voluntate bona, cum reverentia conjuncta, proficiuntur; quae sane Laudum formula, Principibus, & Viris quibuscumque dignioribus, debetur: Laudando praecipere: Cum scilicet apud illos praedicando, quales sint, humiliter moneas, quales esse debeant. Sunt qui Laudibus quandoque onerantur, animo maligno; ad conlandam invidiam, & odia concitanda; *Pessimum genus immicorum laudantium, ut ait ille: Adeo ut apud Gracos in Proverbium extiterit: Ei, qui in malum suum laudaretur, pustulam nari contrae adhaeretur am.* Sicut apud nos vulgo dicitur: *Cum quis mentiarur, metuendum ne ejus lingua scabies prope diem oboriatur.* Illud asserere licet, Laudes moderatas, tempestive irrogatas, & minime vulgares, honori vel maxime esse. Dicitur etiam est Salomonis: *Qui benedixit proximo suo voce grandis, de nocte confurgens, male dicenti similis erit.* Etenim, vel hominem, vel rem aliquam, ad caelum usque evehere, contradictionem irruit; & derisui exponit. Veruntamen, ut se ipsum laudare, servato decore, vix conceditur, nisi in casibus admodum raris: ita vocationem suam, & munus quod gerit, aut studia quibus se addixit, laudare quis cum venia possit; imò cum specie quadam magnanimitatis. *Cardinales Romani,* (qui Theologi sunt, & Fratres & Scholastici,) verbum usurpant, extreme contemptus & convitii, erga negotia Civilia: Vocant enim negotia Civilia, (veluti, Belli, Legationum, Judiciorum, & hujusmodi,) *Hispanico vocabulo, Sbirrarias;* quod sonat, Munera Licetorum & Scribarum. Ac si artes illae memoratae, magis ejusmodi homines, quam in fastidio Cardinalatus positos, decerent. Et tamè (si res rite ponderetur, Speculativa cum Civilibus non male miscetur. *Sanctus Paulus,* cum de seipso gloriatur, illud nunquam interponit: *Ut stultus loquor.* At cum de Vocatione sua verba facit, nihil veretur dicere: *Magnifico Apostolorum*

mentum.

LII.
DE VANA GLORIA.

Eleganter quidem *Aesopus*: *Musca sedens super radium rose curru, ita secum: Quantum pulverem moveo!* Similiter existunt quidam futiles & vani, qui, cum aliquid vel sponte procedit, vel manu potentiore cietur, si modo ipsi vel minimam rei partem attigerint, continuo putant se machinam totam vertere. *Gloriosi* semper *Factiosi*; Etenim nulla ostentatio sine comparatione sui est. Quin & violenti ut sint, necesse est, ut quae verbis jactitantur, revera praesentent. Neque taciturni omnino esse possunt; ideoque opere, ut plurimum destituuntur, sicut *Gallis* in Proverbium abiit: *Beaucoup de bruit, peu de fruit: Strepitus multum, fructus parum.* Attamen, sine controversia, hujusmodi ingenii, in Civilibus, aliquando uti prodest. Si fama excitanda sit, vel opinio late spargenda, sive virtutis, sive potentiae, istiusmodi homines *Buccinatores* egregii sunt. Rursus, sicut prudenter notat *Livius*, circa *Tractatus Antiochi & Aetolorum: Mendacia reciproca, & ex utraque parte, quandoque magno usus esse possunt:* Veluti, cum quis inter *Principes* duos negotietur, ut eos, ad bellum indicendum, *Principi* tertio concitet; atque hoc ut efficiat, unius copias apud alterum, supra modum, & veritatem, vicissim attollat. Quin & hoc fit quandoque, ut qui inter privatos tractet, apud utrunque existimationem suam augeat, artificiose insinuando, se apud alterutrum plus posse, quam revera potest. Atque in his, & hujusmodi, haud raro accidit, ut aliquid ex nihilo producat: *Mendacia* enim opinionem ingenerare sufficiunt; *Opinio* autem rem & substantiam progignit. In *Ducibus*, & *Viris* militaribus, *gloriosum* esse, non inutile est; sicut enim ferrum acuit ferrum, ita per *gloriam* hanc animi invicem acuntur, & excitantur. Insuper, in actionibus magnis, quae sumptibus, & periculo privatorum, suscipiuntur, ingenia jactabunda vivacius negotia impellunt; Qui enim ingenio sobrio sunt, & solido, plus habent faburræ, quam veli. Rursus in existimatione doctrinæ & literarum cujuscumque, non volitabit *Fama* illius per ora virum, neque bene alata erit, sine plumis aliquibus ostentationis. *Qui de contemnenda gloria libros scribunt, nomen suum inscribunt;* inquit ille. *Socrates, Aristoteles, Galenus,* (magna nomina,) ingenio jactabundo erant. Certe *Gloria vana*, ad propagandam & perpetuandam memoriam, magnopere juvat: neque *Virtus* ipsa, tantum humanæ naturæ debet, propter nominis sui celebrationem, quantum *sibi ipsi.* *Fama* siquidem *Ciceronis, Seneca, Plinii Secundi,* ad hunc usque diem vix durasset, aut saltem non tam vegeta, nisi conjuncta fuisset cum aliqua *Vanitate & lactantia*, in se ipsis. *Lactantia* enim, instar vernicis videtur esse, quæ ligna non solum splendere facit, verum etiam durare: Atqui, dum hæc de *vana gloria* dissero, minime eam qualitate intelligo, quam attribuit *Tacitus Muciano: Omnium, quæ dixerat, feceratque, arte quadam ostentator:* Hæc enim ex vanitate neutquam procedit, sed ex arte, & prudentia, cum magnanimitate quadam conjuncta: & in aliquibus hominibus, qui natura veluti comparati ad eam sunt, res est, non solum decora, sed & gratiosa. Excultationes enim decore, concessionibus tempestivæ, quin & modestia ipsa

bene temperata, nihil aliud sunt, quam *Ostentationis* artes. Neque inter artes hæc reperitur aliqua felicior, quam illa, de qua loquitur *Plinius Secundus;* Hoc est, *Liberaliter & copiose id in aliis laudare,* in quo ipse emineas. Nam ad hunc modum ille ingeniose satis: *In alio laudando, tibi ipsi ministras: si enim quem laudas, aut superior tibi est, aut inferior; Si inferior, & tamen laudandus, tu multo magis; Si superior, neque jure laudandus, tu multo minus.* *Gloriosi* prudentibus derisui sunt; stultis admirationi; parafitis prædæ & efcæ; sibi ipsis, & *gloria vana,* mancipia.

LIII.
DE HONORE ET EXISTIMATIONE.

Honoris & Existimationis, vera, & jure optimo, acquisitio, ea est; Ut quis virtutes, & facultates suas, dextre & absque detrimento, revelet. Nonnulli enim in actionibus suis *Proci Fama* sunt, & veluti venatores: Quod genus hominum, sermonibus plerumque celebratur, sed interiorem animi reverentiam vix assequitur. Alii contra, virtutem suam, inter monstrandum, obscurant; Ex quo fit, ut opinione minores sint, quam merita ipsorum postulant. Si quis rem suscipiat, simulque perficiat, quæ prius intentata fuerat; aut tentata quidem, sed deserta; aut ad exitum forsitan perducta, sed minus commode, & feliciter, is *honorem* adipiscetur majorem, quam si quid perfecisset gravioris sane difficultatis & momenti, sed in quo alterius tantum vestigia, & non ultra premeret. Si quis actiones suas ita inter se committat, & contemperet, ut in aliquibus earum, singulis factionibus, vel populi combinationibus, satisfaciat, Harmonia erit tanto perfectior. *Honoris* sui minime frugalis dispensator est, qui rem quamvis suscipit, in qua de decori, plus fuerit, votis excidere, quam obtinuisse, *honoris.* *Honor,* qui comparativus est, & alium prægravat, reflexionem habet maxime vividam; instar *Adamantis,* aut *Carbunculi,* cum angulis multiplicibus secti. Itaque, enixe hoc agas, ut *Competitores* tuos, si modo possis, etiam in iis, in quibus ipsi summe gloriantur, superes. *Servi,* & amici familiares, prudentes modo sint & cauti, *existimationi* cujuscumque non modicum profunt: Ita *Quint. Cicero:* *Omnis fama à domesticis emanat.* *Invidia,* quæ *honoris* veluti tinea & teredo est, optime extinguitur, si quis id sibi præstiturere videatur, ut meritum potius ambiat, quam famam; & successus suos prosperos, magis providentiæ *Divinæ* & felicitati cuidam tribuat, quam artibus & virtutibus propriis.

Gradus Honoris Imperialis sic vere & optime ordinantur. Primo loco statuendi, *Conditores Imperiorum,* quales fuerunt *Romulus, Cyrus, Iulius Cæsar, Ottomannus, Ismael.* Secundo loco, *Legumlatores;* qui etiam vocabantur *Conditores Secundi,* aut *Perpetui Principes;* quoniam Legibus suis, etiam post mortem, Imperia administrant: quales fuerunt *Lycurgus, Solon, Justinianus, Eadgarus, Alphonsus Castilianus,* cognomine *Sapiens,* qui *Septem Partiones* edidit. Tertio loco *Liberatores,* vel *Servatores Patriarum suarum;* qui bellis intestinis diutinis finem imposuerunt, aut patrias à servitute alienigenarum vel tyrannorum liberarunt: veluti, *Augustus Cæsar, Vespasianus, Aurelianus, Theodoricus, Henricus Septimus Rex Angliæ, Henricus*

ricus *Quartus Rex Galie*. Quarto loco, *Propagatores*, sive *Propugnatores Imperii*; qui bellis honorificis fines Imperii protulerunt; vel defensione strenua & nobili invaloribus restiterunt. Ultimo loco, *Patres Patriæ*; qui iuste imperant, & temporibus felicibus, quamdiu vivunt, Cives suos beant. In his ultimis duobus exemplis non adduco, quandoquidem tanto numero sint. *Honorum*, qui *Subditis* competere possunt, *gradus* hi sunt. Primo *Statuendi Principes* curarum; ii nimirum, quorum humeris præcipuum pondus rerum suarum *Principes* imponunt: Vulgo appellamus *Manus Regum dexteræ*. Secundo, *Duces belli*; *Regum* suorum intelligo *Locum tenentes*; qui operam eis egregiam in bellis præstant. Tertio, *Gratiosi*: eos volo qui non ultra hoc potentes sunt, quam ut *Principibus* solatio sint, & *Populo* innoxii. Quarto, *Negotiis pares*: qui magnos sub *Principibus* gerunt *Magistratus*: in quibus iuste & prudenter versantur. Est & genus quoddam *Honoris*, quod raro contingit; & tamē inter maximos reponi meretur: Hic est eorum, qui se morti & periculis devoent, & sacrificant, propter bonum patriæ: Quod fecerunt *Marcus Regulus*, & duo *Dacii*.

LIV.

DE OFFICIO JUDICIS.

Meminisse debent *Judices*, esse Muneris sui, *Ius dicere*, non autē *Ius dare*: Leges inquam interpretari, non condere. Aliter, deveniet eorum auctoritas simile quiddam auctoritati illi, quam sibi vendicat *Ecclesia Romana*: quæ prætextu *Interpretationis Scripturarum*, etiam addit aliquid quandoque, & immutat; & pronunciat, quod non invenit; atque specie *Antiquitatis*, introducit *Novitatem*. *Judicem* oportet esse, potius eruditum, quam ingeniosum; venerabilem, quam gratiosum; magisq; deliberativum, quam confidentem. Ante omnia integritas *Judicem* quasi portio est, virtusque propria. *Maledictus sit* (inquit *Lex*) *qui terminum terre movet antiquum*. Sane qui lapidem, fines distinguentem, transponit, culpa non caret: Verum *Judex* injustus ille est, qui præcipue *Terminos* immutat, cum de terris & rerum proprietate inquam fert sententiam. Una certe iniqua sententia plus nocet, quam exempla plurima. Hæc enim rivulos tantum inficiunt; illa autem fontes. Ita ait *Salomon*: *Fons turbatus, & vena corrupta est justus cadens, in causa sua, coram adversario*. Officium *Judicis* relationem habere possit, partim ad *Litigantes*: partim ad *Advocatos*; partim ad *Scribas* & *Ministros Justitiæ* subitus: partim ad *Principem* vel *Statum* supra.

Primo quantum ad *Causas* & *Litigantes*: *Sunt* (inquit *Scriptura*) *qui iudiciū vertunt in absinthiū*: *Sunt* etiam certe, qui illud vertunt in *acerum*. Injustitia enim illud reddit *amarum*: *mora acidum*. *Judex* strenuus hoc præcipue agit, ut vim & dolum compestat; quorum vis magis perniciofa est, quāto apertior, dolus quanto tectior & occultior. Adde etiam *Lites* contentiosas; quæ evomi debēt, ut *crapula Curiarum*. *Judicem* decet viam parare ad justam sententiam, qualem *Deus* parat; *valles exaltando*; *colles deprimendo*. Eodem modo, quando ex alterutra parte videt *Judex* manum elatam, veluti in prosecutione importuna, captionibus malitiosis, combinationibus patrocinio potentum, *Advocatorum* disparitate, & similibus; tum elucescit

virtus *Judicis* in æquandis iis quæ sunt in æqualia; ut *Judicium* suum veluti in arena plana fundare possit. *Qui fortiter emungit, elicit sanguinem*: Cumque torcular vini premitur fortius, vinum prodit acerbum, acinum sapiens. Itaque caveant sibi *Judices* ab interpretationibus *Legum* duris, & illationibus alte petitis. Neque enim peior est tortura, quam tortura *Legum*. Præcipue in *Legibus pœnals* curæ iis esse debet, ne, quæ in terrorem latæ sunt, vertantur in rigorem: neve in *Populum* superinducant imbreis illum, de quo *Scriptura*: *Pluet super eos laqueos*. Etenim *Leges pœnals*, si severe executioni demandentur, sunt similes *imbri laqueorum*, cadenti super *Populum*. Itaque hujusmodi *Leges*, si vel dormiverint diū, vel temporibus prudentibus minus quadrent, à *Judicibus* prudentibus, in executione earum, reprimantur:

Judicis officium est, ut res, ita tempora rerum, &c.

In *Causis capitalibus*, decet *Judices* (quantum *Lex* permittit) in *Judicio* meminisse misericordiam; & cum severitate *Exemplum*, cum pietate *Personam* intueri.

Quantum ad *Advocatos* qui *Causas* agunt; *Patientia*, & *Gravitas*, ut *Causis* audiendis, *Iustitiæ* est pars essentialis, & *Judex* nimium interloquens minime est *Cymbalum bene-sonans*. Non laudi est *Judici*, si primus aliquid in *Causa* inveniat, & arripiat, quod ab *Advocatis*, suo tempore, melius audire potuisset: aut acumen ostentet in probationibus vel *Advocatorum* Perorationibus nimis cito interrumpendis; aut anticipet informationes *Quæstionibus*, licet ad rem pertinentibus. *Judicis* partes in audiendo sunt quatuor: *Probationum* seriem ordinare; *Advocatorum*, & *testium*, prolixitatem, repetitionem, aut sermones extra rem moderari; *Eorum*, quæ allegata sunt, medullam, & quæ majoris momenti sunt, recapitulare, seligere, & inter se componere; Et demum *Sententiam* ferre. Quicquid ultra hæc est, nimium est; & oritur aut à *gloriola* & loquendi aviditate; aut ab audiendi impatientia; aut à memoria debilitate; aut à defectu attentionis sedata, & æquabilis. Sæpe numero mirum est visum, quantum *Advocatorum* audacia apud *Judices* valeat; ubi contra, *Judices*, ad imitationem *Dei*, (in cuius *Tribunali* sedent,) *superbos comprimere*, & *humiles erigere*, debent. Sed etiam magis mirum est, *Judices* *Advocatis* quibusdam præ cæteris immoderate & aperte favere: Quod necesse est ut merces *Advocatorum* augeat & multiplicet, atque simul suspicionem corruptionis & obliqui ad *Judices* aditus inducat. Debetur *Advocato* à *Judice* laus aliqua, & commendatio, cum *Causæ* bene aguntur, & tractantur; præsertim, si *Causa* sua cadat: Hoc enim apud *Clientem* existimationem *Advocati* sui tuetur, & simul opinionem ejus de *Causa* sua prostermit. Debetur etiam *Reipublicæ*, reprehensio *Advocatorum* moderata, ubi callida nimis præstant consilia, aut supina apparet negligentia, aut levis informatio, aut indecora importunitas, aut impudens defensio. *Advocatus* autem illud tribuat *Judici*, ne illi obstrepat, aut se rursus in *Causam* agendam callide insinuet, postquam *Judex* de re pronunciataverit. E contrario autem, *Judex* se *Causæ* mediæ, & nullatenus peroratæ, non ingerat; nec *Clienti* occasionem

fionem præbeat, ut *Advocatos suos*, vel probationes, ad plenum non auditas, conqueratur.

Quantum ad *Scribas & Ministros, Sedes Iustitiae*, veluti locus sacratus est; ubi non tantum sedes ipsa, sed & subsellia, & præcinctus sedis, scandalo & corruptelis vacare debent. Etenim ut ait *Scriptura* non colliguntur vine ex spinis: neque *Iustitia* suaves suos fructus edere potest inter vepres & dumeta *Scribarum & Ministrorum* rapacium, & lucris inhiantium. *Curiarum affectu* pravi, sunt quatuor. Primò *Seminatores litium*: qui Curias tumescere faciunt, Populum tabescere. Secundò, qui *Curias contentione* circa *Iurisdictionem* implicant; neque vere sunt (ut habentur) *Amici Curiae*: sed *Parasiti Curiae*: Curias inflando ultra terminos; propter micæ & compedia propria. Tertiò, ii, qui possunt ceneri tanquam. *Curiarum manus sinistra*: Homines, qui *Curiarum processus* legitimos, diverticulis, & versutiis, distorquent; *Iustitiamque* in lineas obliquas, & labyrinthos, trahunt. Quarto, *Explicatores & Exaltatores Fœderum*, qui tritam Similitudinem confirmant *Curiarum* ad *rubum*: quo dum ovis, tempestatem fugiens, se recipit, velleris partes amittit. Contra *Scriba antiquus*, in antea actis *Curiarum* peritus, in actis ipsis concipiendis cautus, & in negotiis *Curia* solers, digitus est *Curia* egregius; Et sæpe *Iudicis* ipsi viam monstrat.

Quantum vero ad *Principem*, aut *Statum*; *Iudices*, ante omnia, in memoria fixum tenere debent vericulum ultimum *Duodecim Tabularum Romanarum*: *Salus Populi suprema Lex*: & pro certo ponere, *Leges*, nisi sint in ordine ad eum finem, res esse captiosas, & oracula male inspirata. Itaque bene succedit, cum *Rex* aut *Statum* sapius cum *Iudicibus* deliberat; & rursus, cum *Iudices* *Principem* & *Statum* sapius consulant. Ille, cum inter deliberationes Politicas interveniat *Quæstio Iuris*: Hi, cum in Subiecto legali interveniant considerationes *Status*. Contingit enim haud raro, ut res in *Iudicium* adducta, versetur circa *Mensuram & Tuum*, & nihilominus consequentia ejus ad *rationes Status* penetrat. Intelligo autè, ad *rationes Status* pertinere, non solum, si quid ad *jura Regalia* impetenda spectet, verum etiam si quid innovationem aliquam minus tutam, aut exemplum periculofum, introducat; aut si manifesto portionem aliquam *Populi* majorem gravet. Neque quisquam infirmi *Judicii* existimet, justas *Leges* adversus *Politica* vera, aliquid antipathiae habere. Sunt enim hæc duo veluti spiritus & nervi, quorum alteri in alteris moventur. Recordentur etiam *Iudices, Salomonis Thronum* Leonibus utrinque suffultum fuisse: Sint sane *Leones*, sed *Leones* sub *Throno*: caventes, ne aliquid ex *juribus Regalibus* impetant aut convellant. Postremo, ne sint *Iudices* tam ignari juris, & prærogativæ suæ, ut cogitent, non sibi relinqui, tanquam muneris sui partem principalem, sanum & prudentem *Legum* usum, & applicationem. Etenim in animum revocare poterunt dictum illud *Apostoli* de lege humanis legibus majore; *Nos scimus quia Lex bona est, modo quis ea utatur legitime.*

LV.

DE IRA.

Iram penitus extinguere velle, ostentatio quædam *Stoicorum* est. Meliora nos nacti sumus *Oracula*: *Ira scimini, & nolite peccare: Sol non*

occidat super iracundiam vestram. *Limites iræ* apponendi sunt, & quousque, & quamdiu. Dicens primo, quibus modis *inclinatio naturalis*, aut etiam *Habitus Ira*, temperari possit, & leniri. Secundò, qualiter particulares *motus iræ* reprimi possint, aut saltem citra nocumentum cohiberi. Tertiò, quibus modis *ira excitari* possit, aut *sedari* in aliis.

Quantum ad primum; Non alia se ostendit via, quam ut serio in animo revolvās mala & calamitates *Ira*: & quam vehementer vitam humanam perturbat, & infestat. Huc autem tempestivum fuerit maxime, si pone nos respiciamus, quam primum *impetus iræ* resederit. Eleganter *Seneca*: *Ira in ruina similem esse, quæ in aliud cadēdo, se ipsam comminuit & frangit.* Hortatur *Scriptura*: *Ut animas nostras in patientia possideamus.* Certe, quicumque *patientia* excidit, de anima suæ possessione dejicitur. *Homini* non est, *Apes* imitari,

— *Animas quæ in vulnere ponunt.*

Ira sane, si quis recte attendat, res humilis est, & intra dignitatem hominis. Hoc liquebit, si illos intueamur, in quibus *ira* regnat: qui plerumque ex infirmioribus sunt, *pueri, mulieres, senes, agroti.* Itaque, cum *irasci* contigerit, caveant homines, (si modo dignitatis suæ velint esse memores,) ne *iram* suam cum metu eorum quibus *irascuntur*, sed cum contemptu, jungant; ita ut *injuria superiores* potius videantur, quam inferiores. Quod non difficile factum foret, si quis *iram* suam paululum regat, & inflectat.

Quantum ad Secundum; *Causæ, & Motiva iræ*, præcipue tres sunt. Primò, si quis *propius* sit ad *sensum injuria*, nemo enim *irascitur*, nisi qui se læsum sentiat. Itaque teneri qui sunt, & delicati, ut subinde *irascantur*, necesse est; & tot se offerent quæ illis molestiam exhibebunt, quæ à *Naturis* robustioribus vix sentientur. Secundò, si quis *curiosus* & *perspicax* sit in *interpretatione injuriæ* illatæ, quatenus ad *Circumstantias* ejus, ac si *contemptum* spiraret. Opinio enim *contemptus, iram* excitat & acuit, plus quam læsio ipsa. Itaque, si homines ad ista ingeniosi sint, *iram* miris modis incendunt. Ultimo, opinio *contumelia*, sive quod exultatio hominis per consequentiam lædatur & perstringatur, *iram* intendit & multiplicat. Cui rei accedit *Remedium presentaneum*; Ut quis utatur (quod *Consulvus* dicere solebat) *tela honoris crassiore*: Sed in omnibus *Ira* frænationibus, optimum est, tempus lucrari, & sibi ipsi persuadere, horam vindictæ nondum adesse, sed instare, quasi ad manum, opportunitatem aliquam majorem; atque hoc pacto, motum animi interim compefcere, & se in tempus aliud servare. *Ira* autem, ut citra noxam crumpat, utcumque hominem obsederit, duo sunt, quæ maxime cavenda. Prius est, *Acerbitas verborum*, præcipue *aculeatorum*, & ei, quem ferimus, propriorū; *Communia* enim *maledicta* mordent minus. Atque rursus, *Secretorum revelatio*: Hoc enim societati quævis ineptum reddit. Posterius est, ne quis, dum *ira* fervet, *negotium*, quod in manibus est, *abrumpat*: sed, utcumque *ira* frænum laxet, nihil tamen agat, quod revocari non possit.

Quantum ad excitandam aut sedandam *iram* in aliis: fit hoc maxime per temporum electionem prudentem. Cum subtristes homines sunt, aut aliquantulum morosi, tempus est *iram* incendendi

Deinde

Deinde, ut antea diximus, decerpendo, & inculcando, quicquid contemptum arguere aut aggravare possit. Rursus, ira sedatur per contraria hisce. Primum deligendo tempora serena, & ad hilaritatem prona, in quibus negotium aliquod ingratum, & ad iracundiam provocans, aperias; Prima enim impressio plurimum valet. Deinde, ut quantum fieri potest, injuriam à contemptu segreges; eam imperitia, timori, animi concussioni repentinae, aut simili cuiuspiam imputando.

LVI.

DE VICISSITUDINE RERUM.

Alomon inquit: *Nihil novum super terram.* Itaque quemadmodum Plato opinatus est; *Omniem scientiam nihil aliud esse, quam reminiscen- tiam:* Sic Salomon pronunciat; *Omniem novitatem nihil aliud esse, quam oblivionem.* Ex quo cernere possis, fluxum Lethes, non minus super terram, quam subter terram, decurrere. Astrologus quidam abstrusus, & parum notus, asserit: *Nisi in causa suis- sentres dua constantes, (una, quod stella fixa e aequalem inter se distantiam perpetuo servent: nec unquam propius sibi invicem accedant, aut longius à se absce- dant: altera, quod motus diurnus non variet: ne mo- mentum quidem temporis individuum aliquod du- rare potuisset:* Illud certum est, materiam in perpetuo fluxu esse, neque unquam consistere. Atqui, magna illa linxea sepulchralia, quae omnia oblivione involvunt, duo sunt: *Diluvia, & Terra-motus.* Quatenus ad *Conflagrationes, & Siccitates* magnas, illae populum penitus non absorbent, aut destru- unt. Fabula *Phaëtonis*, brevitatem conflagratio- nis, ad unius tantum diei spatium, representavit. Atque triennis illa à *pluvia cessatio*, tempore *Eliae*, particularis tantum fuit, & multos superstites reliquit. *Incesiones* illas loqueris, quae per fulmina & fulgura apud *Indias Orientales* huius? Angusta quidem sunt, nec magna spatia occupant. *Pestilen- tias* etiam praetereo, quia nec illae totaliter absor- bent. Verum in memoratis illis duabus calamita- tibus (*Diluviorum, & Terra-motuum*), Super no- tandum est, reliquias populorum, quas emergere contigerit, plerumque homines rudes & monta- nos esse; quique temporum praeteritorum memo- riam posteris tradere non possint; Adeo ut oblivio non minus omnia involvat, quam si nulli prorsus superstitis remaneret. Si quis attente introspeciat *Indorum Occidentalium* conditionem, probabile reperiet, eos populum juniorem esse & recentio- rem, quam populos orbis veteris. At longe verifi- milius est, desolationem illam, quae illos olim in- vaserat, minime per *Terra-motus* factam, (contra, quam narrabat *Sacerdos Aegyptius*, in colloquio cum *Solone*, de *Insula Atlantide*: eam, scilicet, à *Terra-motu absorptam esse:* sed potius per *diluvium particulare.* *Terra-motus* enim in illis Regio- nibus raro eveniunt. Verum è contraria parte, tam immania plane & vasta habent flumina, ut fluvii *Asiae, Africae, & Europae*, praeter illis, instar rivulorum sint. Quin & *Andes* ipsorum, sive *Montes*, nostris longe sunt altiores: Unde credibile est, reliquias stirpis hominum, apud eos, post tale *diluvium par- ticulare*, conservatas fuisse. Quantum vero ad ob- servationem *Machiavelli*: nimirum, zelotypiam & emulationem *Sectarum*, ad extinguendam rerum memoriam, multa molitum; qui *Gregorio Magno* notam inurit, ac si pro viribus suis Anti-

quitates omnes *Ethnicorum* suppressere annixus fuerit: Non video certe, huiusmodi zelos aut no- tabile quidpiam efficere, aut diu durare: Id quod liquet in successione *Sabiniani*: qui antiquitates easdem statim resuscitavit: Tum vero prohibita, licet tenebris cooperta, obrepunt tamen, & suas nanciscuntur Periodos.

Vicissitudines sive *Mutationes* in *Globo superiori*, fusus, in hoc Sermone, tractandae non sunt. For- sitan, *Annus magnus Platonis*, nisi *Mundus* ante dis- solutionem esset destinatus, aliquem sortiri possit Effectum; Non in renovandis corporibus Individuorum; (Id enim fumus & vanitas eorum est, qui opinantur, corpora Coelestia accuratiora in haec inferiora habere influentias, quam revera habent) Sed tantum in summis & massis rerum. *Cometa* proculdubio aliquod operantur super easdem sum- mas & massas rerum; verum, homines, ut nunc est, indiligentes, aut curiosi, circa eos sunt; eosque potius mirabundi spectant; atque itineraria eorundem conficiunt, quam Effectus eorum prudenter & sobrie notant; praecipue Effectus eorum com- parativos: id est, *Cometa* talis magnitudinis; ta- lis coloris & lucis; conversionis radiorum; si- tus, quatenus ad Regionem caeli; tempestatis anni, scimitae aut cursus, durationis; quales produ- cat Effectus.

Leviculum quiddam est, quod olim inaudive- ram, neque tamen prorsus contemni volo, sed in observationem aliquam venire. Ferunt, à *Belgis* notatum esse, singulis septenis lustris, similem an- norum temperaturam & tempestatem caeli velut in orbem redire: Exempli gratia, Magnas glacies, inundationes magnas; magnas siccitates, hyemes tepidas, aestates frigidiores; & similia. Vocant autem huiusmodi Circulum annorum, *Primam*. Hoc autem ideo recensco, quod oculos in praeterita conjiciens, huiusce rei inveni congruentiam; haud exactam sane, sed non multum discre- pantem.

Verum transeamus à *Naturalibus* ad *Humana*. Maxima apud homines *Vicissitudo*, est illa *Seclorum & Religionum*. Hi enim Orbes animis hominum maxime dominantur. *Religio* vera super *Petram aedificata est*: reliquae fluctibus temporum agitantur. Dicamus igitur de *Novarum Seclorum Causis*: atque *Consiliis* aliquid circa eas inspergamus; quatenus humani ingenii infirmitas tantis revolutionibus moras injicere, aut remedia exhibere poterit.

Quando *Religio* recepta discordiis laceratur; sanctitas item professorum labefactata est, & scandalo exposita; simulque tempora stupida; indocta & barbara sunt; à *Novae* alicujus *Seclae* ortu merito metuendum; praecipue, si eo tempore *ingenium* aliquod *intemperans, & Paradoxaspirans*, suboriat: Quae omnia tenuerunt, *Mahometes* cum *Legem* suam promulgavit. *Seclae nova* licet pullulet, duobus si destituitur adminiculis, ab ea non me- tuas; non enim late se diffundet. Primum est, *Im- peris*; sive *Auctoritatis stabilita oppugnatio*: Nihil enim magis populare est, quam Principatus, & Po- litias, convellere. Alterum est, *Porta luxuria & voluptatibus aperta*: *Haereses* enim speculativae, (qualis fuit olim *Arrianorum*, & hodie *Arminianorum*) etsi in hominum ingenia miris modis operentur, sta- tum tamen *Rerum publicarum* non magnopere concu-

concutient, nisi ex occasione motuum Civilium. Modi tres sunt, quibus *novæ Sæcæ* plantantur: *Miraculis, Eloquentiâ, & Gladio*. Equidem *Martyria* inter *Miraculorum* numero, quoniam vires naturæ humanæ excedere videntur. Idem etiam facere licet de excelsa illa & admirabili *vita sanctimoniam*. Certè, non alia melior via est ad *Sæctarum & Schismatum* ortus repellendos, quam abusu reformatio; dissidiorum minorum pacificatio: leniter à principio procedere, & à sanguinariis persecutionibus abstinere; Schismatum denique *Coryphæos*, favoribus potiùs & dignitatibus mollire atque allicere, quam violentiâ & sævitiâ exacerbare.

Mutationes & Vicissitudines in rebus bellicis haud pauca sunt: Sed præcipuè in tribus versantur: In *Sede belli*, in *Genere armorum*; & in *Disciplinamilitari*. *Bella*, antiquis temporibus, *movere* videbantur ex Oriente potissimum in Occidentem: Etenim *Persæ, Assyrii, Arabes, Scythæ*, (qui invasores erant,) omnes Orientales fuerunt. Verum est, *Gallos* fuisse Occidentales; Sed de duabus tantum ipsorum incursionibus legimus: Una in *Gallo-Græciam*, altera contra *Romanos*. Attamen Oriens & Occidens cæli Climata non determinant; neque etiam *Belli motus*, ab Oriente, aut ab Occidente, aliquid certæ observationis recipiunt. Sed Meridies, & Septentrio, naturâ fixi sunt: Atque rarò in omni memoria invenitur, Meridionales interiores invasisse Septentrionales: sed è contra. Unde manifestum est, Tractum Mundi Septentrionalem, naturâ ipsâ, magis esse *bellicosum*: Sive hoc ascribi possit hujus Hemisphærii Stellis; sive amplitudini continentium ad partes Septentrionales, cum partes Australes (quantum adhuc innotuit) maria ferè occupant; sive (id quod manifestissimum est,) frigoribus Climatis Borealis; Nam hoc ipsum, absque alia causa quacunque, corpora indurat, spiritus inflammat, ut liquet in populo *Auracensi*: qui ad ulteriora *Austri* positi, omnibus *Peruviansibus* fortitudine longè præcellunt.

Imperio aliquo magno *labascense*, & in viribus fracto, pro certo *bella* expectes. Etenim *Imperia* magna dum in vigore sunt, *Copias* nativas Provinciarum enervant & destruunt, propriis cohortibus domi fidentia; Cum autem & illæ deficiunt, omnia ruunt, atque aliis Gentibus in prædam cedunt. Hoc evenit in declinatione *Imperii Romani*: atque etiam in Imperio Occidentali, post *Carolium Magnum*, cum aves singulæ plumas suas repeterent: Atque simile quidpiam etiam Imperio *Hispano* contingere possit, si quando viribus decideret. Ex altera parte, *accessiones* magnæ *Ditionum*, & *uniones Regnorum*, similiter *bella* suscitant: Etenim, cum Status aliquis in potentiam majorem infurgit, similis est fluvio intumescenti, qui inundationem statim minatur; ut videre est in Imperiis *Romanorum*, *Turcarum*, *Hispanorum*, & aliorum. Attende: Cum Mundus *Nationibus Barbaris* minus abundet, sed civiliores ferè sunt: Qui uxores temerè non ducent, nec liberos progignent, nisi modum familiam alendi, aut saltem victum parandi, præviderint: (ut fit in omnibus propè Nationibus, hodierno

die, exceptis *Tartaris*;) non ingruit periculum ab *Inundationibus* aut *migrationibus Populorum*. At cum populorum greges magni sunt, qui perpetuò sobolem suscipiunt, de fortunis & sustentatione sua in futurum minimè solliciti, necessarium est, ut in sæculo uno aut altero portionem aliquam multitudinis suæ exonerent, & novas sedes quarant, & sic alias *Nationes* invadant: Quod Populi Septentrionales veteres forte facere solebant, fortes dantes; quæ pars domi maneret, quæ autem aliò migraret. Cum *Gens* aliqua, priùs *bellicosa*, ad mollitiem & luxuriam degenerat, de *bello* certa esse possit: Status enim tales, plerumque dum degenerant, opes accumulunt; adeò ut præda invitet, & declinatio virum animet gentes alias, ad eodem invadendos.

Quantum ad *Armorum & Telorum* genus: Illorum mutationes sub observationem vix cadunt. Attamen & hæc ipsa *Periodos & Vicissitudines* suas fortiuntur. Pro certo enim est, *Tormenta aenea*, apud Urbem *Oxydracarum* in *India*, tempore *Alexandri Magni*, cognita fuisse: eaque à *Macedonibus, Tomirna, & Fulgura, & Operationes Magicas*, habita & appellata. Similiter, indubitatum est, usum *Pulveris Pyrii, & Tormentorum igneorum, Chimensibus*, ante annos bis mille, innotuisse. *Conditiones Telorum, & mutationes* in melius, hæc sunt. Primò, ut ad distantiam majorem feriant: Id enim periculum, ab hostili parte, anticipat: quod certè *Tormenta & Sclopetæ* majora præstant. Secundò, ut impetus eorum fortior & validior sit; in quo genere *Tormenta ignea, Arietationes* omnes & antiquas machinas item superant. Tertiò, ut usus eorum commodior & facillior sit. Id quod etiam *Tormentis igneis majoribus* competit: quæ omnibus tempestatibus idonea, vecturâ levia & mobilia sunt; & his similia.

Quòd ad *Militiam* attinet: Antiquis temporibus numerum præcipuè curabant; virtuti & animis militum, in bellis gerendis, fidebant: dies sæpiùs & loca præliandi constituebant, & æquo Marte experiebantur; denique in acie instruenda & ordinanda imperitiores ferè erant. Postea, numerum præoptabant, commodum potiùs quam vastum; locorum opportunitates, diversionum artificia, & similia, captabant; postremò, in acie ipsa instruenda peritiores evadebant.

In *Reipublicæ* alicujus *adolescencia*, arma florent; ætate mediâ, *Literæ*; ac deinceps, ad moram aliquam, duo illa simul florere solent: de vix autem ætate, *Artes Mechanicæ & Mercatura*. *Literæ* verò suam habent infantiam, quando leviuscule sunt & pueriles: Sequitur earum adolescencia, quando luxuriantur, & juvenile quiddam sapiunt: Succedit ætas virilis, quando solidiores & exactiores deveniunt. Postremò senectus earum obrepit, cum sicca & exhaustæ fiunt; manento tamen garrulitate. Verum consultum non fuerit, in rotas hæc *Vicissitudinum* nimis longum oculos figere, ne vertigine corripiamur. Quatenus verò ad *Philologiam*, quæ in hoc Argumento, ut plurimum, versatur, nihil aliud est, quam *Narratiuncularum & Observationum* futillum congeries quædam; ideòque Scripto huic minimè congruit.

LVII.

QUOMODO PROPECTUS IN VIRTUTE
faciendus sit.

Plurima confici possunt præcepta, de prudenti Institutione Exercitationum animi non minus quam corporis. Illorum pauca recensebimus.

Primum erit, ut jam in principio caveamus, à *penſis, vel magis arduis, vel magis piſillis*, quam res postulat: Nam si oneris nimium imponatur apud ingenium mediocre, bene sperandi alacritatem obtundes: apud ingenium fiducia plenum, opinionem concitabis, quâ plus sibi polliceatur, quam præstare possit; quod secum trahit socordiam. In utroque autem ingenii temperamento fiet, ut experimentum expectationi non satisfaciât. Id quod animum semper deficit, & confundit. Quod si penſa leviora fuerint, magna inducitur, in progressio- nis summa, jactura.

Secundum erit, ut ad *exercendam facultatem aliquam, quo Habitus comparatur, duo in primis tempora observentur*: Alterum, quando animus optimè fuerit ad rem dispositus: Alterum, quando pessimè: Ut ex priore, plurimum in via promoveamus; ex posteriore, nodos obicesque animi contentionem strenuâ deteramus: unde tempora mediâ facile & placidè labentur.

Tertium erit illud præceptum, cujus Aristoteles obiter meminit: *Ut totis viribus* (citra tamen vitium) *nitamur in contrarium illius, ad quod natura maxime impellimur*: Sicut cum in adversum gurgitis remigamus; aut baculum incurvum, ut rectum fiat, in contrarium flectimus.

Quartum præceptum ex illo Axiomate pendet, quod verissimum est: *Animum ad quacunquæ felicitatis trahi & suavis, si illud, quod tendimus, in intentione operantis non sit principale, sed tanquam aliud agendo superetur*; quoniam ita fert natura, ut necessitatem & imperium durum ferè oderit. Sunt & alia multa, quæ utiliter præcipi possunt de regimine *consuetudinis*: *Consuetudo enim si prudenter & peritè inducatur, fit reverà* (ut vulgò dicitur) *altera natura*: Quod si imperitè & fortuitò administraretur, erit tantum *Simia natura*; quæ nihil ad vivum imitetur, sed inscitè tantum, & deformiter.

Similiter, si de *Libris & Studiis*, eorumque ad *Mores* virtute & influenza, verba facere vellemus: Num nam desunt plurima præcepta, & consilia fructuosa, eò spectantia? Annon unus ex Patribus, magna cum indignatione, *Poesin* appellavit *Vinum Damonum*: cum reverà progignat plurimas tentationes, cupiditates & opiniones vanas? Annon prudens admodum, & digna, quæ bene perpendatur, est Sententia Aristotelis: *Juvenes non esse idoneos Morales Philosophia auditores*; quia in illis perturbationum æstuatio nondum sedata est, nec tempore & rerum experientiâ consopita? Atque ut verum dicamus, annon idèd fit, ut Scriptorum præstantissimi libri & sermones, (quibus ad virtutem homines efficacissimè invitati sunt; tam angustam ejus majestatem omnium oculis repræsentando? quam opiniones populares, in virtutis ignominiam, tanquam *Habitu Parasitiorum* indutas, derisui propinando,) tam parum proficiunt, ad vitæ honestatem, & mores praves corrigendos, quia perlegi & revolvi non consueve-

runt à viris, ætate & judicio maturis, sed pueris tantum & tironibus relinquuntur? An non & hoc verum est, juvenes multò minus *Politice*, quam *Ethice*, auditores idoneos esse; antequam *Religione & Doctrina de moribus & officiis* planè imbuantur; nè fortè judicio depravati & corrupti, in eam opinionem veniant, non esse rerum differentias morales veras & solidas, sed omnia ex utilitate aut successu metienda? Sicut Poëta canit:

Prosperum & felix scelus Virtus vocatur.

Et rursus:

Ille crucem pretium sceleris tulit, hic diadema.

Ac Poëta quidem hæc satyricè & per indignationem loqui videntur: At *Libri* nonnulli *Politici* idem seriò & positivè supponunt. Sic enim Machiavello dicere placet: *Quod si contigisset, Casarem bello superatum fuisse, Catilina ipso fuisset odiosior*. Quasi verò nihil interfuisset, præter fortunam solam, inter Furiam quandam, ex libidine & sanguine constatam, atque animum excessum, & inter homines naturales maxime omnium (si ambitio abfuisset) suspiciendum. Videmus etiam ex hoc ipso, quàm necessarium sit, homines, *Doctrinas piæ & Ethicæ*, antequam *Politice* degustent, plenè faucibus haurire: Nimirum, quòd qui in Aulis Principum, & negotiis Civilibus, à teneris (ut ajunt) unguiculis innutriti sunt, nunquam ferè sinceram & internam morum probitatem assequantur: quòd minus si accesserit etiam librorum disciplina? Porro, & in documentis ipsis moralibus, vel saltem aliquibus eorum, annon cautio pariter est adhibenda, ne inde fiant homines pertinaces, arrogantes & infociabiles, juxta illud Ciceronis de M. Catone: *Hæc bona, quæ videmus, divina & egregia, ipsius scito esse propria: qua non nunquam requirimus, ea sunt omnia non à natura, sed à magistris*. Sunt & Axiomata alia complura, de iis, quæ à *Studiis & Libris*, hominum animis ingenerantur. Verum est enim quod dicit ille: *Abeunt studia in mores*. Quod pariter affirmandum de cæteris illis rebus, *Convitiis, Fama, Legibus patriis*, & reliquis, quas paulò antè recensuimus.

Ceterum animi quædam est *cultura*, quæ adhuc magis accurata & elaborata videtur, quàm reliquæ. Nititur autem hoc fundamento: *Quòd omnium mortalium animi, certis temporibus, reperiuntur in statu perfectiore: alius, in statu magis depravato*. Hujus igitur culturæ intentio fuerit & institutum, ut bona illa tempora afoveantur; prava verò tanquam ex Calendario deleantur, & expungantur. Ac bonorum quidem temporum fixatio duobus modis procuratur: *Votis*, aut saltem *constantissimis animi Decretis & Observantiis*, atque *Exercitationibus*; quæ non tantum in se valent, quantum in hoc, quòd animum in officio & obedientia jugiter continent. *Malorum temporum obliteratio* duplici itidem ratione perfici potest: *Redemptione aliqua*, vel *Expiatione præteritorum*; & *Novo vitæ instituto*, veluti *de integro*. Verùm hæc pars ad Religionem planè spectare videtur: Nec mirum, cum *Moralis Philosophia* vera & genuina (sicut antè dictum est) ancillæ tantum vices erga Theologiam suppleat.

Quamobrem concludemus hanc partem cum eo *Remedio*, quod omnium est maxime compendiosum & summarium; & rursus maxime nobile & effi-

& efficax, quò animus ad virtutem efformetur, & in statu collocetur perfectioni proximo. Hoc autem est, ut *sines vita actionumq; diligamus, & nobis ipsis proponamus, rectos, & virtuti congruos: qui tamen tales sint, ut eos assequendi nobis aliquatenus superet facultas.* Si enim hæc duo supponantur: ut & *sines Actionum sint honesti, & boni; & decrezum animi de iis assequendis, & obtinendis, fixum sit & constans;* sequetur, ut continuo veritas & efformet se animus, una opera in virtutes omnes. Atque hæc certè, illa est operatio, quæ *Natura ipsius opus referat: cum reliquæ, quæ diximus, videantur esse solummodo sicut Opera manus.* Quemadmodum enim *Statuarius,* quando simulachrum aliquod sculpsit aut incidit, illius solummodo partis figuram effingit, circa quam manus occupata est, non autem cæterarum (veluti si faciem efformet, corpus reliquum rude permanet & informe saxum, donec ad illud quodque pervenerit): è contra verò *Natura,* quando florem molitur, aut animal, rudimenta partium omnium simul parit & producit: Eodem modo, quando virtutes habitu acquiruntur, dum temperantiæ incumbimus, ad fortitudinem, aut reliquas, parùm proficimus: quando autem *rectis & honestis finibus nos dedicaverimus penitus, & devoverimus, quæcunque fuerit virtus, quam animo nostro commendaverint & imperaverint fines illi, reperiemus nos jam dudum imbutos & prædispositos habilitate & propensione nonnullâ, ad eam assequendam & exprimendam.* Atqui hic possit esse status ille animi, qui egregiè ab Aristotele describitur: & ab eo, non *Virtutis,* sed *Divinitatis* cuiusdam caractere insignitur. Ipsa ejus verba hæc sunt: *Immanitati autem consentaneum est opponere eam, quæ supra humanitatem est, Heroicam sive Divinam virtutem.* Et paulò post: *Nam ut ferè, neque vitium, neque virtus est, sic neque Dei. Sed hic quidem status, altius quiddam virtute est: ille aliud quiddam à vitio.* Plinius certè Secundus, ex licentia magniloquentiæ Ethnicæ, Trajani virtutem, divinæ, non tanquam imitamentum, sed tanquam exemplar, proponit, cum ait: *Opus non esse Hominiibus alias ad Deos preces fundere, quam ut benignos aquæ & propitios se Dominos mortalibus præstarent, ac Trajanus præstiterit.* Verùm hæc profanam Ethnicorum jactantiam sapiunt, qui umbras quasdam corpore majores prensabant: Ut Religio vera, & sancta Fides Christiana, rem ipsam petit; imprimendo animis hominum charitatem, quæ appositissimè *Vinculum perfectionis* appellatur, quia virtutes omnes simul colligat, & revincit. Sanè elegantissimè dictum est à Menandro, de *amore sensuali,* qui *divinum* illum perperam imitatur: *Amor, melior Sophista levo, ad humanam vitam.* Quibus innuit, morum decus meliùs ab amore efformari, quàm à Sophista & præceptore inepto, quem *levo* appellat. Si quidem universis suis operosis regulis & præceptionibus hominum tam dextrè & expeditè effingere nequeat, ut se ipsum & in pretio habeat, & se bellè in omnibus componat, quàm amor facit. Sic procul dubio, si animus cuiuspiam, fervore *Charitatis* vera, incendatur, ad majorem perfectionem evehetur, quàm per universam *Ethnicam doctrinam:* quæ *Sophista* profectò habet rationem, si cum altera illa conferatur. Quin etiam, sicut Xenophon

rectè observavit: *Cæteros affectus, licet animum atollant, eum tamen distorquere & discomponere, per ecstases, & excessus suos: Amorem verò solum, eum simul & dilatare, & componere:* Sic omnes aliæ humanæ, quas admiramur, dotes, dum naturam in majus exaltant, excessui interim sunt obnoxie: Sola autem *Charitas* non admittit excessum. Angeli, dum ad potentiam, Divinæ parem, aspirarent, prævaricati sunt, & ceciderunt: *Ascendam, & ero similis Altissimo.* Homo dum ad scientiam, Divinæ parem, aspiraret, prævaricatus est, & lapsus: *Eritis sicut Diis, scientes bonum & malum.* Verùm ad similitudinem, Divinæ bonitatis, aut charitatis, aspirando, nec Angelus, nec homo, unquam in periculum venit, aut veniet. Imò ad hanc ipsam *imitationem* etiam invitatur: *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, & orate pro persequentibus & calumniantibus vos, ut sicut filii patris vestri qui in cælis est, qui solem suum oriri facit super bonos & malos; & pluit super justos & injustos.* Quin & in ipso Archetypo naturæ Divinæ, verba sic collocat religio Ethnicæ (*Optimus, Maximus:*) Scriptura autem sacra pronunciat: *Misericordia ejus super omnia opera ejus.*

LVIII.

DE CIVILI CONVERSATIONE.

Conversatio certè affectata esse non debet, at multò minùs neglecta: cum prudentia in ejus moderamine, & decus quoddam morum in se ipsa præ se ferat; & ad negotia, tam publica, quàm privata, commodè administranda, plurimum juvet. Etenim sicut Actio Oratori tanti habetur, (licet sit externum quiddam) ut etiam illis alteris partibus, quæ graviore & interiores videntur, anteponatur: Eodem ferè modo, in Viro Civili *Conversatio,* ejusque regimen (ut cunque in exterioribus occupetur (si non summum, at certè eximum locum invenit. Quale enim pondus habet, *Vultus* ipse ejusque compositio? Rectè Poëta:

Nec vultu destrue verbarum

Poterit enim quis *vim orationis vultu* labefactare, & planè prodere. Quin & *Facta,* non minùs quàm *Verba, vultu* pariter destrui possint, si Ciceroni credamus: qui cum fratri affabilitatem commendaret erga Provinciales, non in hoc eam potissimum sitam dixit, ut aditus præberet ad se faciles, nisi etiam *vultu* ipso comiter accedentes exciperet: *Nil inter est, habere ostium apertum, vultum clausum.* Videmus quoque, Atticum, sub primum Ciceronis cum Cæsare congressum, bello adhuc fervente, diligenter & serio Ciceronem per epistolam monuisse de *Vultu & Gestu* ad dignitatem & gravitatem componendis. Quòd si tantum possit *Oris & Vultus* solius moderatio, quantò magis *Sermo familiaris,* & aliæ, quæ ad *Conversationem* pertinent? Atque sanè Summa & Compendium decori, & elegantie morum, in hoc ferè sita sunt; ut quasi æquæ lance, & propriam dignitatem, & aliorum, metiamur & tueamur. Quod etiam non malè expressit Titus Livius, (licet alii rei intentus,) eo personæ caractere: *Ne (inquit) aut arrogans videar, aut obnoxius: quorum alterum est aliene libertatis oblitus, alterum, sua.* Ex contraria verò parte, si *Vrbaniitati,* & elegantie morum externæ impensius studeamus, transeunt illæ in affectationem quandam deformem, & adulterinam:

Quid enim deformius, quam scenam in vitam transferre? Quin etiam, licet in excessum illum vitiosum minimè prolabantur; temporis tamen nimium in huiusmodi leviculis absumitur, animusque ad curam ipsarum, magis quam oportet, deprimitur. Ideòque sicut in Academiis adolescentes literarum studiosi, aut sodalium congressibus plus fati indulgentes, moneri soleant à Præceptoribus: *Amicos esse fures temporis*: Sic certè assidua ista, in *Conversacionis* decorum, animi intentio, magnum gravioribus meditationibus furtum facit. Deinde, qui primas adeò in *Urbanitate* obtinent, & ad hanc rem unam quasi nati videntur, hoc ferè habent, ut sibi ipsis in illa sola complacent, & ad virtutes solidiores, & celsiores, vix unquam aspirant: Quando è contra, qui sibi in hac parte defectus sunt consciis, decus ex bona existimatione quaerunt: Ubi enim adest bona existimatio, omnia ferè decet; ubi verò illa deficit, tum demum, à commoditate morum, atque *Urbanitate*, subsidium petendum est.

Porrò, ad res gerendas, vix gravius aut frequentius reperias impedimentum, quam huiusce decori externi curiosam nimis observationem; atque illud alterum, quod huic ipsi inservit; nimirum, anxiam temporis atque opportunitatum electionem. Egregiè enim Salomon: *Qui respicit ad ventos, non seminat: Qui respicit ad nubes, non metit*: Creanda siquidem nobis est opportunitas, sæpius quam operienda. Ut verbo dicamus, *Urbana* ista morum *compositio*, veluti vestis animi est: Proinde vestis commoditates referre debet. Primum enim, talis esse debet, ut sit in usu communi: Rursus, ut non sit nimis delicata aut sumptuosa: Deinde, ita conficienda, ut si qua sit in animo virtus, eam exhibeat maximè conspicuam: Si qua deformitas, eandem suppleat; & occultet: Postremò, & super omnia, ne sit nimis arcta, atque ista animum angustet, ut ejusdem motus in rebus gerendis cohibeat & impediatur.

Vide Tract. de Augm. Scient.

F I N I S.

FRAN.